

”Ken ei työtä tee, sen ei syömänkään pidä”

Työttömyys kulttuurisena marginaalina ja siihen
liittyvät neuvottelut

Iina Annika Juntunen

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiologia

Pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2014

 <div> HELSINGIN YLIOPISTO HELSINGFORS UNIVERSITET UNIVERSITY OF HELSINKI </div>		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Sosiaalitieteiden laitos
Tekijä – Författare – Author Iina Annika Juntunen		
Työn nimi – Arbetets titel – Title ”Ken ei työtä tee, sen ei syömänkään pidä” – Työttömyys kulttuurisena marginaalina ja siihen liittyvät neuvottelut		
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiologia		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year 5.5.2014	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 96s. + liitteet 3s.
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tässä pro gradu -tutkielmassa jäsennetään palkkatyön merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa työttömyyden tarkastelun kautta. Lähestymistapa kiteytyy ajatukseen, että tarkasteltaessa ilmiöitä marginaalien näkökulmasta voidaan paljastaa keskustun moninaisuus. Tutkielmassa tehdään näkyväksi kulttuurisesti itsestäänselvyyksinä pidettyjä työttömyyteen liitettäviä käsityksiä sekä hahmotellaan sitä, miten palkkatyökeskeistä yhteiskuntaa rakennetaan ja kyseenalaistetaan.</p> <p>Aineistona on kahdeksan internet-keskustelua, joita tarkastellaan diskursiivisen kategoria-analyysin avulla. Kategoria-analyysin lähtökohtana on, että maailmaa hahmotetaan ja jäsennetään kategorisoinnin avulla ja että kategorioihin on varastoitunut kulttuurista tietoa. Kategoria-analyysin avulla on mahdollista tutkia sitä, kuinka yhteiskunnalliset ja sosiaaliset rakenteet ovat läsnä ja paikallistettavissa ihmisten arkisessa toiminnassa. Analyysissa eritellään suhtautumistapoja työttömyyteen, suhtautumistavoissa esiintyviä kategorisointeja ja niiden taustalla vaikuttavia arvoja ja normeja. Toiseksi tarkastellaan sitä, millaisiin keinoihin työttömäksi esittäytyvät keskustelijat tukeutuvat perustellessaan ja oikeuttaessaan työttömyyttään.</p> <p>Aineistossa voidaan hahmottaa viisi eri tapaa asemoida työttömät. Näissä eri subjektipositioinneissa työttömyyden syyt, seuraukset ja siihen mahdollisesti liittyvät toimenpiteet jäsennetään eri tavoin. Toiseksi työttömän toiminnan mahdollisuudet näytettyvät erilaisina. Merkittävää neuvottelu käydään sen osalta, nähdäänkö työttömyys yksilöllisistä ominaisuuksista johtuvana vai yhteiskunnallisena ongelmana. Toinen kamppailu voidaan paikantaa työkeskeisen elämäntarkastuksen kyseenalaistavan ja tällaista ajattelutapaa voimakkaasti kritisoidaan ja sitä yhteiskunnallisesti vastuuttomana pitävien puhetapojen välillä. Keinoina perustella ja oikeuttaa työttömyyttä näytettyvät yhtäältä koulutukseen ja aiempaan työhistoriaan vetoaminen, aktiivisuuden korostaminen ja laiskan työttömän kategoriasta irrottautuminen. Näiden kohdalla korostuu tarve osoittaa samankaltaisuutta palkkatyössä olevien ihmisten kanssa. Erityisen kiinnostava löydös oli työttömän kategorian sisällä käytävä neuvottelu – työttömät muodostavat ikään kuin kategorian, jossa on eri tasoja ja työttömät ovat toisiinsa nähden hierarkkisessa suhteessa. Toisaalta aineistossa esiintyy myös vapaaehtoista marginaaliin jättäytymistä, jolloin painotetaan positiivista eronkokea keskustukseen nähden. Kaiken kaikkiaan tulokset vahvistavat käsityksen Suomesta palkkatyön yhteiskuntana huolimatta siitä, että palkkatyön kriisistä, jopa työyhteiskunnan odotettavissa olevasta katoamisesta on keskusteltu vuosikymmenien ajan. Yhtenä osoituksena palkkatyön ortodoksiasta voi pitää työttömien tarvetta antaa selontekoja siitä, miksi he eivät täyty kulttuurista odotusta palkkatyöhön osallistumisesta.</p> <p>Työttömyyskeskustelun pohjarakenteeksi tarkastelun myötä hahmotunut ajattelutapa, jonka mukaan töitä kyllä löytyy, jos niitä vain haluaa tehdä, on yksiulotteinen, eikä näytä vastaavan ympäröivää todellisuutta, jota määrittää työn epätasainen jakautuminen ja epätyypillisten työsuhteiden tyypillistyminen. Suhtautumistapojen kriittinen tarkastelu on tärkeää, sillä marginaalisuuden muotoutumisessa keskeistä on nimenomaan toisten tavat reagoida poikkeavaksi koettuun toimintaan tai käyttäytymiseen. Tutkielman tulokset osaltaan osoittavatkin, millaisia – toisinaan varsin negatiivisia – seurauksia vallitsevilla käsityksillä voi yksilöille olla. Tutkielma antaa osaltaan näkökulmia keskusteluun ansiotyön monopolista toimeentuloon, identiteettiin ja osallisuuteen erittelemällä sitä, miten työttömyyteen ja työttömiin suhtaudutaan ja millaisista tekijöistä nämä suhtautumistavat mahdollisesti kumpuavat.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords diskursiivinen kategoria-analyysi palkkatyö subjektipositio työttömyys vastapuhe		

Sisällys

Johdanto	1
1 Teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat	4
1.1 Etnometodologinen lähestymistapa.....	4
1.2 Sacksilainen jäsenyyuskategoria-analyysi	5
1.3 Jäsenyyuskategoria-analyysin soveltaminen	9
2 Keskustelua palkkatyön merkityksestä	13
2.1 Palkkatyö yhteiskunnan perustavana arvona.....	13
2.2 Ansiotyö elämäalueena.....	17
2.3 Nykynuoret palkkatyön ortodoksian haastajina?.....	18
3 Tutkimusasetelma	22
3.1 Aineisto ja sen analysointi.....	22
3.2 Internetaineiston erityispiirteistä	29
3.3 Tutkimuskysymykset.....	30
3.4 Eettisiä huomioita.....	31
4 Subjektipositiot	32
4.1 Siipiveikko.....	32
4.2 Olosuhteiden uhri	40
4.3 Lamaantuja	49
4.4 Sinnittelijä	56
4.5 Kyseenalaistaja	59
5 Vastapuhe keinona purkaa negatiivista leimaa	67
5.1 Tavallisuusretoriikka	67
5.1.1 Koulutus ja aiempi työhistoria oikeuttamisen välineinä.....	68
5.1.2 Työtön ja silti aktiivinen	70
5.1.3 Erottautuminen siipiveikko-työttömistä	73
5.2 Vapaaehtoinen marginaaliin jättäytyminen eron politiikkana.....	74
6 Tulokset ja keskustelu – Kategorioilla tuotetaan todellisuutta, jossa elämme.....	77
Lähteet.....	87
Liitteet	

Johdanto

Julkisuudessa on käyty keskustelua uudenlaisesta suhtautumisesta työhön. On väitetty, että yhä useammat ihmiset hakevat elämänsisältöä työelämän ulkopuolelta. Totta onkin, että etenkin nuorten työttömien joukossa on myös niitä, jotka eivät edes halua vakituiseen palkkatyöhön. Osalle ”pätkätyöttömyys” on osa elämäntyyliä, johon kuuluu itsensä toteuttaminen, matkustelu ja tietynlainen boheemius. (Esim. Lähteenmaa 2010, 52.)

Pro gradu -tutkielmani keskustelupalsta-aineistoa läpikäydessä ensivaikutelma kuitenkin oli, että palkkatyön merkit näkyvät myös työelämää ja palkkatyötä kyseenalaistavissa puheenvuoroissa¹. Harri Melin (2007, 17) onkin todennut, että huolimatta keskusteluista, joissa on esitetty, että työn merkitys on vähentynyt (esim. Lehto & Sutela 2008), Suomi on edelleen palkkatyön yhteiskunta; palkkatyön merkit näkyvät kaikkialla ja palkkatyö on hallitseva työn muoto. Melin väittää, että yhteiskunnassamme työpaikka, ammatti ja työpalkka ovat ihmisten arjen keskeisimpiä jäsennostekijöitä. Samalla työpaikka, ammatti ja palkka ovat tärkeitä ihmisen arvon ja aseman mittareita.

Myös Raija Julkunen näkee työn tapana, jolla moderneissa yhteiskunnissa liitytään yhteisöihin, annetaan niihin panos ja tullaan tunnustetuiksi. Niin ikään niin sanottu sosiaalidemokraattinen unelma modernista yhteiskunnasta on rakentunut nimenomaan työlle ja sen antamalle täydelle kansalaisuudelle. Julkunen väittää myös, että jälkiteollisessa yhteiskunnassa työ on subjektiivisesti entistä merkittävämpi itsearvostuksen lähde, vaikka välillä ajateltiinkin kulutuksen ottavan tämän paikan. (Julkunen 2008, 230, 269, 298.)

Tätä taustaa vasten työttömyys näyttäytyy kulttuurisena marginaalina, joka on tilallinen vertauskuva – työtön on sivussa, reunalla keskustaan nähden. Kuten Teemu Taira (2006a, 10) toteaa, marginaalisuus on sisäänrakennettu jopa työttömän termiin. Työtön määrittäyty negaation kautta – työttömän kategoriaan asetettu ihminen on vailla jotain, siis epätäydellinen ja normista poikkeava. Kulttuurisesti annetut kategoriat eivät kuitenkaan suoraviivaisesti määrää sitä, miten ihmiset toimivat (Suoninen 2012, 112). Esimerkiksi työttömyyden niin kutsutut mallitarinat tarjoavat yksilöille tulkintakehyksiä

¹ Käytän tutkielmassani termiä *puheenvuoro* löyhästi viittaamatta kirjaimellisesti puheeseen.

ja toimintamalleja, mutta ne eivät kuitenkaan sido yksilöä. Yksilöllä on siis aina mahdollisuus noudattaa tai olla noudattamatta kulttuurisia tapoja. (Päivärinta 1997, 17.) Tutkielmassani tarkastelenkin, millaista neuvottelua työttömän kategorian ympärillä käydään.

Tarkoituksena on tehdä näkyväksi kulttuurisesti itsestäänselvyyksinä pidettyjä työttömyyteen liitettäviä käsityksiä sekä hahmotella sitä, miten kategorisoinnit osallistuvat vallitsevan järjestyksen – tässä tapauksessa palkkatyökeskeisen yhteiskunnan – rakentamiseen tai kyseenalaistamiseen. Pyrkimyksenäni on työttömyyden tarkastelun kautta jäsentää palkkatyön merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa. Tarkastelutapaan liittyy ajatus, että tarkasteltaessa ilmiöitä marginaalien näkökulmasta myös keskustun heterogeenisyys ja moninaisuus tulevat näkyviksi. Ei siis ole olemassa vain yhtä kulttuurista tai symbolista keskusta, vaan (tavoiteltava) keskus näyttäytyy eri marginaaleista katsottuna erilaisena. Toisaalta pienenkin marginaalin sisältä voi löytyä moninaisuutta: reunoilla eläminen voi joillekin olla itse valittua, jolloin he eivät edes pyri tavoittelemaan valtavirran elämäntapaa. Silloin marginaalien ja keskustun suhde hahmottuu varsin eri tavalla kuin tilanteissa, joissa reunalle asettaminen on poissulkevaa ja jopa väkivaltaista. Ihminen voi myös jollakin elämäntilanteella olla marginaalisessa asemassa ja jollakin toisella ei. (Jokinen ym. 2004, 12–13.)

Tutkielmassani tarkastelen työttömyyteen liittyvää keskustelua diskursiivisen jäsenyysskategoria-analyysin avulla. Lähtökohtana on, että maailmaa hahmotetaan ja jäsennetään kategorisoinnin avulla ja että kategorioihin nähdään varastoituvan paljon kulttuurista tietoa. Richard Jenkins (2000, 8) toteaa, että kategorisointi on perinhimillinen piirre – ilman luokituksia monimutkainen sosiaalinen maailma ei olisi hallittavissa. Mary Douglassin (2000, 46–52) mukaan koko kulttuuri perustuu siihen, että ihmiset yrittävät järjestää kokemuksiaan, jotka eivät luonnostaan ole kovinkaan selkeitä. Epäjärjestyttä pyritään poistamaan antamalla asioille merkityksiä ja jakamalla niitä kategorioihin erilaisten luokittelujärjestelmien sisällä.

Aineistonani on kahdeksan internetissä käytyä keskustelua työttömyydestä. Media on areena, joka tuo yhteen erilaiset toimijat ja näkemykset. Monissa tapauksissa puheenvuoroja viestimissä saavat ainoastaan yhteiskunnallisesti tunnustetut toimijat. Kentälle päässeet puhujat käyttävät määrittelyn valtaa: ongelmia tuotetaan,

prosessoidaan ja ratkaistaan. Medioissa nämä näkemykset suodattuvat journalistisen käytännön läpi. Näin ollen medioiden tuottamat kuvat eri ilmiöistä ovat ennen muuta toimittajien tuottamia. Niiden konstruoinnissa toimittajat hyödyntävät eri alan asiantuntijoiden näkemyksiä, jolloin ilmiöistä tuotettuihin kuviin sisältyy eri ammattien edustajien käsitteellistämistapoja, niin kutsuttuja ammatillisia diskursseja. (Hoikkala 1989, 86–87.) Tämän tutkielman aineistoissa ääneen pääsevät kuitenkin ennen kaikkea ”tavalliset ihmiset”. Eri toimijoiden vuoropuhelu tulee kuitenkin kiinnostavasti esiin keskusteluissa, jotka ovat alkaneet nuorisotyöttömyyttä käsittelevistä uutisista. Näihin uutisiin on liitetty asiantuntijalausuntoja, joihin ”tavalliset ihmiset” ottavat keskusteluissa kantaa sekä puolesta että vastaan.

Analyysissani tarkastelen jäsenyyuskategoria-analyysin avulla sitä, miten keskustelijat järjestävät ja jäsentävät todellisuuttaan keskustellessaan työttömyydestä. Tarkastelun kohteena on se, miten he sijoittavat itsensä tai muut osaksi sosiaalista maailmaa, tekevät hienovaraisia erotteluja ja eri tavoin moraalisesti arvottavat eri ryhmiin ja kategorioihin kuulumista sekä niihin liittyviä kulttuurisia normeja ja merkityksiä (Nikander 2010, 242). Liitän tarkasteluni keskusteluun palkkatyön merkityksestä suomalaisessa yhteiskunnassa.

Aloitan tutkielmani avaamalla etnometodologiseen kategoriatutkimukseen liittyvää käsitteistöä sekä keskustelua, jota on käyty palkkatyön merkityksestä. Luvussa kolme käsittelen tutkimusasetelmaan liittyviä kysymyksiä. Tutkielmani empiirinen osio jakautuu kahteen osaan. Luvussa neljä esittelen aineistostani löytämäni viisi eri tapaa, joilla työttömiä positoidaan keskusteluissa. Luvussa viisi keskityn tarkastelemaan sitä, millaista neuvottelua negatiivisesti leimautuneesta työttömän kategoriasta käydään. Luku kuusi on loppuyhteenvetokappale, jossa tulosten yhteenvedon lisäksi pohdin erityisesti kategoriavalintojen seurauksellisuutta.

1 Teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat

Tutkielmani nojaa Harold Garfinkelin etnometodologiseen lähestymistapaan, joka korostaa jäykkien rakenteiden sijaan ihmisen keskinäisen toiminnan merkitystä sosiaalisen järjestyksen syntymisessä. Alaluvussa 1.1 esittelen lyhyesti lähestymistavan perusajatuksen erityisesti siitä näkökulmasta, mitä etnometodologinen lähestymistapa merkitsee kategoria-analyysissa. Analysoidessani työttömyydestä käytäviä keskusteluja hyödynnän Harvey Sacksin ajatteluun pohjautuvaa kategoria-analyysin käsitteistöä. Alaluvussa 1.2 avaan käsitteitä, jotka ovat tutkielmani kannalta olennaisia. Alaluvussa 1.3 puolestaan esittelen, millaisissa tutkimusaiheissa jäsenyyuskategoria-analyysia on sovellettu ja miten itse tässä tutkielmassani sitä sovellan.

1.1 Etnometodologinen lähestymistapa

Garfinkel oli merkittävä sosiologisen funktionalismin ja positivistisen valtavirran kriitikko 1960-luvulla – kritiikin mukaan valtavirtasosiologia näki ihmisen passiivisena toimijana suhteessa yhteiskunnan normatiivisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin rakenteisiin. Ihmisten aktiivisuuden korostaminen vallitsevaan kulttuuriin ja sääntöihin nähden ei merkitse ”kulttuurisesti annetun”, tiedollisten rakenteiden, normien ja sääntöjen olemassaolon kieltämistä. Se kuitenkin suuntaa tarkastelun siihen, miten ihmiset käyttävät kulttuurista välineistöä sen sijaan, että keskittyttäisiin yksinomaan kulttuurisen käsitteistön erittelyyn. Normit ja säännöt nähdään siis joustavina, tulkinnallisina resursseina, joihin ihmiset orientoituvat ymmärtääkseen ja tulkitakseen ihmisten odotuksenmukaista tai siitä poikkeavaa käyttäytymistä. (Forsberg ym. 1991, 121; Juhila ym. 2012b, 22, 36–37.)

Garfinkel oli erityisen kiinnostunut siitä, miten ihmiset keskinäisessä vuorovaikutuksessa muovaavat sosiaalisia rakenteita. Hän torjui ajatukset yhteiskuntatieteellisen tiedon paremmuudesta maallikotietoon nähden ja sen sijaan korosti ihmisten metodeja järkeillä ja käyttää arkitietoa. Etnometodologiassa tarkastelu kohdistuu siis arkitietoon sekä niihin menettelytapoihin ja ajatuskulkuihin, joilla tavalliset yhteiskunnan jäsenet ymmärtävät elinolojaan ja vaikuttavat niihin. Kategoria-analyysissa etnometodologinen lähestymistapa merkitsee sitä, että kategorisointia tarkastellaan ihmisten keskinäisessä toiminnassa ja kielenkäytössä tapahtuvana toimintana – kategoriat eivät siis sellaisinaan ole olemassa jossakin sosiaalisen toiminnan tuolla puolen. (Heritage 1996, 18–19; Juhila ym. 2012a, 10.) Kategoria-

analyysin avulla on mahdollista tutkia sitä, kuinka yhteiskunnalliset ja sosiaaliset rakenteet ovat läsnä ja paikallistettavissa ihmisten arkisessa toiminnassa (Juhila ym. 2012b, 37).

Etnometodologisessa lähestymistavassa perusajatuksena on, että ihmiset tekevät tässä ja nyt päätelmiä toistensa toiminnasta, johon he puolestaan suhteuttavat omaa toimintaansa. Arkielämän metodit ja käytännöllinen järjeily tulevat näkyviksi erilaisten kuvausten ja selitysten kautta. Näillä *selonteoilla* (account) asioita ja tekoja tehdään ymmärrettäväksi. Selontekojen antaminen on sidoksissa siihen, miten arkielämä ja sosiaalinen toiminta yleensä jäsentyvät ja milloin arjen järjestyksen voi tulkita häiriintyneeksi. Poikkeaviksi tulkittuihin asiantiloihin ja tekoihin liittyykin erityinen *selontekovelvollisuus*. (Juhila ym. 2012b, 21.)

Kategorioiden ymmärtäminen kielen käytössä ja muussa toiminnassa rakentuvina seurauksellisina tekoina kytkee tutkielmani myös sosiaalisen konstruktionismin tutkimusperinteeseen, jonka mukaan kieli ei vain kuvaa ympäröivää todellisuutta, vaan osallistuu myös sen tuottamiseen ja muokkaamiseen. Sosiaalisen konstruktionismin perinteessä merkittävä kysymys on tilannesidonnaisuuden tulkinta, joka vaihtelee niin sanotusta heikosta versiosta tiukkaan. Kyse on siitä, että kielellisten konstruktioiden luonnetta voidaan lähestyä eri tavoin. Omassa tutkielmassani lähdän kielikäsitteestä, jonka mukaan kieli on merkittävää, mutta en oleta, että kaikki palautuu kieleen. Tukeudun siis niin sanottuun heikkoon konstruktionismiin, jossa lähdetään siitä, että vaikka kieli luo, se myös kuvaa todellisuutta. Konstruktiot käsitetään kontekstuaalisiksi, sillä niillä on perustansa käyttökontekstissa ja niiden vastaavuutta todellisuuteen on mahdollista arvioida empiirisin kriteerein. Tiukkaan konstruktionismiin sitoutunut tutkija puolestaan on kiinnostunut vain asioiden kielellisestä rakentumisesta eikä koe kysymystä konstruktioiden reaalisuudesta tarpeelliseksi. (Kuusela 2002, 54–55.)

1.2 Sacksilainen jäsenyyuskategoria-analyysi

Sacks kiinnostui 1960-luvulla kategorioiden arkikäytöstä ja siitä, miten ihmiset tuottavat tunnistettavia ja kulttuurisesti jaettavia kuvauksia ja kategoriavalintoja. Hän halusi luoda työvälineen, jolla voitaisiin löytää säännöt, joita ihmiset käyttävät kategorioita valitessaan ja luodessaan kulttuurista järjestystä puheen ja kielen avulla. (Nikander 2010, 243–244.) Taustalla oli Garfinkelin kanssa jaettu näkemys siitä, että

abstraktit teoriat eivät voi olla ihmisten toiminnan tutkimisen lähtökohta (Juhila ym. 2012b, 25).

Miellän kategoria-analyysin Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen (2012a, 9–10) tapaan avaraksi sosiaalitieteelliseksi lähestymistavaksi. Kyse on viime kädessä kulttuurin ja moraalin tarkastelemisesta. Kulttuuri ja moraali eivät tietenkään palaudu kokonaisuudessaan kategorioihin, mutta kategorioilla on niissä ja niiden rakentumisessa olennainen rooli. Kategoria-analyysin eräät keskeiset kehittäjät Stephen Hester ja Peter Eglin (1997, 20) painottavat, että kulttuuria pitää tutkia nimenomaan toimintana, jossa kategorisointi on keskeisessä roolissa. Ihmiset nähdään toimijoina, jotka tekemisillään ja sanomisillaan voivat muuttaa sosiaalista järjestystä siitä huolimatta, että useimmiten he valitsevat helpomman, konformistisen tien (Nikunen 2005, 72).

Sacksin mukaan suuri osa ihmisten yhteiskuntaa ja kulttuuria koskevasta tiedosta on varastoitunut (*jäsenyys*)*kategorioihin* (membership category)². Samaan tapaan kuin esimerkiksi valtioita tai luonnonilmiöitä luokitellaan, myös ihmiset tunnistetaan sijoittamalla heidät tiettyihin kategorioihin (Forsberg ym. 1991, 113). Sen lisäksi, että puhumme itsestämme valitsemillamme kategorioilla myös toiset ihmiset ja instituutiot luokittelevat meitä. Esimerkiksi sairaalan arjessa lääkärin, hoitajan ja potilaan kategoriat ovat jatkuvasti läsnä. Kategoriat ohjaavat tulkintaamme – jos esimerkiksi luokittelemme jonkun ystäväpiiristämme ensisijaisesti työttömäksi, tulkitsemme hänen puhettaan ja toimintaansa työttömyyden kautta tai suhtaudumme hänen rahattomuuteensa kategoriamäärittelyn ohjaamana. (Juhila ym. 2012, 27, 40.) Kun tietyn kategorian jäsenyyttä tarjotaan, päättävät vuorovaikutukseen kulloinkin osallistuvat toimijat, ottavatko he annetun kategorian jäsenyyden vastaan. Tarjotun kategorian jäsenyyttä voidaan siis myös vastustaa tai kategoriaan liitettävistä määreistä voidaan käydä neuvottelua. (Välimaa 2011, 27.)

Sacks löysi tiettyjä systemaattisesti toistuvia sovellussääntöjä, joita ihmiset käyttävät kategorisointityössään. *Taloudellisuus- eli tehokkuussäännön* (economy rule) mukaan sopivaan ja hyväksyttävään kuvaukseen riittää usein yksi kategoria kutakin henkilöä kohden – näin siitäkin huolimatta, että jokainen meistä voidaan kategorisoida lukemattomin eri tavoin eli kuulumme moniin jäsenyyskategorioihin. Sama henkilö

² Termin *membership category* suora käänös on jäsenyyskategoria. Suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa näkee käytettävän rinnakkain sekä termiä jäsenyyskategoria että jäsenkategoria.

voidaan kategorisoida esimerkiksi 28-vuotiaaksi, työttömäksi, korkeakoulutetuksi ja naiseksi, mutta monissa tilanteissa jokin näistä kategorioista on yksin riittävä luonnehtimaan määrittelyn kohteena olevaa henkilöä. Toki lisäluokitteluja voidaan käyttää, mutta niitä ei aina tarvita. (Ruusuvaara 2001, 394–395; Juhila ym. 2012b, 28–29.)

Johdonmukaisuussääntö (consistency rule) kuvaa sitä, kuinka yhteen ihmiseen liitetty kategoria voi joissakin tilanteissa johdattaa kategorisoimaan muut ihmiset saman kategoriakokoelman mukaan. *Kategoriakokoelmat* muodostuvat toisiinsa liittyvistä kategorioista. Esimerkiksi koulutus-kategoriakokoelmaan voisi sisällyttää insinöörin, luonnontieteilijän ja yhteiskuntatieteilijän. Asiantuntijaseminaarissa yhteen osallistujaan liitetty määritelmä insinööri voi johdattaa kategorisoimaan loputkin osallistujat koulutustaustojensa mukaan esimerkiksi luonnontieteilijöiksi ja yhteiskuntatieteilijöiksi. Jos johonkin henkilöön liitetään määritelmä kyseisen kokoelman ulkopuolelta, on se poikkeus johdonmukaisuussääntöön ja odotuksenmukaiseen toimintaan. (Emt.)

Kategorioihin liitetään erilaisia toimintoja. *Kategoriasidonnaisella toiminnalla* (category bound activity) Sacks viittaa siihen, että yksittäisen kategorian kuullessamme liitämme siihen kulttuurisesti tyypillisiä toimintoja – opettaja opettaa ja lapsi leikkii. Jos joku kertoo olevansa opettaja, herättää se kuulijassa joukon kulttuurisia odotuksia siitä, minkälaisia aktiviteetteja kyseisen ammatin edustajan arkeen kuuluu – tai minkälaista toimintaa tämä ei ainakaan harrasta. (Nikander 2010, 244.) Vastaavasti tietynlainen toiminta usein kytketään tiettyyn kategoriaan kuuluvaksi – näin ollen sopiva identiteetti voidaan johtaa tietystä toiminnosta käsin (Forsberg ym. 1991, 114). Lena Jayyusi (1984, 36–37) kehitti kategoriasidonnaisten toimintojen rinnalle käsitteen *kategoriapiirre*, jolla hän viittaa kategorioiden yhteyteen liitettäviin kulttuurisesti tunnustettaviin ominaisuuksiin, adjektiiveihin. Työttömyys on oiva esimerkki kielenkäyttömme kulttuurisesta kategoriasta, joka on niin vakiintunut, että työttömiin liitetään tiettyjä toimintoja ja piirteitä. Oletamme tietävämme, millainen työtön ihminen on ja miten hän käyttäytyy, vaikka piirteitä ei kyseisen puheen tai tekstin yhteydessä mainittaisikaan. (Välimaa 2008, 248.)

Stuart Hall puhuu *vastakohtapareista*, joista työssäkäyvä ja työtön on oiva esimerkki. Vastakohtaparit määrittävät suhteessa toisiinsa keskinäisten erojensa kautta. Eron tekeminen on vallankäyttöä, sillä ihmisillä on taipumus määritellä erot hallitsevassa

asemassa olevien kategorioiden ehdoilla. Niinpä esimerkiksi työssäkäyvän kategorian ominaisuuksista tulee peili, jota vasten työttömän ominaisuudet määritellään.

Työttömän kategoria näyttäytyy tästä perspektiivistä puutteellisena tai poikkeavana, jolloin myös työttömäksi luokiteltu ihminen tulkitaan ominaisuuksiensa tai tekojensa puolesta vajavaiseksi tai erilaiseksi suhteessa työssäkäyvään. (Hall 1999, 152–160; Jokinen ym. 2004, 11.)

Melko lähellä Hallin vastakohtapari-käsitettä on Sacksin ajatus *standardipareista* (standard relational pair), jolla hän tarkoittaa loogisesti yhteenkuuluvien osapuolten muodostamia pareja. Taustalla on ajatus siitä, että sosiaalista todellisuutta jäsennetään pitkälti standardiparien kautta – maailmaa ymmärretään miesten ja naisten, vanhempien ja lasten, opettajien ja oppilaiden sekä työnantajien ja työntekijöiden suhteiden kautta. Sacksin mukaan standardiparit ovat kategoriapareja, joihin tyypillisesti kytkeytyy oikeuksia ja velvollisuuksia. (Forsberg ym. 1991, 115.)

Kategorioiden nähdään siis kantavan lukuisia kulttuurisia merkityksiä ja vihjeitä mahdollistaen moniin suuntiin avautuvan päättelyn siitä, mitä ominaisuuksia, vastuuta ja velvollisuuksia tai esimerkiksi motiiveja, taitoja, tietoa ja osaamista tai näiden puuttumista kategoriaan nimettyyn ihmiseen liittyy. Tai kääntäen: millaiset ominaisuudet tai toiminta eivät ole tyypillisiä, toivottavia tai odotettavia esimerkiksi työttömän kategoriaan asetetun osalta. Kategorisointia voidaan siis pitää moraaliskulttuurisena toimintana, sillä kuvaustapoja valitessamme rakennamme samalla moraalisia jäsennyksiä vastuista ja velvollisuuksista sekä arvostettavasta ja tuomitsevasta käytöksestä. (Nikander 2010, 245.) Usein kategorioihin sisältyvä moraalipaljastuu vasta, kun joku poikkeaa ”annetuista” odotuksista (Forsberg ym. 1991, 115).

Kategoria-analyysissä puhutaankin *seurauksellisuudesta*, jolla tarkoitetaan seurausten tuottamista tietyillä kategoriavalinnoilla. Tämä on varsin konkreettinen osoitus siitä, että kategoriat ovat tekemistä. Esimerkiksi se, kategorisoimmeko naisen äidiksi, opettajaksi vai työttömäksi tuottaa naiselle erilaisia moraalisia statuksia ja erilaisia tapoja hänen kohtelemiseensa ja kohtaamiseensa. (Juhila ym. 2012c, 53.) Voidaan puhua moraalisesta järjestyksestä, joka toteutuu, kun ihmiset toimivat kuten heiltä odotetaan: täyttävät velvollisuutensa, toimivat oikeuksiensa rajoissa, eivätkä ylitä kompetenssiensa rajoja. Tiedämme, miten kunkin on missäkin tilanteessa sopiva käyttäytyä – ainakin huomaamme heti, jos tästä poiketaan. (Nikunen 2005, 71.) Kategorioihin liittyvä tieto

muodostaakin eräänlaisen kulttuurisen tietovarannon, jonka sisältöä hyödyntämällä rakennamme ymmärrystä yhteiskunnasta, itsestä ja toisista (Juhila 2004a, 169).

Kategoria-analyysia voidaan kritisoida tekniseksi ja sen käsitteistöä jäykäksi. Forsberg ym. (1991, 120) toteaaakin, että jos kategoria-analyysia ei näe yhteydessä teoriaperinteeseensä, on vaarana ymmärtää se jäykkää kategorisointia uusintavana menetelmänä. Kunhan siis pitää mielessä, että kategoriat ovat sosiaalisesti tuotettuja, on jäsenkategoria-analyysi mielestäni kuitenkin käyttökelpoinen analyysiväline avaamaan arkiymmärryksestä tuttua sosiaalisen todellisuuden jäsentymistä. Kategorioiden käytön tarkastelu on erityisen kiinnostavaa siitä syystä, että kategorisointi tapahtuu arkielämässä paljolti huomaamattomina valintoina, jolloin sosiaalisen maailman ilmiöt ja jäsennykset näyttäytyvät ihmisille itsestään selvinä, objektiivisina rakenteina (Juhila ym. 2012b, 24). Tässä tutkielmassa on tarkoitus tehdä työhön ja työttömyyteen liitettyjä itsestäänselvyksiä näkyväksi.

1.3 Jäsenyyuskategoria-analyysin soveltaminen

Sacksin tuotanto jaetaan usein kahteen osaan – varhaisempaan jäsenyyuskategorisoinnin analyysiin keskittyvään ja myöhemmään keskusteluanalyysiin paneutuvaan vaiheeseen (Juhila ym. 2012b, 25). Keskusteluanalyysin keskittyessä puheen vuoro vuorolta rakentuvan organisaation analyysiin, jäsenyyuskategoria-analyysissa ollaan erityisen kiinnostuneita siitä, miten ihmiset, kulttuurisia kategorioita käyttäen samalla jäsentävät, ylläpitävät tai kyseenalaistavat kulttuurista järjestystä (Nikander 2010, 247). Vaikka jäsenyyuskategoria-analyysi on tuntemattomampi kuin keskusteluanalyysi, on sitä kuitenkin sovellettu varsin erilaisissa tutkimusaiheissa. David Silverman (1997) on soveltanut menetelmän ideoita tutkiessaan AIDS-testien yhteydessä käytäviä potilaan ja neuvojan keskusteluja, Carolyn Baker (1997a) puolestaan analysoidessaan koulun henkilökuntakokouksessa syntyvää moraalista järjestystä. Pirjo Nikander (2002) on tarkastellut, miten ikäkategorioita tuotetaan odotuksenmukaisella, sopivalla tavalla sekä sitä, kuinka ikään liittyviä normeja ja moraalisia sääntöjä tuotetaan puheessa kategorisoinnin avulla, Outi Välimaa (2011) puolestaan pitkäaikaistyöttömyyden neuvottelemista ja sen rakentumista haastattelupuheessa.

Molemmat analyysitavat ovat aineistolähtöisiä, mutta toisin kuin keskusteluanalyysia, jäsenyyuskategoria-analyysia on mahdollista käyttää sekä puhe- että tekstiaineistojen

tarkasteluun (Nikander 2010, 247–248). Georgia Lepper (2000, 77) toteaa, että moderneissa teollistuneissa kulttuureissa kommunikaatio ja erilainen organisointi tapahtuvat pitkälti kirjallisessa muodossa. Sähköpostit, raportit ja niin viralliset kuin epävirallisetkin muistiot muodostavat merkittävän osan arkisesta kommunikaatiosta. Niinpä tekstimuodossa onkin paljon rikasta aineistoa vaihtoehtona suullisille keskusteluille. Yhtälailla kuin puhujat ja kuulijat myös kirjoittajat ja lukijat käyttävät ”kategorisia resursseja” väitelläkseen, neuvotellakseen, peitelläkseen tai kyseenalaistaakseen.

Carolyn Bakerin (1997b, 131) mukaan tietynlainen lähtökohta jäsenyysskategoria-analyysissä on, että analysoitava materiaali – oli kyse puheesta tai tekstistä – tulee nähdä selontekoina eikä asioiden raportoimisena. Näin ollen esimerkiksi haastattelussa haastateltavien puhe ei ole vain vastauksia esitettyihin kysymyksiin, vaan selontekoja, joissa osallistujat oikeuttavat, kuvaavat tai rakentavat merkityksiä siitä, miten asiat ovat tai miten niiden tulisi olla. Jotta tutkija hahmottaisi nämä selonteot, tulee hänen pyrkiä suhtautumaan arkiseen ja itsestään selvään kuin vieraaseen (Nikander 2010, 243). Analyysissä tulee kiinnittää huomio vuorovaikutuksessa ja selonteoissa tapahtuvaan kategoriatyöskentelyyn. Kategoriatyöskentely työttömän kategoriaan asetetun kohdalla voi yhtäältä olla kulttuurisesti negatiivisen leiman hyväksymistä tai toisaalta pyrkimistä siitä ulos. Leimasta irti pyristelevä saattaa esimerkiksi esittää itsensä suopeassa valossa moraalisesti hyväksytyn kategorian jäsenenä. (Välimaa 2011, 52.)

Tutkielmassani tarkastelen diskursiivista kategoriatyöskentelyä. Diskurssianalyttisten tutkimusten kirjo on laaja eikä diskurssianalyysi tarjoa valmista teoreettista viitekehystä. Käsitän diskurssianalyysin yleiseksi perspektiiviksi, jonka pohjalta muokataan analyttiset työkalut tutkimuksen aiheeseen ja aineistoon sopivaksi (esim. Nikander 1995) ja suhtaudun siihen instrumentaalisesti syventymättä diskurssianalyysin ympärillä käytävään polveilevaan keskusteluun. Olennaista kuitenkin on, että diskurssianalyysissä sosiaalista todellisuutta ei nähdä yhtenä kokonaisuutena, vaan keskenään ristiriitaisinakin osina, jotka ovat kuvattavissa diskurssien kirjona (Päivärinta 1997, 18).

Aineistoni keskusteluihin osallistuvista suurin osa ei itse esittäydy työttömäksi. Pääpaino tarkastelussani ei siis ole siinä, miten reaalin henkilö ottaa työttömän kategorian vastaan, vaan sen sijaan keskityn neuvottelevien puhetapojen tarkasteluun.

Analyysissani neuvottelu hahmottuu keskusteluissa työttömille rakennettavien subjektipositioden kautta. Työttömiä positioidaan monella tavalla osaksi sosiaalista maailmaa ja esimerkiksi toiminnan mahdollisuudet hahmottuvat eri positioista käsin varsin eri tavoin (ks. esim. Räisänen 2003). Etnometodologisen kategoriatutkimuksen käsitteistön lisäksi työssäni kaksi keskeistä analyttistä käsitettä ovatkin *diskurssi* ja *subjektipositio*.

Diskurssilla tarkoitan puhetapaa, puheavaruutta, merkityksellistämisen järjestelmää tai tulkintarepertuaaria (esim. Alasuutari 1996; Hoikkala 1989). Ihmiset nojautuvat monenlaisiin olemassa oleviin diskursiivisiin resursseihin jäsentäessään sosiaalista todellisuutta ja tehdessään sen eri ilmiöitä ymmärrettäväksi. Kontekstit, tavoitteet ja päämäärät vaikuttavat siihen, millaisiin diskursseihin nojaudutaan ja millaisia selontekoja tehdään. Diskurssit rakentavat käsitteitä tai kategorioita – tässä työttömyyttä – eri tavoin ja tarjoavat monenlaisia positioita. (Esim. Räisänen 2003, 45–46.) Sen sijaan että yrittäisin listata kaikki mahdolliset työttömiin liitettävät diskurssit, keskityn tarkastelemaan niitä, joiden kautta voin hahmottaa työttömille rakennettavia subjektipositioita. Diskurssin käsite viittaa siis todellisuuden konstruoimiseen ja toimii teoretisoinnin työkaluna, jonka avulla jäsenän työttömien ja työttömyyden sosiokulttuurista kontekstia (vrt. Taira 2006a, 63).

Diskursseissa muotoutuu monenlaisia subjektipositioita, jotka määrittelevät sen, mitä toimijat kustakin positioista käsin voivat sanoa ja tehdä, mikä on sopivaa ja mikä ei. Toisin sanoen subjektipositiot antavat toimijoille toiminnan mahdollisuuksia ja samalla rajoittavat niitä. Subjektiasema on suhdekategoria, joka saa tilanteisen merkityksensä suhteessa muihin olemassa oleviin subjektiasemiin ja diskursseihin. Subjektiasemaan identifioitumalla kulttuurin jäsenet ottavat enemmän tai vähemmän näkyvästi kantaa vastapositioihin. (Törrönen 2000, 245.) Tiettyyn positioon asettuminen voi keskittyä oman aseman vahvistamiseen tai kilpailevien positioden heikentämiseen (Billig 1991, 72). Subjektipositio-käsitteen operationalisointi eli sen soveltaminen aineistoon konkreettisenä analyysin työkaluna on teoreettisen käsitteistön, aineiston ja tutkijan välinen vuorovaikutusprosessi (Räisänen 2003, 48.) Tutkielmassani keskityn tarkastelemaan erityisesti, millaisena työttömän toimijuus hahmottuu eri subjektipositioista käsin.

Toimijuus on käsite, joka kiinnittyy sosiologiassa varsin laajaan ja keskeiseen ongelmaperinteeseen. Käsitteeseen liittyy kysymyksiä, jotka ovat olleet keskeisiä jo klassikoista, etenkin Max Weberistä lähtien. (Esim. Jyrkämä 2008, 191.) Tässä en syvenny keskusteluun sen syvemmin, vaan totean viittaavani toimijuudella rakenteiden, instituutioiden ja yhteisöjen, niihin kiinnittyvien järjestysten, normien, sääntöjen, odotusten ja käytäntöjen sekä tietyllä tavalla resursoitun yksilön väliseen suhteeseen (esim. Ojala, Palmu ja Saarinen 2009, 14). Olennaista tässä suhteessa on yksilön kyky tai kyvyttömyys toimia yhteiskuntarakenteiden luomien rajoitusten keskellä. Toimijuuteen liittyy siis yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden jännitteitä, joten käsitteenä se valottaa monipuolisesti ihmisten taloudellisia, kulttuurisia ja sosiaalisia paikkoja sekä oman elämän rakentamiseen liittyviä käsityksiä, kokemuksia ja tunteita (Gordon 2005, 115.)

Leena Åkerblad (2011, 19) toteaa, että ihmisten voidaan katsoa vapautuneen traditionaalisesta järjestyksestä ja siirtyneen ”vapaan toimijuuden” tilaan – esimerkiksi rakentamaan työuria, joiden käänneet riippuvat heidän omista valinnoistaan. Toisaalta joustavien työmarkkinoiden vapaa toimijuus tarkoittaa, että työntekijöiden täytyy itse päätellä, mitä heidän työmarkkina-arvonsa säilyttäminen vaatii. Työntekijöille tämä merkitsee jatkuvan epävarmuuden kanssa elämistä ja loputonta eri vaihtoehtojen puntaroimista. Työttömän valinnanvapaus on monessa mielessä rajoittuneempaa – työtön elää monien hänen toimijuuttaan rajoittavien rakenteiden puristuksessa. Rakenteilla tarkoitan kaikki niitä materiaalisia, sosiaalisia ja taloudellisia asioita, joiden voi ajatella pienentävän työttömien toimintatilaa ja -mahdollisuuksia. (vrt. Lähteenmaa 2011, 53).

Toimija-näkökulmaa on hyödynnetty suomalaisessa työttömyystutkimuksessa aikaisemminkin. Esimerkiksi Jaana Lähteenmaa (2010; 2011) on tarkastellut niin nuorten työttömien taistelua toimijuudesta kuin sitä, millaisia muotoja nuorten työttömien toimijuus saa tilanteessa, jossa ei saisi syrjäytyä eikä passivoitua ja samaan aikaan aktiivisuuden hyväksytyt tavat ovat tarkkaan rajattuja, ja toiveikkuuden ylläpitäminen voi olla vaikeaa. Matilda Wrede-Jäntti (2010) puolestaan pyrkii ymmärtämään työttömien nuorten tekoja heidän omista lähtökohdistaan käsin – kiinnostuksen kohteena on se, miten tutkittavat itse tekevät ratkaisujaan ja hahmottavat elämänsä.

2 Keskustelua palkkatyön merkityksestä

Tutkielmani johdannossa totesin, että Suomea voi pitää palkkatyön yhteiskuntana. Sen lisäksi, että ansiotyö on tekijälleen toimeentulon lähde ja nykyään myös yhä enemmän itsensä toteutuksen väline, työ voidaan nähdä sosiaalisen järjestyksen perustana ja yhteiskuntaan osallistumisen väylänä (Turunen 2009, 4). Alaluvussa 2.1 avaen tarkemmin keskustelua, jota on käyty palkkatyön merkityksestä sosiaalisen järjestyksen perustana. Alaluvussa 2.2 puolestaan erittelen tutkimustuloksia palkkatyön subjektiivisista merkityksistä. Koska kolme aineistoni keskusteluista on alkanut nuorisotyöttömyyttä koskevasta uutisesta, nuorisotyöttömyys erottuu aineistossani ikään kuin omana kategoriana. Alaluvussa 2.3 tarkastelenkin lyhyesti keskustelua nuorten³ ja palkkatyön suhteesta.

2.1 Palkkatyö yhteiskunnan perustavana arvona

Työelämää koskevassa yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa varsin laajasti jaettu näkemys on, että työ on suomalaisen ja yleisemmin modernin kulttuurin perustava arvo, ja palkkatyö sen tyypillinen muoto (Kortteinen 1992). Simo Aho (1988, 30) on todennut, että palkkatyön yhteiskunnassa normaali työ on palkkatyötä ja normaali väestö palkkatyössä. Palkkatyö on siis olennainen kulttuurista järjestystä luova ja ylläpitävä tekijä. Järjestyksellä viitataan säännöllisyyteen, toistuvuuteen ja ennustettavuuteen (Bauman 2002, 70) – siihen, että asiat toistuvat ja toimivat odotetulla tavalla ja asioista puhumisella on toistuvat muodot.

Vaikka palkkatyö yleisesti nähtäisi yhteiskunnallisen järjestyksen perustana, toki on myös niitä, jotka alkavat työttöminä pohtia ja haastaa laajalti levinnyttä ja omaksuttua käsitystä palkkatyön merkityksestä ja työkulttuurista yleisemminkin (esim. Taira 2006a, 11). Kyseenalaistajista huolimatta Julkusen (2002, 315) mukaan ainakin Suomessa on vaikea elää mielekästä ja hyväksyttyä elämää työn ulkopuolella. Yleisesti puhutaankin työmarkkinakansalaisuudesta, jolla viitataan työelämään osallistumisen vaatimukseen täyden kansalaisuuden ehtona. Palkkatyön tekemistä on totuttu pitämään

³ Nuorelle tai nuorisolle ei ole yksiselitteistä määritelmää, eikä tämänkaltaisen aineiston kohdalla ole mahdollista esittää tarkentavaa kysymystä siitä, mitä keskustelija tarkoittaa nuorella. Nuorisolain määritelmän mukaan nuorilla tarkoitetaan kaikkia alle 29-vuotiaita (Nuorisolaki 27.1.2006/72), työttömyystilastoissa nuoriksi luetaan puolestaan alle 25-vuotiaat (esim. Tilastokeskus 2013c). Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry:n tutkimuskoosteessa (2012) nuorison alaikärajana pidetään oppivelvollisuuden päättymistä eli 16 ikävuotta.

normaalikansalaisuuden tunnusmerkkinä ja työmarkkinoilta syrjäytymistä puolestaan uhkana, joka voi aiheuttaa tästä kansalaisuudesta syrjäytymisen. Myös oikeus hyvinvointivaltion tarjoamaan aineelliseen suojaan ja muihin etuihin edellyttää ansaintaperustetta eli osallisuutta työmarkkinoista, koulutuksesta ja muista yhteiskunnallisista instituutioista. (Rinne & Salmi 1998, 59–62.) Risto Rinne ja Eeva Salmi (emt.) tosin myös väittävät, että palkkatyön merkitys on selvästi himmenemässä – se ei siis heidän mukaansa enää (tulevaisuudessa) sovellu ihmiselämän ankkuriksi.

Ulrich Beck (2000, 63) kuitenkin väittää, että kaikki modernin yhteiskunnan arvot on viime kädessä palautettavissa oletukseen osallistumisesta palkkatyöhön. Beckille palkkatyö onkin inhimillisen olemassaolon moraalinen perusta (Beck emt., 13). Työelämään sijoittuminen ei siis ole pelkästään yksilölähtöinen ja omaehtoinen prosessi, vaan yhteiskunnallisten ohjausjärjestelmien ja monimutkaisten säännösten ja porttien rajaama – ja samalla vaatima (vrt. Niemi-Väkeväinen 1998, 55). Pertti Alasuutari on korostanut työn, työllisyyden ja toimeentulon diskurssien muodostavan avainasemassa olevan näkökulman koko suomalaiseen yhteiskuntaan. Nuo diskurssit sekä niiden premissit muodostavat kokonaisuuden, jolla Alasuutarin sanoin ”näyttää olevan relevanssia ja sanavaltaa lähes minkä tahansa yhteiskuntaelämän lohkosta puhuttaessa” (Alasuutari 1996, 91). Työtä pidetään yleisesti myös kansalaisten keskuudessa oikeudenmukaisena resurssien ja toimeentulon jakamisen mekanismina (Julkunen 2003, 421). Julkunen (2002, 315) mukaan palkkatyökeskeinen ideologia on ollut erityisen ominaista Pohjoismailla, joissa myös naiset on vedetty työmarkkinakansalaisuuteen ja täystyöllisyyteen sitoutuminen on ollut osa skandinaavista normatiivista perintöä (ks. myös Kosonen 1998).

Työkeskeisen ortodoksian muodostuminen liittyy 1990-luvun sosiaalipolitiikan muutokseen – eri maissa ja erilaisissa sosiaalipolitiikkamalleissa samoin kuin EU-tason asiakirjoissa oli havaittavissa aikaisempaa selvempi tavoite: työllisyysasteen nostaminen, veronmaksajien lisääminen sekä ”sosiaalipoliittisen kuorman keventäminen”. Koska mitään yksinkertaista tapaa työttömyyden poistamiseen ei ole, Julkunen mukaan työllisyystavoitteella perustellaan ja lobataan jatkuvasti uusia vaatimuksia sosiaaliturvaan ja työmarkkinoille. Euroopassa työllisyys onkin ollut argumentti, jolla muutetaan mentaalisia malleja, sosiaalipoliittisia käsityksiä ja ideologioita. (Julkunen 2002, 318.)

Työttömien kohdalla sosiaalipolitiikan muutos on merkinnyt yksilön vastuun korostumista. Kun 1980-luvulla työttömyysturva perustui ennen kaikkea ajatukseen työttömän oikeuksista, 1990-luvun laman jälkeen alettiin korostaa vastikkeellisuutta, aktivointia ja velvollisuuksia. Aktiivisen kansalaisen ideologiassa vastuullisuus liki samaistuu aktiivisuuteen, vastuuttomuus puolestaan passiivisuuteen ja riippuvuuteen. Ajatusta vastikkeellisuudesta on sinällään looginen – se voidaan Julkusen (2006, 211–212) mukaan ymmärtää yhteiskuntaelämän ja kollektiivisen toiminnan peruseriaatteen eli vastavuoroisuuden ja molemminpuolisen velvollisuuden kautta. Jos työssäkäyvät tekevät palkkansa eteen työtä, loogista olisi, että myös sosiaaliturvan eteen tulisi tehdä jotain hyödyllistä. Vaikka vastikkeellisuus vastaa tavanomaista oikeudentuntoa, ja myös suomalainen työetiikka antaa sille pohjaa, ovat oikeuksien ja velvollisuuksien suhteet kuitenkin modernissa yhteiskunnassa huomattavasti mutkikkaampia. Ne eivät ole niin yksinkertaisia, että A:n oikeutta vastaisi B:n velvoite.

”Uuden sosiaalipolitiikan” oikeutuksena pidetään näkemystä, että ”vanha” malli teki ihmisistä passiivisia viranomaisten ja asiantuntijoiden määrittelemien etuuksien ja palvelujen kohteita ja ikään kuin riisti ihmisiltä toimijuuden jättäen heidät sosiaaliturvariippuvuuteen. Näin ollen aktivointipolitiikalla pyritään luomaan polkuja työmarkkinoille ja normaalielämän rutiineihin. Varsinkin anglosaksisessa keskustelussa työ (kuin työ) ajatellaankin yksilöitä korjaavaksi ja kohentavaksi mekanismiksi. (Julkunen 2006, 206–207.)

Työttömyys on palkkakeskeisen ideologian mukaan asemapaikka, josta pyritään pääsemään pikaisesti pois, koska sellaisessa tilanteessa eläminen ei ole ihmisarvoista elämää, eikä sellaiseen tilanteeseen tyytyvän elättäminen ole kaikkien mielestä yhteiskunnan moraalinen velvollisuus. Työttömyyden voikin nähdä sekä syrjäytymisenä sosiokulttuurisen muodostuman keskiöstä että erilaisten moraalisten syytösten kohteena olemisena. (Taira 2006a, 11, 78.) Taira (2006b) toteaa, että vaikka työttömien syyllistäminen on liitetty perinteisesti oikeistolaisiin näkemyksiin, eivät sosialidemokraatit tai ammattiyhdistysliitot ole poikenneet työn tekemisen imperatiivista. Oikeastaan vasta vuonna 2006 uudelleen elvytetty keskustelu perustulosta on selvästi näkyvä särö tähän poliittiset kannat ja puoluerajat ylittävään yksimielisyyteen.

Työkeskeisyys lienee jonkinlainen välttämättömyys, jos nykyisenkaltainen julkinen talous ja sosiaaliturva halutaan säilyttää. SAK:n sosiaaliasioiden päällikkö Katja Veirto on todennut työnteon ja vastuun itsestä ja perheestä olevan ”normaali suomalaisen yhteiskunnan lähtöoletus” (YLE 5.1.2013). Ongelmallista tällaisesta ajattelusta kuitenkin tulee silloin, jos työttömyyden, köyhyyden ja eriarvoisuuden poistamista olennaisemmaksi muotoutuu uusliberaalin ideologian muotoileman sosiaaliturvariippuvuuden lopettaminen. Äärimmilleen vietynä sosiaaliturva on vaarassa muuttua oikeudesta häpeäksi. Työn epätasainen jakautuminen tekee työttömän aseman yhä tukalammaksi – se että työmarkkinoiden menestyjät kokevat olemassaolonsa ylikuormittuneeksi, ei ole omiaan lisäämään solidaarisuutta työttömiä, mielenterveysongelmaisia tai alkoholisteja kohtaan. (Julkunen 2002, 321.)

Taira (2006b) toteaa, että vaikka työttömiä on syyllistetty kenties kaikkina aikoina, syyllistämisen selkeä nousu ajoittuu 1990-luvun lamaan. Vielä 1980-luvulla puhuttiin työstä vapautumisesta, mutta 1990-luvun lamassa alkoi nousta vahvemmin yksilökeskeinen jäsennys, jonka mukaan työttömyyteen olivat syynä työhön kykenemättömät yksilöt itse. 2000-luvulle siirryttäessä työttömyydestä on tullut enemmän yhteiskunnan organisoitumiseen kuuluva tekijä: enää ei ole tavatonta, että yksilö on työttömänä vaihdellessaan työtehtäviä tai eläessään patkätyöläisen arkea.

Tämä muutos ei Tairan (emt.) mukaan ole kuitenkaan tarkoittanut työttömien syyllistämisen katoamista – 1990-luvun lamassa nousseet jäsennykset ja puhetavat ovat monin osin tätä päivää. Esimerkiksi Taira nostaa vuoden 2006 presidentinvaalikampanjan aikana istuvan presidentin haastaneen ehdokas Sauli Niinistön vastauksen kysyttäessä suhtautumista toimeentulotuella eläviin: ”Laiskuus on väärin muita kohtaan” (Helsingin Sanomat 31.1.2006). Vastaus on Tairan mukaan konkreettinen esimerkki työttömyyden ja huono-osaisuuden palauttamisesta yksilölliseen, henkilökohtaiseen ominaisuuteen, laiskuuteen, ja siihen sisältyy moraalinen imperatiivi: tee työtä!

Myös Niinistön puheita ”oleskeluyhteiskunnasta” (YLE 5.1.2013) sekä Sosiaali- ja terveysministeriön vaatimuksia sosiaaliturvan muuttamisesta vastikkeelliseksi (esim. YLE 5.8.2013) voidaan tulkita työttömien työmoraalin kyseenalaistamiseksi. Erityisen kiinnostavia näistä vaatimuksista tulee, kun tarkastellaan avoimien työpaikkojen ja työttömien määrän suhdetta. Tilastokeskuksen (2013a) mukaan avoimia työpaikkoja

vuoden 2013 kolmannella neljänneksellä oli 23 500. Syyskuun 2013 lopulla Työ- ja elinkeinotoimistoissa oli puolestaan 285 000 työnvälityksen säädösten mukaisesti työttömäksi työnhakijaksi tilastoitua (Tilastokeskus 2013b).

2.2 Ansiotyö elämänalueena

Tilastokeskuksen 1970-luvun lopulla aloitetussa työolotutkimussarjassa on tutkittu ansiotyön merkitystä pyytämällä vastaajaa arvioimaan, miten tärkeänä hän pitää tiettyjä elämänalueita: ansiotyötä, perhe-elämää ja vapaa-ajan harrastuksia. Anna-Maija Lehto & Hanna Sutela kuvaavat pitkän aikavälin muutoksia ansiotyön merkityksen kokemisessa seuraavasti. Koko 1980-luvun ansiotyön merkityksen kokemisessa oli nähtävissä laskeva trendi. Sen sijaan 1990-luvulla suunta ei enää jatkunutkaan, vaan työn merkityksen kasvu oli ilmeinen. Jälleen kuitenkin 2000-luvun alussa oli nähtävissä hienoista laskua ja 2008 varsin selvää laskua ansiotyön merkityksessä. Vuoden 2008 työolotutkimuksen mukaan enää 54 prosenttia palkansaajista piti työtä erittäin tärkeänä elämänalueena. Se on Lehdon ja Sutelan mukaan toistaiseksi alhaisin prosenttiosuus sitten vuoden 1984. (Lehto & Sutela 2008, 18.) Muutosta ei tule kuitenkaan tulkita liian dramaattisena – myös Lehto ja Sutela (emt., 205) toteavat, että ansiotyö on edelleen erittäin merkittävä arvo ja elämänalue valtaosalle palkansaajista siitakin huolimatta, että niin kodin ja perhe-elämän kuin vapaa-ajan harrastusten merkitys on selvästi kasvanut.

Uusin työolotutkimus ei ole vielä ilmestynyt, mutta voisi olettaa, että vuonna 2008 alkanut taloustaantuma on vaikuttanut kokemukseen työn merkityksestä. Jos ei suoranaista merkityksen kasvua ole havaittavissa, voisi olettaa ainakin laskun taittuneen. Lehto ja Sutela (emt., 18) nimittäin tulkitsevat 1990-luvun kasvuvaiheen selittyvän taloudellisella lamalla ja työnsaannin vaikeutumisella. Taloustaantumana lisäksi viime aikoina kiivaana esiintynyt keskustelu työurien pidentämisestä huoltosuhteen tiukentuessa voi olla omiaan lisäämään työn moraalista merkitystä. Julkusen (2000, 223) mukaan epävarmuuden kasvu saa yleisesti palkansaajat kiinnittymään entistä lujemmin työyhteiskunnan arvoihin. Myös toisenlaisia tulkintoja yhteiskunnallisen epävarmuuden ja työn merkityksen yhteydestä on tosin esitetty – korkean työttömyys voi myös aiheuttaa työn merkityksen laskua, sillä kun työtä on vaikeampi löytää ja työttömiä enemmän, myös työttömiin liitettävä stigma on todennäköisesti pienempi (Hammer & Russell 2004, 84).

2.3 Nykynuoret palkkatyön ortodoksian haastajina?

Nuoruus on kiinnostava elämänvaihe tarkasteltaessa sosiokulttuurista järjestystä – opimme nuorena, mikä kulttuurisesti edustaa kunnon kansalaisuutta ja toivottavaa elämäntapaa. Vaikka ihmisen elämään katsotaan kuuluvan yhä voimakkaammin valinta, joustavuus ja liike, ei tämä kuitenkaan tarkoita, että sosiaalinen tunnustus ja osallisuus – erilaiset jäsenyydet – olisivat menettäneet merkityksensä. Siitä huolimatta, että elämänkulut, koulutuspolut ja urakehitysprosessit ovat yhä episodimaisempia ja putkimaiset, vakaat urat peruskoulusta suoraan jatkokoulutukseen ja myöhemmin työelämään korvautuvat yhä useammin katkonaisilla ja kokeilevilla poluilla, on elämänkulun ihanne säilynyt vahvana – koulu on käytävä ajallaan ja sieltä siirryttävä työelämään. (Komonen 2000, 5–6; Raitakari 2004, 56.)

Nuoruuteen liittyy kulttuurinen odotus kasvamisesta ja edistymisestä – kärjistäen nuorten tulisi opiskella, saada työpaikka ja perustaa perhe. Nuorten siirtyminen lapsuudesta vastuulliseen aikuisuuteen onkin vahvasti kulttuurinen ja yhteiskunnallinen ilmiö. Palkkatyöhön perustuvassa yhteiskunnassa vallitsevassa aikuistumisen kulttuurimallissa aikuisuus alkaa varsinaisesti vasta siitä pisteestä, kun yksilö on määrätyn koulutusputken jälkeen saavuttanut asemia ammatti-, työ- ja parisuhdemarkkinoilla. Nuoruus näyttäytyy eräänlaisena ohitettavana vaiheena, jonka keskeinen tehtävä on tulevaisuuteen nähden välineellinen – aikuisuuteen ja täysivaltaisen kansalaisen rooliin valmistautuminen. Kun nuori ei siirrykään odotetusti työelämään, syntyy poikkeama kulttuurisesta käsikirjoituksesta. (Emt.)

Työttömyyspuhetta tarkastellessa nuoret ovat kiinnostava kategoria muun muassa siksi, että heihin on kohdistettu erityistoimenpiteitä⁴. Heistä on siis työttömyyspolitiikassa tehty ikään kuin erityisryhmä, jolla on erilaiset oikeudet kuin aikuisiksi kategorisoitavilla työttömillä. (Esim. Päivärinta 1997, 30.) Usein myös huolestunut keskustelu passivoitumisesta ja syrjäytymisestä kohdistuu erityisesti nuoriin.

Julkisuudessa on keskusteltu siitä, että nykynuoret eivät arvosta perinteistä palkkatyötä yhtä paljon kuin heidän vanhempansa. Yleensä nykynuorilla viitataan niin sanottuun Y-

⁴ Esimerkiksi jos ammatillista koulutusta vailla oleva alle 25-vuotias nuori jättää kevään yhteishaun väliin, kieltäytyy opiskelupaikasta tai keskeyttää opinnot ilman pätevää syytä, on hänellä tämän jälkeen uudelleen oikeus työttömyysetuuteen vasta sen jälkeen, kun hän on suorittanut ammatillisen koulutuksen tai viiden kuukauden ajan työskennellyt vähintään 18 tuntia viikossa taikka osallistunut johonkin työllistymistä edistävään palveluun. (Työttömyysturvalaki 1290/2002.) Nuorisotakuun toimeenpanon myötä useita säädöksiä on päivitetty tai uudistettu.

sukupolveen eli 1980-luvulla ja tämän jälkeen syntyneisiin ikäluokkiin. Pasi Pyöriä (2013) kollegoineen on tarkastellut 15–28-vuotiaiden nuorten aikuisten työmoraalia verrattuna yli 29-vuotiaisiin 1980-, 1990- ja 2000-luvuilla. Aineistona tutkijaryhmällä oli Tilastokeskuksen kokoamat työolotutkimukset. Tutkijaryhmä ei löytänyt juuri mitään tukea väitteelle nykynuorten rapistuvasta työmoraalista. He väittävätkin, että sukupolvien erot työorientaatioissa ovat varsin pieniä samoin kuin erot perus-, keski- ja korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden välillä. Työn arvostus on kuitenkin vanhemmassa ikäryhmässä nuoria hieman korkeammalla tasolla jokaisena mittaavuonna ja jokaisen koulutusasteen kohdalla. Nuoret ovat siis arvostaneet aiemminkin työtä hieman vähemmän kuin vanhemmat. Kaiken kaikkiaan nuorten työn arvostus on kuitenkin pysynyt korkeana – sukupolvien välinen ero ei siis heidän mukaansa ole syventynyt.

Myös Teemu Turunen (2009) on tarkastellut nuorten palkansaajien työorientaatioita Suomessa. Turunen pyrki vastaamaan ennen kaikkea kysymykseen siitä, mitä nuorten palkansaajien vastaukset niin sanottuun lottokysymykseen⁵ vuosina 1984 ja 2003 kerätyissä Työolotutkimuksissa kertovat heidän sitoutumisestaan työhön ja onko siinä havaittavissa muutoksia kyselyajankohtien välillä. Turusen tulokset eivät viittaa siihen, että työasenteet olisivat löystyneet nuorten palkansaajien keskuudessa vaan pikemminkin päinvastoin. Huomattavan pieni vähemmistö niin varsinaisesta tutkimusjoukosta, eli 18–29-vuotiaista palkansaajista kuin kaikenikäisistäkin palkansaajista lopettaisi palkkatyön kokonaan, jos se ei olisi enää taloudellisesti välttämätöntä.

Kolmas oivallinen lähde tarkastella nuorten työasenteissa tapahtunutta ajallista kehitystä on Nuorisobarometri, joka kartoittaa suomalaisten 15–29-vuotiaiden yhteiskunnallista vaikuttamista ja osallistumista. Nuorten työn arvostusta on vuodesta 1994 selvitetty kysymällä kantaa väitteeseen ”Ottaisin mieluummin tilapäistäkin työtä kuin eläisin työttömyysturvalla, jos käteen jäävä tulo olisi yhtä suuri”. Koko seurannan ajan yli 80 % nuorista on yhtynyt väitteeseen. Työttömät valitsisivat hieman muita useammin

⁵ Niin sanottua lottokysymystä on käytetty säännöllisin väliajoin 1950-luvulta asti aina, kun tutkijat ovat halunneet tarkastella aika ajoin toistuvaa väitettä työvoiman ”laiskistumisesta”. Kyseinen lottokysymysmuuttuja on muotoiltu Työolotutkimuksissa seuraavasti: ”Jos saisitte rahaa esimerkiksi lotosta tai perintönä niin paljon, että voisitte elää mukavasti tekemättä työtä, niin mitä tekisitte: A) Lopettaisitte työnteon kokonaan? B) Tekisitte vain silloin tällöin jotain työtä? C) Pyrkisitte lyhentämään työaikaa olennaisesti? D) Vai jatkaisitte nykyisellä tavalla työntekoa? E) Ei osaa sanoa?” (Esim. Turunen 2009, 9.)

työttömyyskorvauksen kuin työn. Kuitenkin myös työttömistä nuorista enemmistö, 72%, eläisi mieluummin työtulolla, vaikkei käteen jäävä tulo olisi sen suurempi. Yleishavaintona Nuorisobarometrin lähes 20 vuoden seurannan perusteella voidaankin sanoa, etteivät työhön liittyvät asennemuutokset ole radikaaleja, eikä merkkejä työn arvostuksen laskusta juuri ole. (Myllyniemi 2014, 67.)

Tutkielmani kannalta kiinnostavaa on myös nuorten suhtautuminen sosiaaliturvaan. Nuorisobarometrin mukaan tässä on viime vuosina tapahtunut jyrkähkö käänne: vuonna 2009 54 % oli sitä mieltä, että sosiaaliturva vie yrittämishalut, vuonna 2013 tätä mieltä oli peräti 67 % vastaajista. Tämä käänne tarkoittaa paluuta 1990-luvun puolivälin asenteisiin. Kuten nyt, myös tuolloin Suomi oli taantumassa tai toipumassa siitä. Asennetrendit näyttävät noudattavan taloussuhdanteita siten, että huonoina aikoina sosiaaliturvaan suhtaudutaan tiukemmin. Trendistä voi halutessaan lukea paitsi nuorten entistä kielteisemmän suhtautumisen sosiaaliturvan varassa elämiseen, myös sen, että entistä suurempi osa nuorista kokee sosiaaliturvan liiankin hyväksi tai kattavaksi – ainakin suhteessa yhteiskunnan tämänhetkisiin resursseihin. (Emt., 73–74.)

Asenteet työttömyyttä kohtaan ovat Nuorisobarometrin mukaan muuttuneet vuosien varrella paljon. Koko 1990-luvun asenne pysyi hyvin samanlaisena lähes kahden kolmesta kokiessa työttömyyden kielteisenä. 2000-luvun alkuvuosina on havaittavissa selkeä muutos ja 2007 kyselyssä enemmistö ei enää pitänyt työttömyyttä välttämättä pahana asiana. Tätä on selvitetty väitteellä ”Työttömänä olo ei ole paha asia, jos toimeentulo on turvattu”. Vuonna 2013 noin kolmannes nuorista hyväksyi ajatuksen, kolmannes oli jokseenkin eri mieltä ja kolmannes täysin eri mieltä väitteen kanssa eli suhtautuu siis työttömyyteen tiukan kielteisesti. Vuoden 2013 barometrin tulokset viittaavat siihen, että on jälleen palattu 1990-luvulla vallinneisiin arvoihin. Työttömyyteen siis suhtaudutaan nuorten keskuudessa hyväksyvämmiin silloin kun se on harvinaisempaa – ja riski joutua itse työttömäksi on pienempi. Vastaavasti korkean työttömyyden oloissa työttömyyttä pidetään pahempana asiana. Havainto ei ole mitenkään itsestään selvä, sillä yhtä lailla voisi ajatella työttömyyden normalisoituvan ja arkipäiväistyvän korkeamman työttömyyden oloissa. (Emt., 82–83.)

Juha Siltala (2013, 176–177) on todennut, että vaikka nuoret suhtautuvat varauksellisesti vanhempien ikäluokkien työkeskeisyyteen, pärjäämisen ja näyttämisen eetokseen sekä työelämän kasvaviin vaatimuksiin, ei se kuitenkaan estä nuoria

arvostamasta työtä tai haaveilemasta omasta ihannetyöstään. Nuoret eivät siis asennetasollakaan hyljeksi työtä – itse asiassa Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry:n tutkimuskoosteen (2012) mukaan ansiotyötä pitää erittäin tärkeänä elämänalueena useampi nuori kuin 20 vuotta sitten. Erityisesti nuorille naisille työ ja siinä kehittyminen ovat käyneet entistä tärkeämmäksi. Arvostuksesta huolimatta nuoret kuitenkin torjuvat työelämän vääriksi koetut tavoitteet, kestäättömän pakkotahdin ja kireän ilmapiirin. Välineellisestä työstä ei saa tulla itsetarkoitus, eikä työ saa alistaa tekijäänsä. Vastaavasti työ, jonka avulla voi toteuttaa omia päämääriään ja vähentää muiden armoilla olemista herättää nuorissa positiivisia mielikuvia. (Siltala 2013, 207.) Simo Tuppurainen (2010, 17) on päätenyt samankaltaiseen päätelmään – työ on tämän hetkissessä yhteiskunnassa nuorille tärkeää, mutta kenties eri tavalla kuin aiemmin on ollut. Nuorilla työn sisällön merkitys korostuu ja työltä tavoitellaan mielekkyyttä.

Näiden tutkimustulosten valossa voidaan sanoa, että nuoret suhtautuvat ehkä varauksellisemmin työkeskeisyyteen kuin esimerkiksi omat vanhempansa ja heille työn sisällön merkitys korostuu vanhempia ikäluokkia enemmän. Sen sijaan selkeitä viitteitä suomalaisten nykynuorten rapistuvasta työmoraalista ei ole tutkimuksissa löytynyt. Kaiken kaikkiaan ansiotyö on siis myös nuorille tärkeä elämänalue.

3 Tutkimusasetelma

Kuten jo johdannossa totesin, aineistonani on kahdeksan internetissä käytyä keskustelua. Alaluvussa 3.1 esittelen tarkemmin aineistoani ja sitä, miten sitä analyysissäni työstin. Alaluvussa 3.2 tarkastelen internet-aineistoon liittyviä erityispiirteitä ja pyrin perustelemaan sitä, miksi se tässä tutkielmassa on relevantti aineisto. Alaluvussa 3.3 esittelen tutkimuskysymykseni ja alaluvussa 3.4 tutkielman lähtökohtiin liittyviä eettisiä huomioita.

3.1 Aineisto ja sen analysointi

Keräsin aineiston käymällä marras-helmikuussa 2011–2012 läpi työttömyyteen liittyviä internetkeskusteluja ja valitsin aineistokseni kahdeksan keskustelua. Valintakriteerinä toimi se, että keskustelua todella oli syntynyt – törmäsin myös keskusteluihin, joiden aloituspuheenvuorot vaikuttivat kiinnostavilta, mutta jotka olivat nopeasti tyrehtyneet vain asiattomien kommenttien heittelyksi. Keskustelut on käyty aikavälillä 2004–2012 ja niiden pituus tekstinkäsittelyohjelmaan siirrettyinä on 7–106 sivua, yhteensä aineistoa on 330 sivua. En ole itse osallistunut keskusteluihin, joten en ole vaikuttanut niissä esiintyviin jäsenyyksiin.

Valitsemisissäni keskusteluissa pohditaan varsin isoja kysymyksiä – työttömyyteen liittyvä keskustelu laajenee muun muassa yhteiskuntajärjestystä yleisestikin pohtivaksi keskusteluksi. Keskusteluista viisi on yksittäisen keskustelijan aloittamia esimerkiksi aloituksella ”Mitä mieltä olette, jos johonkin ammattiin valmistunut opiskelija jää mieluummin työttömäksi kuin menisi ’mihin tahansa’ työhön, jos ei saa koulutustaan vastaavaa työtä?”. Kolme näistä keskusteluista on käyty suomi24.fi-sivustolla, yksi city.fi- ja yksi jatkoaika.com-sivustolla. Kolme keskusteluista on puolestaan alkanut työttömyyteen liittyvästä uutisesta, yksi YLE:n ja kaksi Taloussanomien internet-sivuilla. Aineistoon sisältyy monentyyppistä keskustelua. Keskustelussa 1 (ks. taulukot keskustelun pääpiirteistä s. 27–28) useimmat keskustelijat ottavat osaa keskusteluun useammin kuin kerran⁶. Sen sijaan keskustelu 7 muistuttaa vuorovaikutteisen keskustelun sijaan enemmänkin kommenttiketjua. Aikaisempiin kommentteihin toki viitataan, mutta vain muutama keskustelija palaa myöhemmin keskusteluun.

⁶ Tämän päätelmän olen tehnyt nimimerkkien perusteella. On toki mahdollista, että useampi keskustelija on käyttänyt samaa nimimerkkiä.

Aineisto-otteet olen säilyttänyt mahdollisimman alkuperäisinä ja korjannut vain selkeät kirjoitusvirheet. En kokenut tarpeelliseksi säilyttää aineisto-otteissa nimimerkkejä siitä syystä, että diskursiivisessa tarkastelussa ei ole olennaista pyrkiä jäljittämään yksilön suhtautumista tai yksilön asennetta, vaan pitäytyä niiden tekijöiden pohtimisessa, joiden varaan yksilön *mahdollinen* suhtautuminen rakentuu (esim. Pälli 1999). Pekka Pälli (1999, 208) toteaa oman rasismia suomalaisnuorten puheessa tarkastelleen tutkimuksensa osalta, että tutkimuksen kohteena on rasistinen diskurssi, ei yksittäisen puhujan asenne esimerkiksi pakolaisiin. Tarkastellessani sitä, miten aineistossa työttömiä asemoidaan, ei siis lähtökohtaisesti ole olennaista, onko kirjoittaja itse työtön. Olen kuitenkin koonnut taulukoihin 1–2 (ks. s. 27–28) tiedon työttömiksi esittäytyvien keskustelijoiden määrästä. Perustelen tätä sillä, että kaksi subjektipositioista rakentuu kokemuksellisen diskurssin kautta ja lisäksi luvussa 5 tarkastelen keinoja, joihin työttömäksi esittäytyvät keskustelijat tukeutuvat perustellessaan ja oikeuttaessaan työttömyyttään.

Aloitin analysoinnin käyttäen apuna kvalitatiivisen aineiston analyysiin kehitettyä Atlas.ti-ohjelmaa. Ohjelma ei tee analyysia, vaan auttaa lähinnä laajan tekstiaineiston hallinnassa. Atlaksella koodasin aineiston 71 eri koodilla (ks. liite 1) tarkastellen erityisesti, millaista syyttely-, puolustus- ja kyseenalaistuspuhetta aineistossa esiintyy. Analyysini oli siinä mielessä aineistolähtöistä, että koodit, joilla aineistoa jäsenisin, eivät olleet ennalta määrättyjä. Eskolan ja Suorannan (1998, 83) mukaan tällöin voidaan puhua induktiivisuudesta, joka tarkoittaa etenemistä yksittäisistä havainnoista yleisempiin väitteisiin. Lähestymistavan lähtökohtana ei siis ole teorian tai hypoteesin testaaminen, eikä tutkija määrää sitä, mikä on tärkeää (Hirsjärvi ym. 2004, 155).

Pyrkimyksenäni ei kuitenkaan ollut konstruoida teoriaa aineistosta. Siksi teoriasidonnainen analyysi on osuvampi termi kuvaamaan suhdettani teoriaan – analyysissa on teoreettisia kytkentöjä, mutta se ei suoraan nouse teoriasta tai pohjautu teoriaan. Analyysini siis eteni aineistolähtöisesti, mutta kategoria-analyysin käsitteet toimivat ikään kuin tulkintakehyksinä, joiden avulla oli mahdollista tehdä tulkintoja työttömyyttä koskevasta keskustelusta. (Eskola 2001, 136–138.) Teoriasidonnaista lähestymistapaa aineistoon voidaan kutsua abduktiiviseksi päättelyksi (Tuomi & Sarajärvi 2002, 99).

Koodauksen edetessä yhdistelin yksittäisiä koodeja koodiperheiksi ja tätä kautta alkoi hahmottua työttömille keskusteluissa tarjotut subjektipositiot. Subjektiposition käsitteeseen tutustuin Ulla Räisänen (2003) masentuneita nuoria koskevaa lehtikirjoittelua tarkastelleen tutkimuksen kautta ja vakuutuin käsitteen relevanttiudesta tutkielmani kohdalla. Aineistoni keskusteluista löysin viisi erilaista työttömille rakennettavaa subjektipositiota: 1) siipiveikko, 2) olosuhteiden uhri, 3) lamaantuja, 4) sinnittelijä ja 5) kyseenalaistaja. Positioiden nimet eivät suoraan esiinny aineiston keskustelijoiden kielenkäytössä, vaan olen nimennyt ne niin, että ne olisivat mahdollisimman osuvia luonnehdintoja työttömille rakennettavista positioista. Pertti Alasuutari (2007, 121) toteaa, että ihmisten itse tekemien erottelujen tutkiminen ei tarkoita, että voisi käyttää vain teksteissä itsessään esiintyviä termejä.

Bronwyn Davies ja Rom Harrén (1990) erottelevat kaksi positioiden rakentamistapaa. Vuorovaikutuksellisessa tavassa rakentaa positio (interactive positioning) yhden henkilön kielenkäyttö antaa tai tarjoaa position muille keskustelussa oleville. Refleksiivisessä tavassa rakentaa positio (reflexive positioning) puolestaan ihminen rakentaa itse itselleen positionsa. Käytän tutkielmassani termiä *positiointi*⁷ viittaamaan siihen, kuinka työttömät – joko itse tai muiden toimesta – sijoitetaan tai asemoidaan osaksi sosiaalista maailmaa. Luokittelussani siipiveikko-positiointi edustaa selkeimmin vuorovaikutuksellista tapaa rakentaa positio, lamaantuja ja sinnittelijä puolestaan refleksiivistä tapaa. Olosuhteiden uhri ja kyseenalaistaja -positioinneissa voi löytää molempien rakentamistapojen piirteitä.

Kun olin aineistolähtöisesti hahmotellut näiden subjektipositioiden pääpiirteet, aloin käydä aineistoa uudelleen järjestelmällisesti läpi tarkoitukseni selvittää, mikä subjektipositiointi keskusteluissa mahdollisesti korostuu. Mietin pitkään, yritänpö hahmottaa tätä kommenttien vai nimimerkkien mukaan. Päädyin jälkimmäiseen, sillä esimerkiksi keskustelussa 1 tietyt nimimerkit osallistuvat keskusteluun varsin aktiivisesti ja koin, että kommenttien perusteella jaottelu olisi vääristänyt kokonaiskuvaa (ks. liite 2 keskustelijoiden jakautuminen eri subjektipositioihin).

⁷ Lähestymistapaa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa näkee käytettävän hieman erilaisia termejä, jotka käsitan synonyymeina. Räisänen (2003) käyttää termiä subjektipositio, Törrönen (2000) subjektiasemaa ja Taira (2006a) puolestaan asemapaikkaa. Näin ollen käytän tutkielmassani esimerkiksi termejä asemointi ja positiointi synonyymeina.

Tämä ratkaisu ei silti ollut ongelmaton, sillä esimerkiksi keskustelussa 6 on paljon kommentteja ilman nimimerkkiä. Tällaiset kommentit taulukoin ”käyttämällä nimimerkinä” kommentin kirjoituspäivämäärää. Pääasiallisena tavoitteenani nimimerkkien luokittelussa on hahmottaa, mikä subjektipositiointi kussakin keskustelussa korostuu ja tässä mielestäni myös onnistuin. Lopputuloksen kannalta se, että joku on esimerkiksi saattanut käyttää useampaa nimimerkkiä tai useampi henkilö vaihtoehtoisesti samaa ei vaikuta olennaisesti tulkintoihini.

Luokitteluun suhtauduin ideaalityyppisenä ajatusrakennelmana, jonka kautta pyrin hahmottamaan tapoja rakentaa työttömille eri subjektipositioita. Ideaalityyppi on Max Weberin luoma käsite, jota tutkija käyttää hahmottaakseen toimintaa, joka todellisuudessa on monimuotoinen. Ideaalityyppi on siis käsitteellisesti puhdas ajatusrakennelma, joka muodostetaan korostamalla tarkasteltavasta ilmiöstä yksipuolisesti joitakin näkökohtia ja jota ei sellaisenaan todellisuudessa voi löytää. (Esim. Saaristo & Jokinen 2004, 69.) Käytännössä tämä näkyi aineistoni kohdalla esimerkiksi pohtiessani, mikä viidestä löytämästäni tavasta asemoida työttömiä kuvaa parhaiten kutakin keskustelijaa – jos puheenvuorossa oli useamman position piirteitä, luokittelin keskustelijan lainauksessa korostuvan position mukaan. Esimerkkinä puheenvuoro, jossa ilmenee useampaan subjektipositioon sopivia piirteitä:

”Työttömyydestä tulee pyrkiä irti. Työttömän omaa vastuunottoa. Tarvitaan usein myös julkisen vallan toimia. Työttömän pientä pukkimista. Työllistämisen mahdollistamista. Erityisesti tämä koskee nuoria työttömiä. Juuri valmistuneessa valtion tulo- ja menoarviossa ei panosteta juuri ollenkaan työllistämiseen. Arvonlisäveron kanssa vaan pelleillään. Hukataanko nuoria sukupolvia, hallituksen kyvyttömyyden ja uppiniskaisuuden vuoksi?” (K4)

Tässä lainauksessa keskustelija aloittaa puheenvuoronsa korostamalla sitä, että työttömän on itse oltava aktiivinen ja pyrittävä pois työttömyydestä. Kahdessa ensimmäisessä virkkeessä puheessa korostuu *siipiveikko*-positiointi. Kommentin loppuosassa korostuu kuitenkin poliittisten päätöntekijöiden vastuu mielestäni niin selkeästi, että luokittelin tämän keskustelijan aloituksesta huolimatta *olosuhteiden uhri* -positiointia edustavaksi. Tuija Päivärinta (1997, 23) korostaa sitä, että sama henkilö voi siirtyä positiosta toiseen kertomuksen kuluessa ja kontekstin vaihtuessa. Tämänkaltaisia useamman position välillä häilyviä puheenvuoroja oli aineistossani kuitenkin varsin vähän – pääasiassa tietyn nimimerkin puheenvuorot työttömyydestä edustivat tiettyä positiointia. Oletan, että yhtenä syynä oman havaintoni ja Päivärinnan huomion välillä

on aineistojen⁸ erilaisuus. Pidemmissä tarinoissa positiosta toiseen siirtymistä voi ajatella tapahtuvan herkemmin kuin lyhyissä kommenteissa internetin keskustelupalstoilla.

Osa keskustelijoista ei ollut luokiteltavissa. Tällaisia olivat sellaiset keskustelijat, joiden kommentit tulkitsen asiattomaksi provosoinniksi:

”Sossussa on sekin hyvä puoli et ne maksaa sähkölaskun niin voi pitää laitteita päällä ilmasiks. Pitsaa sieltä ei vielä saa eli toimintaa vois vielä kehittää asiakasystävällisemmäks.” (K5)

Aineistossa oli myös keskustelijoita, joiden kommentit olivat asiallisia, mutta niiden sisältö ei ollut tutkimuskysymyksen kannalta kiinnostavaa. Esimerkiksi keskustelussa 6 kommentoitiin useampaan otteeseen tuoretta eduskuntavaalien tulosta. Tällaiset kommentit eivät olleet luokiteltavissa edustamaan löytämiäni subjektipositioita (ks. liite 2), joten jätin ne analyysini ulkopuolelle.

⁸ Päivärinta (1997) käytti nuorten työttömyyspuhetta tarkastellessaan aineistona Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston kirjoituskilpailuun *Työttömän tarina. Kirjoituskilpailu työttömyydestä* osallistuneiden tarinoita. Aineistonkeruun ajankohtana oli 1.2.–31.5.1993. Laajasta aineistosta hän valitsi kaikki 25-vuotiaiden ja tätä nuorempien työttömyyskertomukset.

Taulukko 1. Keskusteluiden 1–4 pääpiirteet.

	SIVUSTO, JOLLA KESKUSTELU KÄYTY	AJANKOHTA, JOLLOIN KESKUSTELU KÄYTY	MITEN KESKUSTELU ON LÄHTENYT LIIKKEELLE?	KOMMENTTEJA YHTEENSÄ / KESKUSTELUUN OSALLISTUVIEN MÄÄRÄ* / TYÖTTÖMÄKSI ESITTÄYTYY**	SUBJEKTI- POSITIONTI, JOKA KESKUS- TELUSSA KOROSTUU***
K 1	http://keskustelu.jatkoaika.com/	12.04.2004 – 01.02.2005	aloituksella ”Onko työttömyys Suomessa itseaiheutettua?”	174 / 64 / 5	olosuhteiden uhri
K 2	www.city.fi	17.05.2006 – 22.06.2006	aloituksella ”Mitä mieltä olette, jos johonkin ammattiin valmistunut opiskelija jää mieluummin työttömäksi kuin menisi ’mihin tahansa’ työhön, jos ei saa koulutustaan vastaavaa työtä?”	19 / 15 / 6	siipiveikko
K 3	www.suomi24.fi	27.08.2009 – 16.08.2011	aloituksella ”Mitä työttömät tekevät vapaa-ajallaan?”	36 / 28 / 16	sinnittelijä
K 4	www.yle.fi	31.08.2009 – 01.09.2009	uutisesta ”Työttömyys hävettää entistä harvempia nuoria”	83 / 71 / 22	olosuhteiden uhri

* Nimimerkin perusteella

**Lasken työttömäksi esittäytyviksi myös ne, jotka keskusteluissa kertovat olleensa työttöminä jossain elämänsä vaiheessa.

*** ks. liite 2 keskustelijat luokiteltuna edustamaan jotakin viidestä subjektipositiosta.

Taulukko 2. Keskusteluiden 5–8 pääpiirteet

	SIVUSTO, JOLLA KESKUSTELU KÄYTY	AJANKOHTA, JOLLOIN KESKUSTELU KÄYTY	MITEN KESKUSTELU ON LÄHTENYT LIIKKEELLE?	KOMMENTTEJA YHTEENSÄ / KESKUSTELUUN OSALLISTUVIEN MÄÄRÄ* / TYÖTTÖMÄKSI ESITTÄYTYY**	SUBJEKTI- POSITIONTI, JOKA KESKUS- TELUSSA KOROSTUU***
K5	www.suomi24.fi	26.01.2011 – 3.12.2011	aloituksella ”Työttömän häpeä”	45 / 40 / 17	kyseenalaistaja
K 6	www.taloussanomat.fi	18.04.2011 – 12.8.2011	uutisesta ”Nuori putoaa putkesta – lasku 1,2 miljoonaa”	184 / 167 / 11	olosuhteiden uhri
K 7	www.suomi24.fi	06.10.2011 – 05.01.2012	aloituksella ”Ihan hajalla – ilman työtä”	205 / 189 / 50	siipiveikko
K8	www.taloussanomat.fi	01.11.2011 – 10.11.2011	uutisesta ”Tässäkö totuus? ”Nuorelle työttömyys voi olla lomaa”	392 / 326 / 37	olosuhteiden uhri

* Nimimerkin perusteella

**Lasken työttömäksi esittäytyviksi myös ne, jotka keskusteluissa kertovat olleensa työttöminä jossain elämänsä vaiheessa.

*** ks. liite 2 keskustelijat luokiteltuna edustamaan jotakin viidestä subjektiposiitiosta.

3.2 Internetaineiston erityispiirteistä

Internetkeskustelun on kuvattu sijoittuvan jonnekin kirjoitetun tekstin ja puhutun keskustelun välimaastoon. Kommunikaatiomuotoa on kutsuttu myös näennäiskeskusteluksi (quasi-discussion), sillä internetkeskustelussa ei välttämättä toteudu samanlainen vuorotteleva dialogi kuin puhutussa keskustelussa. Keskustelun aloittaja lähettää viestin tuntemattomalle joukolle lukijoita, jotka saattavat vastata viestiin välittömästi, myöhemmin tai jättää kokonaan vastaamatta. (Sharf 1999, 243.) David Chrystal (2001, 169–170) luonnehtii keskustelufoorumien ja chattien kirjoitettua kieltä primitiiviseksi. Tällä hän tarkoittaa sitä, että yleensä kirjoitettu kieli on hyvin muokattua ja suodatettua ennen kuin se kohtaa lukijansa. Esimerkiksi sähköpostin kirjoittaja saattaa miettiä huolellisesti viestinsä muotoa, sen seurauksia ja mahdollisia tulkinnan ongelmia. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole internetkeskusteluissa, vaan ihmiset yleensä kirjoittavat nopeammin ja spontaanimminkin.

Internet-teknologia on kehittynyt nopeasti viime vuosina ja sen käyttö on popularisoitunut. Suomalaiset kuuluvat Euroopan innokkaimpien internetin käyttäjien joukkoon – 82 prosenttia 16–74-vuotiaista suomalaisista oli käyttänyt internetiä viimeisten kolmen kuukauden aikana vuonna 2009 tehdyn tutkimuksen mukaan (Tilastokeskus 2009). Internet tarjoaa myös uusia tutkimuksellisia mahdollisuuksia. Erityisen hyödyllinen aineistonkeruuväylä internet on tutkittaessa esimerkiksi sellaisia ryhmiä, joita on vaikea saada osallistumaan perinteisiin aineistonkeruumenetelmiin tai tutkittaessa hyvin arkaluonteista aihetta. Internetistä löytyykin varsin monentyyppisiä aineistoja, joiden tuottamiseen tutkija voi itse osallistua tai olla osallistumatta. Myös analyysimenetelmät voivat vaihdella esimerkiksi verkkosivujen sisällön analyysistä verkkokeskustelujen diskurssianalyysiin. (Esim. Brownlow & O'Dell 2002.)

Keskustelu- ja uutisryhmät, mielipidekirjoitukset, virtuaaliyhteisöt ja muu internetistä löytyvä aineisto asettaa kuitenkin myös uudenlaisia tutkimuksellisia haasteita. Esimerkiksi virtuaalisten yhteisöjen tutkimuksellisesta arvosta on kiistelty – erimielisyyksiä on aiheuttanut muun muassa se, voidaanko virtuaalisia yhteisöjä pitää kulttuuri-ilmiöinä, ja jos voidaan, millaiseksi niiden yhteisöllinen ja kulttuurinen olemus tulisi määritellä. Metodologisilla teemoilla on niilläkin ollut sijansa keskusteluissa. Erityistä mielenkiintoa on herättänyt kysymys siitä, miten virtuaaliyhteisöjä tulisi lähestyä tutkimuksellisesti. (Hänninen 2003, 2.)

Kulttuuriset merkitykset elävät kuitenkin siellä, missä on ihmisten välistä kanssakäymistä ja kommunikaatiota (emt.). Näenkin internetissä käytävän keskustelun olennaisena osana nykyaikaista kommunikaatiota ja siksi internetissä käyty keskustelu on mielestäni perusteltu aineisto tutkittaessa kulttuurisia puhetapoja.

Tutkimusongelmaani internet-aineisto sopii hyvin siksi, etteivät taustamuuttajat ole puhetapoja tutkittaessa olennaisia. Niinpä internet-aineiston yksi keskeinen haaste ei tässä tutkimusasetelmassa ole ongelma. Internetin keskustelupalstojen mahdollistama anonymiteetti voi olla sekä etu että haitta – ihmiset saattavat nimettömänä kertoa avoimesti arkaluonteisistakin aiheista, mutta yhtälailla käyttäytyä keskusteluissa asiattomasti ja provosoivasti. Arja Kuula (2006, 185–186) toteaaakin, että on huomionarvoista, että verkossa toimivilla ja esiintyvillä ihmisillä on hyvin erilaisia perusteita ja tapoja käyttää nimimerkillisiä keskustelupalstoja. Yksi osallistuu satunnaisesti useille palstoille ajankulukseen, toinen etsii tietoa ja kyselee muiden kokemuksia hänelle tärkeästä asiasta ja kolmas pitää keskustelupalstaa itselleen jonkin elämänalueensa osalta tärkeimpänä sosiaalisena yhteisönä.

3.3 Tutkimuskysymykset

Tutkielmassani tarkastelen siis työttömyyteen liittyvää diskursiivista kategoriatyöskentelyä internetin keskustelupalstoilla. Tarkoitukseni on työttömyydestä käytävän keskustelun kautta hahmottaa palkkatyön merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa. Katteoria-analyysin avulla pyrin löytämään puhetapojen taustalla vaikuttavia arvoja ja normeja, toisin sanoen tehdä näkyväksi sitä, miten kulttuurimme moraalinen järjestys rakentuu työttömyyttä koskevissa keskusteluissa.

Tarkastelussani keskiössä on työttömyyttä koskevissa keskusteluissa työttömille rakennettavien subjektipositioiden konstruointi. Analyysissani kiinnitän ensinnäkin huomiota siihen, miten ja millaisia toiminnan mahdollisuuksia ja rajoituksia työttömille keskusteluissa rakennetaan ja millaisiin diskursseihin keskustelijat nojautuvat? Toiseksi tarkastelen, millaista neuvottelua työttömän kategoriasta käydään. Miten poikkeavuutta eli työttömyyttä pyritään selittämään ja oikeuttamaan ja miten toisaalta työttömäksi kategorisoituvat pyrkivät vastustamaan itseensä kohdistuvaa stereotypisoivaa ja leimaavaa kategorisaatiota? Norman Fairclough (1989, 39) on todennut, että vaikka subjektipositiot määrittelevät toiminnan mahdollisuuksia ja toimijat ovat siis positioille alisteisia, konstruktiivisen ja diskursiivisen lähestymistavan mukaan toimijat nähdään

kuitenkin myös aktiivisina ja uusia subjektipositioita luovina. Kiinnostuksen kohde on siis puhetavoissa, joissa työttömille rakennetaan toisistaan poikkeavia subjektipositioita. Tarkastelussa keskiössä ovat tavat keskustella työttömyydestä ja siihen liittyvistä teemoista tietyllä tavalla – ei siis yksittäisissä tekstin laatijoissa (vrt. Taira 2006a, 69).

3.4 Eettisiä huomioita

Myös tämä tutkielma voidaan nähdä osaksi marginaalisuudesta käytävää kulttuurista kamppailua – nimeämällä työttömät marginaalisiksi tulen kiinnittäneeksi työttömiin marginaalisen identiteetin tai ainakin sen mahdollisuuden. Aineistoa analysoidessani olen tiedostanut, että minullakin on käsityksiä työttömyydestä ja työttömistä. Olen pyrkinyt parhaani mukaan pitämään mielessä, että analyysia tehtäessä on tärkeää huomata, että kategoriat ovat tutkittavien *kulttuuriselta tarjottimelta* valitsemia kategorioita eivätkä minun tuottamia tulkintoja (Välimaa 2011, 27). Tutkija ei siis ennalta lyö lukkoon kategorioiden merkityssisältöä, vaan analyysi etenee puhujien tekemiä jäsennyksiä ja jakoja etsien (Nikander 2010, 249). Tutkijan pyrkimyksenä ei myöskään ole luokitella asioita paremmin kuin ihmiset eri tilanteissa tekevät, vaan tutkijan tehtävänä on selvittää tutkittavien narratiivisia kuvaus- ja luokittelutapoja, niiden artikuloitumista ja nivoutumista tietyssä kontekstissa (Roivainen 1991, 154).

Keskusteluihin osallistuneet eivät todennäköisesti tulleet ajatelleeksi, että heidän kirjoituksensa voivat päätyä tutkimusaineistoksi. Arja Kuulan (2006, 185) mukaan nimimerkillisten keskustelupalstojen suhteen tutkimuseettisesti olennaisinta on kiinnittää huomio palstan aihepiiriin ja avoimuuden asteeseen. Vaikka aineistoon sisältyy puheenvuoroja, joista selkeästi huokuu kirjoittajan paha olo, en kuitenkaan koe, että tutkimuskohteena olisivat niin arkaluontoiset tai henkilökohtaiset aiheet, jotka pakottaisivat erityiseen tutkimuseettiseen varovaisuuteen. Luotan siihen, että kirjoittajat ovat ymmärtäneet kirjoittavansa julkiselle areenalle kertoessaan kokemuksistaan.

4 Subjektipositiot

Tarkastelussani työttömyys on sosiokulttuurisesti määrittyvä asemapaikka, jonka yksilöllisistä kokemistavoista huolimatta voidaan katsoa pitävän sisällään kulttuurisesti jaettuja merkityksiä. Tarkastelussani pyrin hahmottamaan yhtäältä tämän sosiokulttuurin struktuurin, toisaalta yritykset haastaa palkkatyöhön ja työttömyyteen liitettäviä kulttuurisia merkityksiä. (Vrt. Taira 2006a.) Luku 4 jakautuu viiteen alalukuun, joissa jokaisessa keskityn yhden subjektiposition tarkasteluun. Tarkastelussani kiinnitän huomiota erityisesti kahteen seikkaan. Ensinnäkin subjektipositioissa korostuvat eri diskurssit – työttömyyden syyt, seuraukset ja siihen mahdollisesti liittyvät toimenpiteet jäsennetään eri tavoin. Toiseksi työttömän toimijuus näyttäytyy subjektipositioissa erilaisena.

4.1 Siipiveikko

Ensimmäinen aineistosta löytämäni tapa asemoida työttömät on leimata heidät työttömän stereotypiaa mukaillen passiivisiksi ”siipiveikoiksi”. Tuija Päivärinta (1997, 13) toteaa, että sosiaalipummius on eräs työttömyyden mallitarinoista. Siipiveikko-subjektipositiointi onkin analyysissani ikään kuin työttömyysjäsennysten pohjarakenne, jonka avulla myös muut tavat asemoida työttömät saavat merkityksensä (vrt. Päivärinta 1997). Havainnollistan subjektipositioiden suhdetta tarkemmin analyysin lopuksi kuviossa 1.

Siipiveikko-positioidinnissa työttömät näyttäytyvät joukkona, jota tulee paimentaa kohti normaalia yhteiskuntaa. Positioidinnissa suhtautumisessa työttömiin korostuu diskurssi, jossa työttömyys näyttää uhkaavan yhteiskunnallista järjestystä – työ näyttäytyy yhteiskunnan perustana ja työttömät näin ollen yhteiskuntajärjestystä uhkaavina toimijoina. Positioidinnissa korostuu ajatus, että yksilö kiinnittyy yhteiskuntaan nimenomaan työn kautta (ks. esim. Asp & Peltonen 1991, 12–13). Työttömyys jäsentyykin paheksuttavana valintana tai asennekysymyksenä – joko työtön ei halua tehdä mitään töitä tai kieltäytyy syystä tai toisesta tietyistä töistä. Työtön on siis valinnut passiivisuuden ja näin ollen vastuun työttömyydestä esitetään olevan työttömällä itsellään:

- (1) ”Kyllä Suomessa töitä on sellaiselle, **joka haluaa töitä tehdä**. Tinkimään tosin joutuu jostain mutta turha on kenenkään valittaa että ’ottaisin mitä työtä vaan mutta kun ei ole tarjolla’.” (K1)

- (2) ”Kyllä osa porukasta syrjäytyy ihan **omasta tahdostaan.**” (K1)
- (3) ”Loppujen lopuksi **omasta ahkeruudesta** ja **viitselijäisyydestä** se työnsaati on kiinni.” (K7)
- (4) ”Samalla joudumme elättämään kaltaisiasi jotka surutta elävät muiden verorahoilla **silloin kun ei työntekeo huvita.**” (K8)

Lainauksissa 1–4 on nähtävissä, että yrittäjämäisyys – kyvykkyys, älykkyys ja ”oikea asenne” – ymmärretään yksilöpsykologiseksi ominaisuudeksi ja asenteeksi, joka voi ja jonka tulisi toteutua kaikkien kohdalla. Myös aktiivisen kansalaisen ideologia huokuu tällaista ”Yrittäkää edes!” -eetosta. (Vrt. Jokinen ym. 2011, 14.) Lainauksessa 5 esitetään suora vaatimus – painotettuna isoin kirjaimin – joka myötäilee kulttuurissamme enemmän tai vähemmän vallitsevaa pakkoa yrittää ”edes jotakin” (esim. Lähteenmaa 2011, 56):

- (5) ”Tärkeintä on että **YRITTÄÄ EDES JOTAIN.** Näin isäni minulle opetti. Ja aion myös opettaa lapsilleni. Ja se yrittäminen lopetetaan vasta haudassa...” (K1)

Siipiveikko-subjektipositioinnin moraalinen imperatiivi tiivistyy ajatukseen, että työtä on tehtävä, vaikka se ei huvittaisi. Titta Tuohinen (2010, 34) tiivistää kyselytutkimusten tuloksiin viitaten kuvan eri-ikäisten suomalaisten työorientaatioiden eroista seuraavasti. Vanhemmilla ikäpolvilla näyttävät painottuvan vahvemmin kulttuurisesta ja sosiaalisesta ympäristöstä lähtevät arvostukset, joissa työntekeo on arvo sinänsä (ns. velvollisuusetiikka). Nuorilla puolestaan painottuvat minälähtöisemmät arvostuskriteerit kuten työn mielenkiintoisuus, itsetoteutus, elämyksellisyys, hyvät työkaverit sekä työn ja vapaa-ajan yhteensovituksen tärkeys.

Tämän tutkimusasetelman puitteissa en pysty muodostamaan käsitystä siitä, ovatko siipiveikko-subjektipositioinnin tavoin työttömyyttä hahmottavat pääasiassa vanhempien ikäpolvien edustajia. Joka tapauksessa suhtautuminen työhön näyttäytyy voimakkaan velvollisuuseettisenä, työntekeo on siis arvo sinänsä. Positioinnissa näkyy myös anglosaksinen ajatus työstä yksilöitä korjaavana ja kohentavana mekanismina, jolloin kaikki työ näyttäytyy arvokkaana – kouluttautunutkaan henkilö ei saisi ylenkatsoa mitään työtä, kuten lainauksissa 6 ja 7 ilmenee. Tulkitsen, että myös näissä puheenvuoroissa taustalla on ajatus, että töitä kyllä löytyy, jos ei ole liian nirso sisällön suhteen.

- (6) ”Ollaan **niin maisteria**, että ei voi käsiään liata.” (K1)

(7) ”Jotenkin tuntuu siltä, että jotkut ihmiset pitävät itseään liian hyvänä jollekin työlle. Ensin **hommataan koulutus** ja automaattisesti oletetaan että hei, nyt löytyy koulutusta vastaavaa työtä, **enää ei tarvitse tehdä ’paskahommia’**.” (K1)

(8) ”Järkyttävää on se että **työtä ei nykyään arvosteta**. Kaikki työ on tärkeää.” (K4)

Lainauksen 8 kirjoittaja on järkyttynyt siitä, että työtä ei hänen kokemuksensa mukaan arvosteta kuten ennen. Tulkitsen työn arvostuksen laskun näyttäytyvän uhkana palkkatyöhön perustuvalla yhteiskunnallisella järjestyksellä – koska palkkatyö on olennainen kulttuurista järjestystä luova ja ylläpitävä tekijä, työn arvostuksen lasku merkitsee järjestyksen mahdollista murtumista. Järjestyksen säilymisen kannalta on tärkeää, että palkkatyöhön perustuvan yhteiskunnan arvot ja normit siirretään myös tuleville sukupolville. Palkkatyöhön osallistumiseen nähdäänkin kiteytyvän palkan lisäksi erilaisia hyveitä, joiden tulisi toimia motivaattoreina, kuten lainauksesta 9 ilmenee. Etenkin perheellisten on käytävä töissä jo siitä syystä, että sitä kautta he näyttävät lapsilleen hyvää esimerkkiä ja samalla kasvattavat heitä kohti työmarkkinakansalaisuutta. Lainauksessa palkkatyön nähdään myös olevan ainoa väylä yhteiskuntaan osallistumiseen – työtön kategorisoidaan yhteiskunnan ulkopuolelle kuuluvaksi:

(9) ”Miten olisi esim. **halu maksaa veroja ja elättää perheensä ja näyttää lapsilleenkin hyvää esimerkkiä?** Tai halu olla **osa yhteiskuntaa** eikä yhteiskunnan ulkopuolella sen elätettävänä?” (K1)

Koska työ näyttäytyy yhteiskunnan perustana, korostuu jokaisen velvollisuus osallistua palkkatyön kautta yhteiskunnan ylläpitämiseen. Siipiveikko-positioinnista löytyykin varsin selkeitä viitteitä 1990-luvun sosiaalipoliittisen suunnanmuutoksen mukanaan tuomaan aktivointipolitiikkaan, joka velvoittaa työttömiä osallistumaan.

Aktivointipolitiikan ideologian mukaisesti työttömiä autetaan muuttumaan passiivisista yhteiskunnan tuesta riippuvaisista kansalaisista vastuullisiksi palkkatyötä tekviksi kansalaisiksi (esim. Välimaa 2011, 65). Kyse on tietynlaisesta vastakkainasettelusta legitiimin yhteiskunnan ja tätä legitiimiyttä uhkaavan ryhmittymän välillä:

(10) ”**Mitä tässä tulisi mistään**, mikäli terveet työkykyiset vaan katsoisivatkin olevansa vapaita laiskottelemaan?” (K4)

(11) ”**Tulisi se sinullekin hätä käteen, kun jokainen ajattelisi samalla tavalla** [jättäytyisi työelämän ulkopuolelle vedoten siihen, ettei halua olla osa nykyisenkaltaista järjestelmää -IJ]. Yhteiskunta kun pyörii ihmisten varassa, ja ilman työntekijöitä ei ole myöskään palveluita. ” (K6)

Vastakkainasettelua voi analysoida niin kutsutun me-muut-jaottelun ja toiseuden käsitteen kautta. Toiseuden käsitteen avulla voi jäsentää suhdetta tutun ja vieraan tai normin ja poikkeuksen välillä. Toiset – tässä työttömät tai työn merkitystä kyseenalaistavat – suljetaan ulkopuolisiksi ja erilaisiksi. Palkkatyöhön osallistuminen on normi – työssäkäyvät ihmiset määrittyvät vastuullisiksi kansalaisiksi, ja tästä normista poikkeavat puolestaan vähempiarvoisemmiksi. (Vrt. Löytty 2005, 162.) Olli Löytty toteaa (emt., 166–167), että niin kansallinen kuin yksilöllinenkin identiteetti määritellään usein erojen ja jopa vastakohtien avulla. Myös vihollis- tai uhkakuvilla on paikkansa identiteetin määrittelyssä. Leimaamalla työttömät vihollisiksi tai uhaksi rakennetaan samalla työkeskeisyyteen palautuvaa yhteiskuntajärjestystä.

Siipiveikko-positioinnissa työtön onkin ikään kuin irtisanonut yhteiskuntasopimuksen. Koska työttömät eivät täytä yhteiskunnallisia velvoitteita, ei myöskään heidän toimeentuloaan olla halukkaita maksamaan. Työttömiä syytetään siis toisten rahoilla elämisestä ja koetaan, ettei työttömien tulonsiirtoja olla halukkaita maksamaan. Siipiveikko-positioinnissa sosiaaliturva näyttäytyykin oikeuden sijaan häpeänä (vrt. Julkunen 2002). Sosiaaliturva kategorisoidaan *toisten rahaksi* kuten lainauksissa 12 ja 13 ilmenee. Lainauksessa 14 keskustelija rinnastaa tulonsiirtojen vastaanottamisen varastamiseen, tulonsiirtojen vastaanottaminen kategorisoidaan siis laittomaksi toiminnaksi.

(12) ”Siis **omilla rahoilla** voi tehdä ihan mitä ja missä huvittaa. Mutta että **minä joudun maksamaan** tästä vedätyksestä. Ei käy.” (K8)

(13) ”On aika itsekästä ajatella, että minulla on oikeus elää **toisten rahoilla**.” (K6)

(14) ”Eivätkö sosiaalityö elävät miellä syyllistyvänsä **ryöstöön**? (K8)

Vilma Hänninen (1999, 96) puhuu tämänkaltaisen ajattelutavan yhteydessä rikostarinasta, jossa on vastakkain rikollisen henkilökohtainen etu ja yhteisön paras. Rikostarinassa ”rikollinen” eli työtön tyydyttää omat tarpeensa yhteiskunnan kustannuksella ja sen normeja rikkomalla. Työttömyysturvaetuudet kategorisoituvat palkaksi ”ei mistään”, ilmaiseksi rahaksi. Se ei siten näyttäydy korvauksena työttömyydestä tai menetetystä työstä saatavasta palkasta. Ilmainen raha yhdistettynä joutilaisuuteen, josta työtön pahimmassa tapauksessa nauttii, onkin siipiveikko-positioinnissa korostuva työttömiin liitettävä kategoriapiirre. (Vrt. Päivärinta 1997, 24.) Palkkatyökeskeinen ortodoksia näyttäytyykin siinä, että työttömiä on ikään kuin

sosiaalisesti hyväksyttävää moralisoida – uhkaavathan he tahallaan yhteiskunnan järjestystä. Lainauksessa 15 palkkatyö ja moraali nivoutuvat yhteen – moraali-sanon kirjoittamisen lainausmerkkeihin voi tulkita niin, että työttömän moraali on vääränlaista, eikä siis vallitsevien moraalikäsitteiden mukaista. Työttömyyden myös kuuluu hävettää:

(15) ”Sinä ja sinunlaistesi ’moraalin’ vuoksi puhutaan ’syrjäytyneistä’, kun oikea sana kaltaisellesi on **laiska p...ainen**.” (K6)

(16) ”**Ettei työttömyys nolota** on taas yksi esimerkki vapaan kasvatuksen aikaansaannoksista.” (K4)

Positioinnissa työttömyyden syy rakentuu siis ennen kaikkea yksilökeskeisen jäsenyyden kautta – työttömyys nähdään yksilön ongelmallisista ominaisuuksista johtuvaksi. Näin ollen ratkaisuksi tarjotaan elämänhallinnan parantamista ja aktivointipolitiikkaa. Elämänhallinnan tavoittelu merkityksellistyy yksilöstä lähtevänä sosiaalisten ongelmien ratkaisuna. (Vrt. Raitakari 2004, 57.) Yhteiskunnan järjestys perustuu yksilölliseen vastuunottoon ja työttömiä syytetään vastuunpakenemisestä:

(17) ”Kaikki on aina **jonkun muun vika**, hallituksen, työnantajan, äidin isän, naapurin, jne. Jotkut täällä hankkivat itse itselleen töitä, ja työllistävät vielä muitakin.” (K4)

(18) ”Joka ainoa kirjoituksesi huokuu **oman vastuun pakoilua** ja ajatusta että yhteiskunta hoitaa kaiken ja vastaa kaikesta.” (K8)

Positioinnissa yksilöllinen velvollisuus työllistämässä ulottuu niin pitkälle, että jos työpaikkaa ei löydy, se on luotava itse, kuten lainauksista 19 ja 20 ilmenee. Useissa puheenvuoroissa painotetaan, että työnhaku vaatii aikaa, vaivaa ja sitkeää yrittämistä eikä ”kukaan kotoa tule hakemaan” (K7). Töiden saannin vaikeutta kyseenalaistetaan luokittelemalla esimerkiksi argumentit suhteiden välttämättömyydestä töiden saannissa tekosyyksi omalle saamattomuudelle.

(19) ”Työpaikkoja ei tipahtele taivaasta eikä kasva maasta. Ihmiset niitä perustavat. Jos työpaikkaa ei löydy, **sen voi tehdä itse**.” (K6)

(20) ”Pitää kuitenkin muistaa, että **jokainen voi perustaa oman yrityksen** ja työllistää itsensä.” (K7)

Vaikka päävastuu työllisyydestä on yksilöllä itsellään, nähdään yhteiskunnan olevan siinä mielessä syyllinen työttömyyteen, että se sosiaaliturvajärjestelmällään mahdollistaa ”siipeilyn”:

(21) ”Oikeasti järjestelmään on saatava muutos jossa nämä **loiset putsataan** töihin.” (K8)

Tässäkin taustalla kuitenkin näyttäytyy ihanne vastuullisesta yksilöstä, joka korkeintaan poikkeustilanteessa turvautuu yhteiskunnan apuun. Yhtenä ratkaisukeinona

työttömyyteen nähdäänkin sosiaaliturvariippuvuuden lopettaminen. Nykyisin järjestelmän väärinkäytön nähdään olevan liian helppoa. Yhteiskunnan olisi monien keskustelijoiden mielestä puututtava järeämmin tapauksiin, joissa työtön ei edes yritä hakea töitä tai opiskelupaikkaa:

- (22) ”**Systeemin pitäisi olla semmoinen**, että alan töitä saisi etsiä esim. vuoden. Sen jälkeen olisi otettava vastaan mikä työ tahansa. Jos työtä ei ottaisi vastaan, menettäisi työttömyyskorvauksen.” (K1)
- (23) ”Tottakai yhteiskunnan pitää huolehtia **vähempiosaisistaan**. Mutta ainakin meikäläinen alkaa olla hyvin huolissaan siitä, että moni on tällä hetkellä vähempiosainen **omasta vapaasta tahdostaan**.” (K1)

Lainauksessa 23 keskustelija painottaa yhteiskunnan tarjoaman turvaverkon tärkeyttä – kategoriaan *vähempiosainen* luokittuvat ihmiset ovat oikeutettuja sosiaaliturvaan. Olennainen jakolinja kulkee siinä, onko vähempiosainen omasta vapaasta tahdostaan. Tulkitsen puheenvuoroa niin, että keskustelijan mukaan monet käyttävät turvaverkkoa väärin jättäytymällä sen varaan, vaikka toimeentulon ansaitseminen olisi mahdollista eikä esimerkiksi sairaus estä palkkatöissä käymistä. Työttömyysturvan varassa elämisestä tulee siis erityisen paheksuttavaa, kun tilanteen muuttamiseksi ei olla valmiita ponnistelemaan:

- (24) ”Tuet ja korvaukset on tarkoitettu **siirtymävaiheisiin ja poikkeustilanteisiin**, eivät perustoimeentulon lähteeksi.” (K1)

Myös tässä on helppo löytää yhtymäkohtia 1990-luvun laman jälkeen tiukenneeseen sosiaaliseen ilmapiiriin, jossa ”vastikkeettoman rahan” jakamista alettiin arvostella myös julkisuudessa. Solidarisuus työttömiä ja köyhiä kohtaan väheni ja työttömät ja erilaisista syistä työn ulkopuolella olevat alettiin yhä useammin käsittää yhteiskuntaa hyväksikäyttäviksi työn vieroksujiksi. (Julkunen 2006, 207–208.)

Siipiveikko-subjektipositioinnissa ajatus kulttuurisesta mallitarinasta näyttäytyy vahvana ja niinpä nuorten työttömyys jäsentyy paheksuttavana poikkeamana kulttuurisesta käsikirjoituksesta. Syitä nuorten saamattomuuteen haetaan muun muassa huonosta kasvatuksesta ja vanhempien välinpitämättömyydestä. Kuten jo edellä totesin, positioinnissa argumentoidaan, että vanhemmilla on vastuu kasvattaa palkkatyöhön perustuvat arvot ja normit sisäistäneitä yhteiskunnan jäseniä. Näin ollen osa vanhemmista edesauttaa nuorten luisumista ”väärille teille”. Vanhempia syytetään välinpitämättömyydestä ja laiskojen lapsien kasvattamisesta, jonka nähdään johtavan siihen, etteivät nuoret ymmärrä yhteiskunnan pelisääntöjä.

(25) ”**Kotikasvatuksen heikko taso** on suurin syy. **Vanhemmat on välinpitämättömiä** ja tekevät suuren karhunpalveluksen nuorelle ja yhteiskunnalle.” (K6)

(26) ”Näkyvissä on **sukupolvien ketjua**; miksi minä menisin töihin kun äiti ja isäkin pärjää toimeentulotuella ja peruspäivärahalla ihan hyvin (huom. ote oikeasta elämästä). Koskaan **ei ole ollut töihin lähtemisen mallia** (pitää herätä aamuisin jne.).” (K6)

Lainauksessa 26 keskustelija viittaa työttömyyden periytyvyyteen – koska lapset ovat nähneet vanhempiensa pärjäävän työttömänäkin, ei heille synny palkkatyön tekemisen mallia eikä heille kasvatuksessa ole iskostettu ilmeisen tärkeänä pidettyä motivaatiota ponnistella oman hyvinvointinsa puolesta. Kulttuurinen käsikirjoitus ulottuu siis myös lastenkasvatuksen alueelle:

(27) ”Hyvät vanhemmat, **vaatikaa lapsiltanne edes jonkinlaista vastiketta** rahalliselle tuellenne.” (K4)

(28) ”**Taisit kasvattaa laiskoja lapsia**, joita ei itsensä kehittäminen kiinnosta. Kaikki pitäisi saada nyt, heti ja tietenkin palkan kera ja tekemättä mitään. Niin ei yhteiskunta toimi. Lapset opiskelemaan ja oppimaan yhteiskunnan pelisääntöjä.” (K4)

Lainauksissa 27 ja 28 näyttäytyy selvästi vanhempiin kohdistuva vaatimus kasvattaa ahkeria, työtä pelkäämättömiä kansalaisia. Lapsilta on vaadittava vastiketta rahalliselle tuelle. Taustalta voidaan löytää normi siitä, että toimeentulo on nimenomaan ansaittava. Mikäli vanhemmat epäonnistuvat kasvatustehtävässään, vaarana on, että nykynuorista kasvaa laiskoja työnvieroksujia. Siipiveikko-subjektipositioinnissa rakennetaankin vastakkainasettelua vanhempien ikäpolvien ja ”nykynuorten” välille. Vastakkainasettelussa tulee ilmi Gill Valentin (2004) ajatus kaksijakoisesta suhtautumisesta lapseen ja nuoriin: samaan aikaan kun heitä pidetään suojelua tarvitsevinä, ei vielä vastuunkantoon kykenevinä yksilöinä, pieninä ”enkeleinä”, heihin suhtaudutaan myös ”paholaisina”, jotka kyseenalaistavat yhteisön käyttäytymissääntöjä, ja siksi heidän läsnäolonsa voidaan kokea uhkana.

(29) ”Itse muistaakseni jouduin hyväksymään 7 määräaikaista sopparia ennen kuin vakinaistettiin. Kollegalla tais olla 13. Turha kuvitella että **meille keski-ikää lähestyville** elämä oli aina niin helppoa ja että teillä **nykynuorilla** on nyt ennen kokemattoman vaikeaa, niin kuin tunnutte kuvittelevan.” (K8)

(30) ”Kaikki mulle heti, nyt ja ilmaiseksi! **Pilalle lellityt nuoret.**” (K8)

Kommenteissa 29 ja 30 keskustelijat rakentavat eräänlaista sukupolvi-hierarkiaa, jossa keski-ikää lähestyvät asettuvat ”pilalle lellittyjen nuorten” yläpuolelle. Nuorista rakennetaan kuvaa malttamattomina ja siinä mielessä omahyväisinä, etteivät he ymmärrä, että vanhemmatkin ikäluokat ovat saattaneet kärsiä työelämän epävarmuudesta. Nuorten ja aikuisten vastakkainasetteluun sisältyy moraalinen

kannanotto – nykynuoret ovat saamattomampia kuin vanhemmat ikäpolvet, jotka ovat nähneet vaivaa saavuttamansa aseman eteen ja näyttäytyvät näin ollen vastuullisina kansalaisina.

Juha Siltalan (2013, 15–24) mukaan keskustelu nykynuorisosta kiteytyy pitkälti näkemykseen, jonka mukaan nuoriso on vajonnut laiskaan hedonismiin ja menettänyt oppimis- ja työmotivaationsa: kaiken on tultava heti ja helposti eikä mikään tunnu miltään. Harvemmin sen sijaan huomioidaan nuorten yrityksiä löytää toimiva tasapaino kulttuurin ihanteiden ja omien resurssien sekä yksilönä erottumisen ja ryhmään kuulumisen välillä. Siltala myös toteaa nuoriso-ongelmien olevan aikuisten määrittelemiä ja heijastavan aikuisten yhteiskunnan kriisejä.

Lainauksista 31–33 voi havaita paheksuntaa nuoruuden pidentymistä kohtaan.

Nuoruuden pidentyminen tulkitaan ennen kaikkea vastuunpakoiluna:

(31) ”Kuvitteleeko **30v oikeasti kuuluvansa nuorisoon**? Herätkää nyt unestanne ja kantakaa vastuu itsestänne **aikuiset**. Vieläkö äiti antaa rahaa?” (K8)

(32) ”Vanhempien vastuu nuorten elättämiseen **päättyy 18-vuotiaana**, jonka jälkeen nuoren on pärjättävä omillaan.” (K4)

(33) ”Vanhemmat hoitaa parikymppisten asiat. **Ei siinä nuoret osaa edes ottaa vastuuta**.” (K6)

Lainauksista ilmenee, kuinka siipiveikko-positioinnissa nuoruus näyttäytyy korostuneesti väliaikaisena elämänvaiheena, josta tulee siirtyä aikuisuuteen ja johon 30-vuotiaalla ei ole enää oikeutta lukeutua (lainaus 31). Aikuisuuteen puolestaan liitetään vastuunotto ja ajatus omillaan pärjäämisestä. Positioinnissa korostuu ajatus, että nimenomaan työ merkitsee lapsuuden riippuvuuden päättymistä ja aikuisten maailmaan astumista (Warr 1987, 228). Tällöin työhön siirtyminen nähdään eräänlaisena initiaatoriittinä, siirtymänä täysivaltaiseksi jäseneksi aikuisten yhteiskuntaan (Tervo 1993, 12). Tämän ajatuskuvion mukaan aikuistuminen siis ikään kuin estyy, jos nuori ei siirry odotetusti koulusta palkkatyöhön (vrt. Komonen 2000, 1–2).

Moraalisen järjestyksen murtumaa selitetään siis varsin suoraviivaisesti valittamalla tietystä nykyajan nuorten joukosta ja heidän passiivisuudestaan (vrt. Juhila ym. 2012c, 73–74). Koska työ näyttäytyy yhteiskunnan järjestyksen ylläpitäjänä, työttömyyden hyväksyminen nähdään uhkana tälle järjestykselle ja siksi työttömyyden moralisoinnista tulee äärimmilleen vietynä missio – työttömyys on asia, jota vastaan pitää taistella. Positioinnissa työttömiin liitetäänkin varsin negatiivisia piirteitä. He näyttäytyvät

passiivisina lorvijoina. Tulkitsen tämänkin osaltaan viittaavan palkkatyön merkitykseen, sillä palkkatyössä mukana oleminen on puhettavassa verrannollinen ihmisen aktiivisuuteen:

- (34) ”Toivottavasti nykyinen käytäntö, joka takaa ihmisille mahdollisuuden mieluummin **lusmuilla** toisten rahoilla, kun tehdä työtä elantonsa eteen loppuu mitä pikimmin.” (K1)
- (35) ”Tämän siitä saa kun on liian avokätinen sosiaaliavustusjärjestelmä, joka mahdollistaa täysipäiväisen koko elämän kestävän **lorvimisen**” (K8)
- (36) ”Ehdotan vapaaehtoisuutta molempiin. Jokainen saa vapaasti valita osallistuuko työllistämistoimiin ja toisaalta veronmaksajat saavat vapaasti valita, osallistuvatko **pummien kaljanjuontiharrastuksen** tukemiseen.” (K8)

Kommenteissa 34–36 ilmenee Sacksin ajatus kategoriasidonnaisista toiminnoista – liitämme tiettyjä toimintoja tiettyihin kategorioihin (esim. Juhila ym. 2012b, 27). Tässä työttömien nähdään ”lorvivan”, ”lusmuaman” ja ”juovan kaljaa”. Työttömille siis tuotetaan varsin negatiivisesti latautuneita määreitä.

4.2 Olosuhteiden uhri

Toisessa keskeisessä tavassa jäsentää työttömyyttä korostuu holhoava diskurssi. Tällä tarkoitan sitä, että työttömät nähdään etupäässä huonojen poliittisten päätösten uhreina, joita tulee auttaa. Työttömyyden syy konstruoidaan yksilökeskeisen jäsenyyksen sijaan yhteiskunnallisena ongelmana. Olosuhteiden uhri -subjektipositioinnissa keskustelu työttömyydestä laajenee käsittelemään muun muassa yhteiskunnan yleistä ilmapiiriä, jota nähdään määrittävän kilpailu ja menestymisenpakko. Myös koulutuspolitiikka ja eri alojen hierarkkinen kategorisointi nivoutuvat osaksi työttömyyskeskustelua. Karkeasti ottaen tässä positionnissa työttömyyden nähdään johtuvan kahdesta tekijästä.

Ensinnäkin työelämästä syrjäytymistä selitetään puutteellisilla tukitoimenpiteillä.

Toisena selityksenä työttömyydelle nähdään yksinkertaisesti työpaikkojen puute.

Vaikka olosuhteiden uhri -positioinnissa ei vaadita yksilöllisen vastuunoton lisäämistä, vaan päinvastoin korostetaan yhteiskunnan velvollisuutta tarjota apua, voidaan tästäkin asemoinnista löytää merkkejä sosiaalipolitiikan suunnanmuutoksesta.

Yhteiskunnallisten reformien sijaan työttömyyden poistamisen ensisijaisena keinona nähdään toimet, joilla voidaan tukea yksilöiden kilpailukykyä, elämänhallintaa ja stressinsietokykyä. (Vrt. Raitakari 2004, 56.) Ilman tukitoimia yksittäisen työttömän

toimintamahdollisuudet nähdään olevan rajalliset, kuten kommenteista 37 ja 38 ilmenee:

(37) ”Yleensä **nuori pudotetaan** putkesta, harvemmin se on oma valinta.” (K6)

(38) ”Ei johonkin tiettyyn juttuun koulutettu **ihminen voi mitään sille**, että töitä ei vaan löydy.” (K4)

Rajallisen toimijuuden tilanteessa yhteiskunnan tulisi tarjota yksilöille enemmän tukipalveluja, jopa perusteellisia suunnitelmia etenkin nuorille. Työttömät siis kategorisoidaan erilaisia tukipalveluja tarvitseviksi:

(39) ”Taustalta saattaa löytyä **hoitamattomia mielenterveysongelmia** ym. ja juuri siksi näille **nuorille pitäisi tehdä perusteellinen ’elämän suunnitelma’** ja jos nuori ei saavu toimistolle, voisi häntä mennä kotiin katsomaan.” (K6)

Tällä hetkellä tukitoimien nähdään varsin yksimielisesti olevan riittämättömiä. Erityisesti ammattikasvattajien resursseihin tulisi satsata, jotta esimerkiksi koulupudokkuutta ja siitä seuraavaa syrjäytymistä saataisi tehokkaasti ehkäistyä, kuten lainauksesta 40 ilmenee. Lainauksessa voi toisaalta myös havaita virallisten kasvatustieteilijöiden ammattikäytäntöjen kyseenalaistusta:

(40) ”On todellinen käsittämätön ihme, miten monen aikuisen **ammattilaiseksi itseään nimittävän kasvattajan seuralasta** on päässyt vilahtamaan huomaamatta läpi joka ikäluokasta 8000 lasta ja nuorta 15 vuoden aikana.” (K6)

Positioinnissa korostuu ajatus nuorista suojelua ja moraalista ohjailua tarvitsevinä – heidän ajatellaan olevan ympäristönsä vaikutuksille alttiita ja siksi toisten kannattelun ja suojelun tarpeessa olevia (esim. Määttä 2007, 25). Minna Suutari (2002, 31) toteaa, että valinnan mahdollisuuksien lisääntyminen merkitsee joidenkin nuorten kohdalla sitä, että he ovat entistä enemmän eksyksissä. Kun kaikki näyttäytyy edessä mahdollisuutena, joka on periaatteessa vain omasta valinnasta kiinni, on oikein valitseminen vaikeaa. Myös Tommi Hoikkala (1998, 139) on todennut, että ilman kunnollista ohjausta järjestelmä edellyttää nuorilta suurta itseuria ja/tai heidän vanhemmiltaan valppautta ja aikaa sekä kykyä ja halua valvoa nuorten selviytymistä koulutusvalintojen viidakossa. Ilman ohjausta on vaarana, että nuori jää ajalehtimaan vailla päämäärää:

(41) ”Lukiossani oli **kaksi opoa lähes tuhannelle opiskelijalle**, ja opinto-ohjauksen taso sen mukainen. Aikaa ei ollut henkilökohtaiseen avustukseen. Kaikki eivät tiedä tarkalleen mitä haluaisivat tehdä, tai mille alalle sopisivat.” (K8)

Erityisen paljon kritisoidaan työvoimapoliittisia toimenpiteitä, joiden koetaan kaikkea muuta kuin edistävän työllistymistä. Lainauksessa 42 keskustelija kategorisoi

”työkkäriin” työtöntä alistavaksi – työttömän toimintamahdollisuudet nähdään varsin rajallisina ja mahdollisuuksien laajentamiseen on aina pyydettävä lupa.

- (42) ”**Työkkäri** ei hyvällä katso jos ihminen käy esim. jollain kursseilla parantaakseen asemiaan työmarkkinoilla. Kaikesta vähänkään opiskelulta tai itsensä kehittämiseltä haiskahtavasta pitää pyytää etukäteen **työkkäristä lupa** (siellä on erikseen oma lautakunta käsittelemään näitä hakemuksia) tai muuten loppuu päiväraha justinsa. **Työttömällä ei saa myöskään olla voimassaolevaa opiskeluoikeutta** yhtään minnekään. **Eikä se saa tehdä mitään sellaista mikä voitaisiin tulkita työnteoksi**, esim. taiteilijan on paha todistaa olevansa työtön, koska voisi salaa komerossa maalata tauluja. Tai teet vaikkapa nikkarointihommia vanhoille sukulaismummoille → selvä yrittäjä.” (K4)

Työttömän toimijuus piirtyy siis vapaan, refleksiivisen toimijuuden irtokuvana. Siinä toimija on mitä suurimmassa määrin rakenteiden puristuksessa, eikä Giddensin (1991) visiot toimijan mahdollisuuksista muovata ja muokata ympärillään olevia rakenteita loputtomasti istu jäsenyykseen. Jaana Lähteenmaa (2011, 48) toteaa, että yksilön toimijuutta loukkaa se, että työttömäksi joutuessaan hänen on – tukien piirissä pysyäksään – pakko selvittää jokainen menonsa, matkansa ja moni muukin tekonsa työvoimaviranomaisille. Lähteenmaa myös toteaa, että tästä on keskusteltu yllättävän vähän.

Työttömyyden syitä pohdittaessa puutteellisten resurssien ja järjestelmän toimimattomuuden lisäksi keskiöön nousee talouskasvuun ja tehokkuuteen perustuva ilmapiiri. Tämä ilmenee puheenvuoroissa, joissa ollaan huolissaan jo koulumaailmassa kylvätyistä kilpailusta ja menestymisenpakosta, jotka uuvuttavat ihmisiä. Puhetavassa henkisen pahoinvoinnin nähdään siis olevan yksi työelämästä syrjäyttävä tekijä. Lainauksessa 43 kirjoittaja kategorisoi itsensä väliinputoajaksi, jollaiseksi ei uskonut päätyvänsä, sillä on kokenut olevansa ”pärjääjä”. Lainauksissa 44 ja 45 kirjoittajat ovat puolestaan huolissaan perheiden jaksamisesta.

- (43) ”**Ainainen stressi** vie nuoreltakin jossain vaiheessa jalat alta. Itse en vielä vuosi sitten uskonut olevani **väliinputoaja**, mutta toisin kävi. Lukiokaan keskiarvolla M ja 8,6 ei näytä nykyaikana olevan yhtään mitään. Ehkä päättäjät nykyään eivät muista millaista on elää nuorena tai eivät ole koskaan sitä kokeneetkaan.” (K6)
- (44) ”Itse huolestuisin ensimmäisenä siitä, miten **nyky-yhteiskunnan vaatimukset** vaikuttaa **perheisiin** ja jaksamiseen. Kun äiti ja isi voi pahoin, kasvaa pahoinvoivia lapsia jotka ovat massasäilytyksessä jättisyydessä päiväkotiryhmässä sillä välin kun isi ja äiti yrittävät tehdä työtä jota vihaavat. Ei ihme että erotilastotkin ovat korkeita.” (K6)
- (45) ”Milloin ihmeessä alettaisiin oikeasti **tehdä jotain sen eteen, että perheillä olisi edellytykset** voida hyvin ja tarjota hyvä koti lapsille? Moni vanhempi haluaisi, mutta ei vaan pysty/jaksa kun saa miettiä että miten selviää päivästä itseään.” (K6)

Keskustelu työelämän paineista, kiireestä ja työuupumuksesta onkin laajentunut 2000-luvun Suomessa merkittävästi – voisi olettaa, että suurin osa (aikuis)väestöstöstä on ollut jonkinlaisessa kosketuksessa työuupumus- ja jaksamispuheeseen. Marja Kaskisaaren (2004) mukaan julkisuuspuhe osoittaa, että työuupumus on enenevässä määrin mahdollistunut sosiaalisena selitysmallina. Julkinen keskustelu ei kuitenkaan toimi pelkästään peilinä, vaan myös tuottaa sellaisia sosiaalisia konstruktioita, joiden avulla työuupumuksen käyttö työelämän pahanolon selitysmallina on entistä helpompaa. Olosuhteiden uhri -subjektipositioinnissa *jaksamisen* tukeminen nähdään olevan avainasemassa työttömyyden poistamiseen tähtäävissä toimissa, sillä uupumusta aiheuttava työ ei houkuttele työelämän ulkopuolella olevia palaamaan työelämään.

Jäsennystä, jossa pohditaan vanhempien pahoinvoinnin vaikutusta lapsiin voi peilata julkisuudessaakin esillä olleeseen⁹ kehityskulkuun, joka alkoi 1990-luvun lamasta. Talouksista 70 prosenttia koki elämän tiukentuneen aineellisesti, ja viidenneksellä perheen talous suorastaan romahti. Vanhemmat stressaantuivat ja masentuivat työttömyydestä johtuvien talousongelmien keskellä – ja vanhempien depression tiedettiin periytyvän. 1990-luvun laman lapsiperheitä koskevat kyselyt, asiantuntijahaastattelut ja uutisointi kertoivat samoja teemoja: kun vanhempien taistelu työpaikoista oli koventunut ja taloudellinen elämänhallinta heikentynyt, heillä ei riittänyt voimia lasten hoitamiseen. Lasten kanssa vietetty aika siis väheni työpaineiden takia. Tilanteessa, joissa lapset olisivat kipeästi tarvinneet perheen ulkopuolista tukea, karsittiin ammattiapua psykologipalveluista, lasten- ja nuorten psykiatriasta ja erityisopetuksesta lähtien. Leikkausten lisäksi sosiaalipolitiikka alkoi hallita uusi ajattelu, jossa elinolojen selitettiin olevan kiinni yksilöstä itsestään poliittisten ja taloudellisten tekijöiden sijaan. (Siltala 2013, 26–28.)

Vuonna 2012 ilmestyneessä lasten ja nuorten hyvinvointia tarkastelleessa tutkimuksessa seurattiin suomalaisten viranomaisten ylläpitämien rekisterien avulla kaikkia vuonna 1987 Suomessa syntyneitä noin 60 000 lasta sikiökaudelta vuoden 2008 loppuun saakka. Tutkimus vahvistaa käsityksen, että laman seurauksena nuorisoi ikään kuin polarisoitui – suurimmalla osalla menee hyvin, mutta sillä osalla, jolla menee huonosti, menee entistä huonommin. Tyypillistä on eri ongelmien kasautuminen.

⁹ Esimerkiksi keskustelu lama-ajan nuorisosta:
http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/laman_lapset_76548.html#media=76550, 10.3.2014.

Huomionarvoista on myös, että ehkäisevää ja hyvinvointia tukevaa työtä ei edelleenkään ole kunnissa saatu lamaa edeltävälle tasolle, ja samalla korjaavien palveluiden käyttö ja kulut nousevat jatkuvasti. (Paananen ym. 2012.) Olosuhteiden uhri-posiitoinnissa muutos kuvataan paikoitellen varsin dramaattisena:

(46) ”**Hyvinvointi on kadonnut ja pahoinvointi tullut tilalle.** Varsinkin nuorten tilanne on todella huono.” (K8)

Lainauksessa 47 keskustelija näkee sekä 1990-luvun laman että vuonna 2008 alkaneen taloustaantumaa omaa sukupolveaan yhdistävänä kokemuksena, joka on merkittävästi vaikuttanut kamppailuun työmarkkinoilla:

(47) ”Olen **sitä sukupolvea, joka on kärsinyt lamasta lamaan**, koittaen saada sitä jalkaa oven väliin, tehden tiukkaa, ollut nöyrä.” (K8)

Yrityksistä huolimatta kyseinen keskustelija ei ole saanut töitä. Vastuu ihmisten oirehinnasta nähdään kuuluvan pääasiassa abstrakteille valtiollisille toimijoille (vrt. Räisänen 2003, 51). Yhteiskunnan olisi siis luotava paremmat edellytykset jaksamiselle ja hyvinvoinnille, jotta ihmisillä olisi voimavaroja pysyä työelämässä. Posiitoinnissa myös häpeä ikään kuin siirretään yksilöltä poliittisille toimijoille. Puheenvuoroissa viitataan konkreettisesti poliittisiin päätöksentekijöihin esimerkiksi ilmaisuilla ”syyt ovat Arkadianmäellä” (lainaus 48) ja ”hallituksen kyllä pitäisi ymmärtää hävetä” (lainaus 49):

(48) ”Töitä ei ole ja sen **syyt ovat Arkadianmäellä**, ei nuorissa tai työttömissä itsessään.” (K4)

(49) ”Työttömyydessä **ei yksilötasolla** ole mitään **hävettävää**. **Hallituksen** kyllä **pitäisi** ymmärtää **hävetä**.” (K4)

Myös yrityksiä syyllistetään työttömyydestä. Lainauksissa 50 ja 51 näyttäytyy standardipari työnantaja (yrittäjä) ja työntekijä. Lainauksessa 50 yrittäjiin liitetään piirre ennakkoluuloisuus. Lisäksi kirjoittaja tekee erottelua työttömän ja *narkkari-alkoholisti-luuserin* välille ja näin pyrkii erottelemaan ”kunnolliset työttömät” vastuuttomista syrjäytyneistä. Hän myös syyttää yrittäjiä siitä, että erosta huolimatta yrittäjät näkevät kaikki työttömät negatiivisesti leimautuneena massana. Lainauksissa vallankäytön aspekti näyttäytyy siinä, että yrittäjällä on valta valita haluamansa työntekijät ja niinpä lainauksen 51 kirjoittaja peräänkuuluttaakin etenkin suuremmilta yrityksiltä yhteiskuntavastuuta:

(50) ”Vika ei ole sinussa vaan **ennakkoluuloisissa yrittäjissä**, joiden silmissä työtön on sama asia kuin **narkkari-alkoholisti-luuseri!**” (K7)

- (51) ”Peräänkuuluttaisin siis tietynlaista **yhteiskuntavastuuta** näiltä suuremmilta firmoilta. Niillä on varaa työllistää myös ne kokemattomimmat ja ei-niin-tuottavat nuoret, jotta saavat työkokemusta eivätkä syrjäydy!” (K6)

Toisin kuin siipiveikko-subjektipositioinnissa tässä asemoinnissa sosiaaliturva jäsentyy oikeutena. Sen karsiminen ei myöskään näyttäydy ratkaisuna työttömyyteen, kuten lainauksesta 52 ilmenee. Oikeuden lisäksi sosiaaliavustukset nähdään yhteiskuntarauhan takeena ja työttömän toimintakyvyn säilyttämisen ehtona. Sosiaaliavustuksilla nähdään siis olevan tärkeä funktio työttömän toimijuuden ylläpitämisessä. Sosiaaliturvien leikkaamisen nähdään enemmän passivoittavan kuin kannustavan työnhakuun:

- (52) ”Mutta mitä tekisin jos tuet lakkautettaisiin? Olisin asunnoton. Kadulla. Ehkä jopa vankilassa. Suomalainen **yhteiskunta romahtaisi rikollisuuteen** jos sosiaaliavustuksia ei olisi.” (K8)
- (53) ”Kyllähän se on järkevääkin antaa työttömille rahaa myös harrastuksiin. **Sehän eniten passivoittaa, kun ei ole rahaa kuin ruokaan ja suojaan.** Olettaen, että sitä työtä ei löydy nopeasti. Kurjuutta maksimoimalla ihmiset sortunevat helpommin masennukseen ja vaikka alkoholismiin.” (K1)
- (54) ”Jos yhteiskunnalla ei yksinkertaisesti ole tarjota työtä nuorille, niin **ei niitä työpaikkoja tukia alentamalla synny.** Lisäisi vain kurjuutta.” (K8)

Lainauksessa 54 keskustelija argumentoi, että työttömyyden syy ei ole yksilön laiskuudessa, vaan työpaikkojen puutteessa. Kuten lainauksesta 55 ilmenee, yhteiskunnalla on suorastaan velvollisuus maksaa korvauksia, koska se ei ikään kuin ole täyttänyt velvollisuuttaan tarjota yksilölle työtä.

- (55) ”Jos työpaikkaa ei ole tarjolla, niin silloin **yhteiskunnan velvollisuus** on maksaa korvauksia.” (K8)

Työ näyttäytyykin positioinnissa jonkinlaisena perusoikeutena, sillä aivan kuten siipiveikko-asemoinnissa, työ on merkittävä yhteiskuntaan kiinnittymisen väylä. Sen merkitystä ei siis sinällään kyseenalaisteta. Työttömyyteen liitetään varsin negatiivisia piirteitä, eikä käsitystä ”onnettomasta työttömästä” pyritä haastamaan. Tulkitsen tämän olevan osoitus työkeskeisestä ortodoksiasta – ilman työtä on vaikea kokea onnea ja osallisuutta rahatalouteen perustuvassa yhteiskunnassa:

- (56) ”Työttömyys tarkoittaa **yleistä vihaa**, palkatonta työtä, **rahattomuutta** ja niiden mukanaan tuomia **huolia**, joten työttömyyttä ei todellakaan voi kutsua lomailuksi. Jokainen voi valita työttömyyden, joten työttömiä on turha kadehtia.” (K8)
- (57) ”Itse ainakin olen työttömänä kokenut itseni jotenkin **ulkopuoliseksi.**” (K1)
- (58) ”Työttömyysrahoja on aivan **turha kadehtia**, niillä ei elämää rakennella.” (K6)

- (59) ”Kaikesta **arvokkaasta joudut luopumaan**, mutta mitä sitten, onhan se näköjään niin kivaa elää työttömänä. Luuleeko joku oikeasti olevansa huonommassa asemassa kuin työtön nuori?” (K4)

Nämä lainaukset voi tulkita siipiveikko-subjektipositiointia vastustaviksi. Kun siipiveikko-positioinnissa työtön esitetään ilmaista rahaa nauttivana ”lomailijana”, olosuhteiden uhri -positioinnissa korostetaan, etteivät rahat riitä edes kaikkein välttämättömpään. Lainauksessa 59 työttömän nuoren asemaa kuvataan taloudellisesti erityisen tiukaksi, todennäköisesti viitaten esimerkiksi siihen, että vain harvat nuoret saavat ansiosidonnaista päivärahaa. Tuija Päivärinta (1997, 30–32) puhuu tässä yhteydessä luopumisen strategiasta, jonka avulla tuotetaan kuvaa nuoresta, jonka elämä on kaukana mainoksien nuorisokuvista – kauniista ja muodikkaista vaatteista, autoista ja erilaisista rahaa vievistä harrastuksista.

Toisaalta asemoinnissa korostetaan myös työelämän muutosta, joka on johtanut muun muassa siihen, että työttömyysjaksot ovat ikään kuin tulleet normaaleiksi osiksi työuria.

- (60) ”Yhteiskunta ja työelämä ovat menneet siihen, että yhä useammille on vaikeaa tai mahdotonta **työllistyä pysyvästi** kuten vanhempansa. Organisaatiot ovat jatkuvassa muutostilassa. Niinpä työelämässä olevan on varauduttava **muutokseen; ajoitettuihin työttömyysjaksoihin** ja elinikäiseen kouluttautumiseen.” (K4)

- (61) ”Työelämä on sittemmin muuttunut melko paljon. **Tässä kuussa töitä - ensi kuussa jo työttömänä** - on aika yleinen tilanne monelle.” (K4)

Teesi muutoksesta on ollut yleinen myös työelämän tutkijoiden parissa. Jukka Peltokoski (2006, 21) tiivistää työelämän nykytrendin epätyypillisten työsuhteiden tyypillistymiseksi – käytännössä siis erilaiset tilapäisyydet ja sijaisuudet muuttuvat pysyviksi. Vakituksia työtehtäviä teetetään määräaikaaisina töinä ja urakka- ja tilaustöiden yleistyminen tekee työn tarpeesta vain hetkittäistä. Työn, työttömyyden ja kouluttautumisen väliset elämäntilanteet siis limittyvät. Tästä syystä Ulrich Beck (1999) on vaatinut, että ansiotyön monopoli toimeentuloon, identiteettiin ja osallisuuteen on purettava.

Vaikka työ siis tässäkin asemoinnissa näyttäytyy merkittävänä yhteiskuntaan kiinnittymisen väylänä, kaikki työ ei kuitenkaan näyttäydy yhtä arvokkaana. Raija Julkunen (2008, 270) toteaa, että eri työtehtävien arvottaminen on varsin syvällä kulttuurissa – vakiintuneissa käsitteissäkin on havaittavissa asenteellisuutta kuten termeissä *ammattitaidoton työntekijä* ja *alempi toimihenkilö*. Tairan (2006a, 116–117) mukaan perinteinen työetiikka opetti kaiken työn olevan tärkeää ja autuuttavaa sinänsä.

Samoin perinteisessä tehdastyössä ei vaadittu persoonallisuuden panemista likoon, vaan yksinkertaisesti tehtävän hoitamista vailla persoonallista kädenjälkeä. Subjektivoitunut työ sen sijaan antaa aivan toisenlaisia mahdollisuuksia ainutkertaisen itsensä käyttöön kuin systeemin objektivointi ja standardisointi (Julkunen 2008, 122).

Taira (2006a, 117, 120) toteaaakin, että työn sisällön merkityksen väheksyminen on ristiriidassa nykykulttuurin ihanteiden kanssa. Tairan väitöstutkimuksen aineistossa¹⁰ työn persoonallistuminen tulee esille toiveissa palkkatyön ja persoonallisten kykyjen entistä vahvemman yhdistymisestä. Myös tässä aineistossa työn sisällön merkitys tulee esiin, kuten lainauksesta 62 ilmenee. Keskustelija kertoo haluavansa työn, joka on ”itselle sopiva” sekä ”koulutusta, taitoja ja kiinnostusta vastaava” – työn persoonallistumista osoittava jäsennys tulee siis varsin yksiselitteisesti esille:

(62) ”Kaikesta tästä huonosta olotilasta huolimatta **en enää koskaan aio tehdä rupuhommia**, kuten siivoojaksi ryhtymistä. Alalla pari vuotta olleena ja vähän paremman koulutuksen saaneena siihen en ala. En myöskään halua tehtaan prosessinhoitajaksi tai lastenhoitajaksi, **haluan itselleni sopivan työn ja koulutustani sekä taitojani ja kiinnostustani vastaavan työn.**” (K7)

Puheenvuorossa tietyt työt määrittyvät *rupuhommiksi*, joita ei olla valmiita tekemään. Samasta ilmiöstä puhutaan myös muun muassa *hanttihommina* ja *paskahommina* tai *duuneina*. Tämä kategoria on esimerkki ei-personoidusta kategoriasta, jolla tarkoitetaan fyysisiä objekteja, ympäristöjä ja paikkoja, joihin liitämme kulttuurista tietoa ja jotka käyttöön ottamalla teemme ja tunnistamme kuvauksia (Juhila ym. 2012c, 58). Keskustelijat eivät välttämättä määrittele sen tarkemmin, millaisiin töihin he tällä kategorialla viittaavat, vaan ikään kuin olettavat, että on olemassa kulttuurisesti jaettu ymmärrys siitä, mitä hanttihommat ovat:

(63) ”On väärin kertoa täällä sivustolla, että kaikenlainen **ruputyökin** olisi arvokasta työkokemusta. Sellainen työ on täysin turhauttavaa.” (K7)

(64) ”Miksi ihmeessä **älykkään ja akateemisen ihmisen** pitäisi hakeutua johonkin **koiran hommaan**?” (K8)

(65) ”Kuinka moni **opiskelee vuositolalla** tehdäkseen sitten **sellaista työtä**, jota olisi saanut ilman opiskelujakin?” (K1)

Jos ihminen on kouluttautunut, hänellä on ikään kuin lupa odottaa mielekästä työtä. Lainauksissa 63 ja 64 keskustelijat kategorisoivat osan töistä vähempiarvoisemmiksi,

¹⁰ Tairan väitöstutkimuksen ”Työkulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa” aineistona on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston kirjoituskilpailuun *Työttömän tarina. Kirjoituskilpailu työttömyydestä* osallistuneiden tarinat. Aineistonkeruun ajankohtana oli 1.2.–31.5.1993.

”ruputöiksi” ja ”koiran hommiksi”, joista ”älykkäällä ja akateemisella” ihmisellä on oikeus kieltäytyä. Perusteluna esitetään, että koulutusta vastaamattoman työn vastaanottaminen on resurssien hukkaamista. Lainauksessa 66 vedotaan siihen, että tämä on nimenomaan yhteiskuntaa hyödyttävä järjestely:

- (66) ”Jos yhteiskunta maksaa minulle koulutuksen, niin **yhteiskuntaa hyödyttää eniten se, että saa koulutusta vastaavaa työtä** ja pystyn tuottamaan enemmän lisäarvoa yhteiskunnalle.” (K1)

Toisaalta aina hanttihommiiksi kategorisoituja töitä ei saa, vaikka haluaisi:

- (67) ”On turha myöskään patistella menemään hanttihommiin, koska käytännössä palaute on väkisinkin luokkaa ’kiitos, mutta olet meille **ylikoulutettu**’.” (K2)

Koulutuspolitiikka onkin yksi merkittävä teema aineistossa. Olosuhteiden uhri - positioinnissa kritisoidaan erityisesti sitä, etteivät koulutuspaikat ja työelämän tarpeet kohtaa – ihmisiä koulutetaan väärille aloille ja tämä aiheuttaa inhimillistä kärsimystä:

- (68) ”Suomessa **koulutetaan** ihmiset väärin työtehtäviin. Koulutetaan tradenomeiksi ja leipureiksi joille ei löydy alan töitä.” (K6)

- (69) ”Nuorilla on paljon suuria odotuksia työelämältä ja monelle on kova pala huomata, miten **koulutus ei tuonutkaan pysyvää työtä**, hyvinvointia, autoa ja asuntolainaa.” (K4)

Huomionarvoista on positioinnissa vallitseva ajatus siitä, että ihmiset *koulutetaan* sen sijaan, että ihmiset *itse kouluttautuisivat*. Toki myös yksilöllisiä koulutusvalintoja kritisoidaan, mutta valtaosaan argumenteista sisältyy ajatus, että vastuu kouluttautuneen ihmisen työttömyydestä on abstrakteilla valtiollisilla toimijoilla. Lainauksessa 70 todetaan, että koulujen tulisi myös antaa oppilaille työelämävalmiuksia erotuksena ajatuksesta, että yksilön tulisi itsenäisesti hankkia valmiuksia selvittää työelämässä:

- (70) ”**Koulut eivät anna työelämävalmiuksia**, niitä saa vain työelämästä. Kun työelämässä selviytyminen ja paineet ovat täysin toisenlaisia kuin koulussa menestyminen, syntyy sovitamaton ristiriita ja mielenterveys voi järkkäyä.” (K8)

Myös koulutukseen liittyvää asenneilmapiiriä kritisoidaan, sillä se näyttää aiheuttaneen tilanteen, jossa tietyt alat eivät kiinnosta nuoria – argumenttina on muun muassa, että syvällä kulttuurissa olevien asenteiden takia moni nuori valitsee lukion, vaikka ammattikoulu voisi olla sopivampi vaihtoehto. Keskustelijoiden mukaan toisille aloille koulutetaan liikaa, kun samaan aikaan toiset alat kamppailevat työvoimapulan kanssa. Positioinnissa peräänkuulutetaankin toimia, joilla koulutus ja työmarkkinat kohtaisivat tehokkaammin. Tässäkin keskeiseen rooliin nostetaan yritykset, joiden tulisi

aktiivisemmin osallistua kouluttamiseen, jotta työmarkkinoille valmistuvat pystyisivät paremmin vastaamaan yrityksien tarpeisiin. Tässä Suomi voisi ottaa erään keskustelijan mukaan mallia Yhdysvalloista. Osansa kritiikistä saa myös tiettyjen koulutusalojen yliarvostus suomalaisessa yritysmaailmassa, kuten lainauksessa 71 ilmenee.

Keskustelija kategorisoi ihmisiä varsin suoraviivaisesti tietynlaiseksi koulutuksen perusteella:

(71) ”USA:ssahan hämmästyttävän suuri arvo esim. yritysmaailmassa annetaan ns. **klassiselle sivistykselle**, ts. yritysjohtaja ei aina ole **DI** tai **KTM**, vaan hän on saattanut lukea esim. kirjallisuutta tai jotain muuta 'ei-substanssipääainetta'. Väitän jopa, että tässä kiteytyy suomalaisten yritysten kyvyttömyys myydä omia tuotteitaan; kun DI (kaikella kunnioituksella, hienoja ihmisiä ja arvokas koulutushaara kaiken kaikkiaan) on jokaisen tuolin takana, on yritys nk. 'putkivisiassa'.” (K1)

Myös olosuhteiden uhri -positioinnissa rakennetaan vastakkainasettelua sukupolvien välille. Kuten edellä totesin, siipiveikko-asemoinnissa vastakkainasetteluun sisältyy moraalinen kannanotto siitä, että nykynuoret ovat saamattomampia kuin vanhemmat ikäpolvet, jotka ovat nähneet vaivaa saavuttamansa aseman eteen ja näyttäytyvät näin ollen vastuullisina kansalaisina. Olosuhteiden uhri -positioinnissa moraalinen kannanotto on ikään kuin päinvastainen, kuten lainauksesta 72 ilmenee.

(72) ”Me ollaan tämän päivän rupusakkia **me nuoret pätkätyöläiset**. Jos on tyytymättömyyttä niin täytyy järjestäytyä! **Suuremmat ikäluokat** ovat tottuneet niin hyvään **ja pitävät kiinni omista eduistaan**, ettei nuorten syrjäytyminen kiinnosta tippaakaan.” (K7)

Keskustelija kategorisoi itsensä nuoreksi pätkätyöläiseksi, jonka oikeuksia poljetaan. Vakaissa työsuhteissa olevat puolestaan kategorisoidaan suuriin ikäluokkiin kuuluviksi. Heitä syytetään siitä, ettei nuorten syrjäytyminen kiinnosta, ainakaan, jos siihen puuttuminen tarkoittaisi omien etujen karsimista.

4.3 Lamaantuja

Kolmatta aineistostani löytämäni tapaa jäsentää työttömyyttä kutsun lamaantuja-positioinniksi. Siinä työttömyyden jäsenyyksiin liittyy negaatio, jota voi luonnehtia ”ilman olemisen” tai ”yhteiskunnallisen osattomuuden” näkökulmaksi (vrt. Komonen 2000, 4). Suhtautumistapaa voidaan peilata suomalaiseen syrjäytymiskeskusteluun, jossa sosiaalinen osallisuus ymmärretään ennen muuta aktiivisuudeksi työmarkkinoilla. Yhteiskuntaan kiinnittyminen ja sitä kautta saavutettava kansalaisuus käsitetään ensisijaisesti työmarkkinakansalaisuudeksi. On jopa väitetty, että syrjäytymisen käsite

saa sisältönsä työtä tekevän, keskiluokkaisen ja keski-ikäisen aikuisväestön näkökulmasta. (Suutari 2002, 27–35.)

Lamaantuja-subjektipositiointi jäsentyy uhriutuvan diskurssin kautta. Tällä tarkoitan sitä, että työttömyys nähdään asiana, jota vastaan ei voi tai ainakaan jakseta taistella. Lamaantuja-positioinnissa työtön samaistuu voimakkaasti työttömyyden niin sanottuun tragedia-mallitarinaan, jossa työttömyyden mukana tuoma onnettomuus ajaa uhrin psyykkisiin ongelmiin ja depressioon, pahimmillaan jopa itsemurhaan (vrt. Hänninen 1999, 97):

- (73) ”Alan **tuntea arvottomuutta ja syrjäytymistä, ulkopuolisuuden tuntua**. Ennen niin iloinen ja sosiaalinen ihminen muuttuu pikkuhiljaa ihmisiä karttelevaksi. Kun ei oo työtä, laskut kasaantuu, ei oo varaa tehdä mitään. Kun on ikää jo liikaa, **ei töitä saa**. Miettii olenko kaiken tän ansainnu, mitä olen tehnyt väärin. Ja vaikka olisi kymmenen alan koulutus, **ei töitä tipu**.” (K5)

Usein työnhausta on luovuttu, sillä koetaan, ettei töitä kuitenkaan saada. On ikään kuin helpompi jäädä kotiin, lamaantua kuin lähteä kilpailuun, jossa tietää tappion hämmöttävän joka tapauksessa. Toiveet paremmasta huomisesta on haudattu. Sosiologisen määritelmän mukaan ihminen on toimija, vaikka hän ei näyttäisi tekevän mitään – riittää, jos hänellä on aikomus toimia (esim. Lähteenmaa 2011, 52).

Lamaantuja-positioinnissa aikomuskin on sammunut:

- (74) ”Nyt **ei** enää **jaksa yrittää** mitään turhan takia, kun tietää **ettei mua kuitenkaan kukaan huoli** ikinä töihin.” (K5)

Lähteenmaa (2011, 53) on pohtinut ”yrittää”-verbin – joka tässäkin lainauksessa esiintyy – ja toimijuuden suhdetta. Verbissä on Lähteenmaan mukaan vahvasti toimijuuden liikkeellepaneviin voimiin liittyvä haluamisen tai sisäistetyn velvollisuuden elementti. Toisaalta siinä on läsnä implisiittisesti myös rakenne, jota vasten tahto ja pyrkimys hioutuu tai törmää – kuten tässä: rakenteiden puristuksessa keskustelija ei ”enää jaksa yrittää”.

Myös Marjaana Kojo (2010) tuli johtopäätökseen tutkiessaan 17–26-vuotiaiden tulevaisuusorientaatioita, että palkkatyön puute saa nuoret näkemään tulevaisuutensa avoimena ja epävarmana. Kojo käyttää termiä laajentunut nykyisyys, jossa eläminen toimii työn marginaalissa olevien nuorten elämänhallinnan keinona. Tässä aikakehyksessä tulevaisuus näyttäytyy niin epävarmana, ettei siihen juuri kannata panostaa. Laajentuneessa nykyisyydessä eläminen voi olla positiivinen elämänhallinnan

keino vaikeassa elämäntilanteessa. Keskittymällä hallittavissa olevaan elämänjaksoon nuoret voivat ylläpitää omaa toimintakykyään. Kojo kuitenkin toteaa, että jos nuorella ei ole pidemmän aikavälin tavoitteita ja haaveita, hänen voi olla vaikea motivoitua toimimaan nykyhetkessä elämäntilanteensa parantamiseksi.

Useissa puheenvuoroissa työttömyys koetaan ahdistavana, sillä riippuvuus yhteiskunnan avusta on nöyryyttävää ja vastentahtoista. Lainauksessa 75 keskustelija näkee työpaikan olevan ihmisarvon mittari ja luokittelee työttömät *jätteeksi*, massaksi, jonka jäsenet ovat riippuvaisia muiden ihmisten hyväntahtoisuudesta:

(75) ”Työpaikka on nyky-yhteiskunnassa käytännössä **ihmisarvon mittari** ja työssäkäyville olet työttömänä **jätettä**, jonka olemassaolon he hyvää hyvyttään mahdollistavat.” (K8)

Negatiivinen työttömyyskokemus vie pohjan koko elämältä – kelpaamattomuuden tunne johtaa siihen, että työttömänä elämä koetaan ”turhaksi” ja ”toivottomaksi”. Työ tekee tekijästään *jotain* ja antaa oikeutuksen täyteen kansalaisuuteen, asemaan, jossa ei tarvitse olla riippuvainen muista (vrt. Päivärinta 1997, 50). Lamaantuja-positioinnissa korostuu työttömyyden henkiset ja sosiaaliset seuraukset, joissa häpeän ja nöyryytyksen käsitteet ovat avainasemassa. Häpeän ja epäonnistumisen kokemusten voi nähdä kumpuavan siitä, että yksilö ei koe kykenevänsä täyttämään palkkatyöhön ankkuroiduvan sosiokulttuurisen järjestyksen odotuksia ja normeja ja siksi kokee olemassaolonsa merkityksettömäksi. Itseluottamus on kateissa, kuten lainauksesta 76 ilmenee:

(76) ”Nyt työttömyyttä takana melkeen vuosi ja **elämä kyllä tuntuu niin turhalta ja toivottomalta**. Vaikea motivoida itseään edes ylös sängystä kun ei elämässä vaan ole mitään odottamisen arvosta. Työpaikan löytäminen tuntuu lähinnä utopistiselta ajatukselta, kun **tyhjiä arpoja raavittu jo niin monta**.” (K3)

Työn merkitys näyttäytyy niin suurena, että ilman sitä elämässä ei koeta olevan mitään odottamisen arvoista. Pauli Niemelä (2009, 227) korostaa, että hyvinvointiin liittyy keskeisenä ihmisen mahdollisuus toteuttaa itseään, kokemus merkityksellisyydestä sekä kokemus johonkin yhteisöön kuulumisesta. Lamaantuja-positioinnissa näiden kaikkien elementtien nähdään toteutuvan palkkatyön kautta ja näin ollen työttömän asema jäsentyy ulkopuolisena ja epäkelpona.

Työpaikan saanti näyttäytyy siis onnistumisen ja epäonnistumisen kysymyksenä (vrt. Välimaa 2011, 153–156) ja näin ollen työttömyys koetaan vahvasti henkilökohtaisena tappiona. Jäsennyksissä näkyy voimakkaasti ”pärjäämisen eetos” (Kortteinen 1992),

jonka hallitsemassa ilmapiirissä työttömäksi jääminen on merkki siitä, ettei ole pärjännyt – kyse on siis henkilökohtaisesta epäonnistumisesta, sillä pärjäämisen nähdään olevan itsestä kiinni (Kortteinen & Tuomikoski 1992, 24–25). Niinpä lamaantuja-positioinnin mukaisesti jäsenyissä puheenvuoroissa koetaankin korostunutta selontekovelvollisuutta tilanteesta, kuten lainauksessa 77 ilmenee:

(77) ”Ystäville ja tuttaville **joudun selittelemään** jatkuvasti, kuinka hain taas yhteen paikkaan ja en saanut sitä. Välillä pidättelen itkua, kun tiedostan tilanteeni ja **tunnen itseni surkeaksi**.” (K7)

Lainauksessa 78 puolestaan ilmenee, kuinka keskustelija kokee epäonnistuneensa, koska ei ole pystynyt täyttämään kulttuurisen mallitarinan odotuksia siitä, että valmistumisen jälkeen siirrytään työelämään:

(78) ”Itseäni suorastaan hävettää välillä kun tiedän että suurin osa **samaan aikaan valmistuneista** luokkatovereista ovat jo vaikka kuinka monennessa työpaikassaan.” (K7)

Lainauksen kirjoittaja ei ole ikään kuin päässyt siirtymään odotetusti aikuisten maailmaan, kuten opiskelutoverinsa. Työttömyys on rikkonut elämän lineaarisen kehittymisen (vrt. Päivärinta 1997, 49). Kulttuurinen mallitarina näyttäytyy siis tässäkin asemoinnissa vahvasti ja siitä poikkeaminen tuottaa häpeän ja epäonnistumisen kokemuksen. Se merkitsee putoamista marginaaliin. Sen lisäksi, että työ jäsenyy onnellisen elämän mahdollistajana, se antaa nuorille mahdollisuuden aloittaa oman, vanhemmista riippumattoman elämän. Ilman työtä oman itsenäisen elämän aloittaminen on vaikeaa. Työ siis ikään kuin mahdollistaa aikuistumisen. (Vrt. Päivärinta 1997, 48–49.)

Puheenvuorojen jäsenyksissä voidaan havaita ajatus, että palkkatyössä olevat ihmiset saavat automaattisesti osakseen arvostusta, kun taas työtön luokituu kärjistäen epäonnistuneeksi B-luokan kansalaiseksi, joka joutuu selittelemään surkeaa tilannettaan. Lamaantuja-positioinnista käsin avautuvissa kuvauksissa korostuukin näkemys, että työtön on muiden silmissä epäonnistunut – työtön on ikään kuin omaksunut ideologian, että työttömässä ihmisessä on jotain vikaa. Se, miten yleinen mielipide keskustelijoiden parissa koetaan, myötäileeekin varsin vahvasti aktivointipolitiikan ideologiaa, jossa kärjistetyt työttömät leimataan vastuuttomiksi järjestelmän hyväksikäyttäjiksi (Julkunen 2006, 207). Osittain ”lamaantujat” osallistuvat itsekin tämän suhtautumistavan rakentamiseen. Välimaa (2008, 250–251) nimittäin toteaa, että työttömien maalatessa itsestään kuvaa surkeina epäonnistujina ja toisen luokan

kansalaisina itse asiassa vahvistetaan samalla työttömyyteen liitettävää negatiivista leimaa.

Pelko siipiveikoksi leimautumisesta saa työttömän pahimmillaan muuttamaan käyttäytymistään leimautumisen pelon vuoksi (vrt. Päivärinta 1997, 29). Esimerkiksi ihmisten kohtaaminen koetaan vaikeana, kuten lainauksesta 79 ilmenee:

(79) ”Ja lisäksi paineita luo se, että minun on todella vaikea **poistua asunnostani ja kohdata ihmiset**. Koska kuvittelen päässäni että kaikki, siis ihan kaikki ihmiset tietävät minut nähdessään että **’tuo on se joka sai potkut’**”. (K3)

Myös Välimaan (2011, 92–95) väitöstutkimuksen työttömien parissa työskennelleiden haastatteluissa rakennettiin kuvaa niin kotiinsa sulkeutuneista asiakkaista kuin ihmisistä, jotka häpeän pelon takia lähtevät arkisin ulos kodistaan, jotta he naapureiden silmissä näyttäisivät työssäkäyviltä (ks. myös Päivärinta 1997, 29). Voidaan puhua arkirytmien normista tai mallitarinasta, jossa palkkatyöllä on dominoiva merkitys. Ajankäytön lisäksi tietyt toiminnot ja paikat saattavat antaa viitteitä työttömyydestä. Taira (2006a, 19) muistelee väitöskirjansa johdannossa 1990-luvun laman merkkejä omassa naapurustossaan Seinäjoella, jossa autoilu osoittaa tiettyä normaaliutta. Kun eräs naapurin isäntä alkoi pyöräillä, ei häneen liitetty merkkejä kuntoilusta, vaan poikkeavuudesta ja epäonnistumisesta. Samaa isäntää näki Tairan mukaan myös kirjaston lehtisalissa, jossa yleisen käsityksen mukaan kävi aikakauslehdistä kiinnostuneiden lukiolaisten lisäksi lähinnä työttömiä. Niinpä ajanvietto lehtisalissa oli ennen kaikkea merkki siitä, että ei ole varaa tilata päivälehteä kotiin tai että ei ole muuta tapaa kuluttaa aikaa. Nämä ovat esimerkkejä siitä, miten tietyt toiminnot ja paikat herkästi synnyttävät pitkälle meneviä oletuksia ihmisen statuksesta.

Myös Marie Jahoda (1982, 84) on korostanut palkkatyön merkitystä toimeentulon turvaamisen lisäksi muun muassa päivittäisen ajankäytön rakenteen muovaajana ja perheen ulkopuolisten sosiaalisten kontaktien takaajana. Työ ajan jäsentäjänä näkyy jopa vakiintuneessa kielenkäytössä: puhummehan esimerkiksi työajasta ja vapaa-ajasta. Näihin aikakategorioihin sisältyy tietyt toiminnot – työaikana ollaan töissä, vapaa-aikaa puolestaan vietetään kotona, harrastusten parissa, lomailemalla sekä tapaamalla ystäviä ja sukulaisia, joiden kanssa voi jakaa esimerkiksi työhön liittyviä iloja ja suruja. (Päivärinta 1997, 45.) Lamaantuja-positioinnin mukaisesti jäsentyvissä puheenvuoroissa työn rooli arjen jäsentäjänä ja yleisemminkin elämän mielekkyyden kokemisessa korostuuakin varsin vahvasti:

(80) ”Itse myös työttömänä ollut, tahtomattani. En voisi kuvitellakaan että eläisin vapaaehtoisesti sillä tavalla. Jatkuva kituuttamista, **ei mitään rytmiä päivässä** ja se ’onhan ainakin aikaa harrastaa’ kariutuu siihen, että **ei ole sitä rahaa.**” (K6)

Lainauksessa 80 työn merkitys ajankäytön rakentajana näyttäytyy siinä, että keskustelija koki työttömyyden yhdeksi negatiiviseksi seuraukseksi sen, ettei päivässä ollut rytmiä. Tässä jäsenyyksessä ihminen ei työttömyyden myötä vapaudukaan niin kutsutusta oravanpyörästä, vaan sen sijaan arjen rytmittömyydestä tulee vankila. Koska ei ole työajan määrittämää arkea, ei työttömällä myöskään ole vapaa-aikaa ja pyhäpäiviä. Sen sijaan kaikki on tasaista massaa 24 tuntia vuorokaudessa, seitsemän päivää viikossa. (Vrt. Päivärinta 1997, 45.) Lainauksessa tulee myös esiin työttömyyden ja kulutuksen suhde. Kun rahaa ei ole, monista asioista joutuu luopumaan. Tairan (2006a, 122) mukaan kykenemättömyys kuluttaa määrittää työttömät viallisiksi kuluttajiksi – he ovat kyvyttömiä toteuttamaan kuluttamisen eetosta. Kulutuskeskeisessä yhteiskunnassa tämä merkitsee kärjistäen luokittumista yhteiskuntakelvottomiksi kansalaisiksi. Työn merkitys sosiaalisissa suhteissa puolestaan ilmenee lainauksessa 81, jossa keskustelija kategorisoi itsensä pitkäaikaistyöttömäksi mieheksi ja näkee, että tähän kategoriaan kuulumisen estää mahdollisuuden seurusteluun:

(81) ”Olet sentään nainen! Itse olen 30+ mies, **eikä pitkäaikaistyöttömällä miehellä ole juurikaan mahdollisuutta seurusteluun** jne.” (K7)

Taustalta voidaan löytää ajatus, että pitkäaikaistyöttömän kategoriaan liitetään niin voimakkaita negatiivisia toimintoja ja määreitä, että menestyminen parisuhdemarkkinoilla nähdään epätodennäköisenä. Erityisesti toivottamaksi keskustelija näkee tilanteen sukupuolensa takia.

Asemoinnissa työttömyydestä tulee siis ikään kuin voima, joka määrittää kaikkea olemista. Yksilö on menettänyt kyvykkyyteensä ja resurssina suhteessa rakenteisiin, instituutioihin ja yhteisöihin sekä niihin kiinnittyvien järjestysten, normien, sääntöjen, odotusten ja käytäntöjen suhteen:

(82) ”Mä olin ennen, nyt en enää ole...mitään.” (K5)

Lainauksen 82 kirjoittaja koki ennen olevansa *jotain*, työttömyyden myötä tämä jokin on menetetty. Rakenteiden koetaan myös aiheuttavan lamaantumista – työvoimapolitiittisten toimenpiteiden nöyryyttävyys aiheuttaa lainauksen 83 kirjoittajan

mukaan sen, että työtön alkaa väistämättä uskoa olevansa epäonnistunut ja toivoton tapaus:

- (83) ”Vahvinkin väsyä ja alistuu, kun luukulta luukulle **hyppytetään, kyykytetään ja nöyryytetään** muka auttamisen nimissä. Kyllä sitä lopulta itse kukin uskoo, että minusta ei ole mihinkään!” (K8)

Äärimmillään työttömiin kohdistetut toimenpiteet koetaan siis auttamisen sijaan kyykyttämisenä ja nöyryyttämisenä. Niinpä käynnit Työ- ja elinkeinotoimistossa näyttäytyvät välttämättömänä pahana, jotta oikeus työttömyystukeen säilyy:

- (84) ”Puoliso onneksi tukee minua, **työkkäristä ei saa mitään apua**. Siellä on vaan pakko käydä ettei menetä tukiaan.” (K7)

Lainauksessa 85 keskustelija kokee, että te-toimistoissa työttömiä kohdellaan kuin rikollisia. Vaikka työtön ei ole rikkonut lakeja, koetaan, että yhteiskunta suhtautuu heihin joukkona, jota on ikään kuin hyväksyttävää nöyryyttä:

- (85) ”Minkäänlaista kannustamista oikeisiin töihin en saanut kertaakaan työkkäristä. Ihmisiä **kohdellaan kuin he olisivat rikollisia**. Mitään muuta vaihtoehtoa ei ollut kuin jättäytyä pois kokonaan kortistosta.” (K7)

Se, että käynnit Työ- ja elinkeinotoimistoissa koetaan nöyryyttävänä, on merkille pantavaa. Jaana Lähteenmaa (2010, 60) toteaa nuorten työttömien toimijuutta tarkastellessaan, että on huolestuttavaa, jos toimet, joiden pitäisi olla mahdollistajia ja aktivoivia, koetaankin omia mahdollisuuksia rajaaviksi ja masentaviksi. Outi Välimaa (2008, 260) puolestaan on pohtinut, miten vaikeaa on rakentaa yhteisöä negatiivisen leiman varaan. Välimaan haastateltavat olivat mukana projektissa, jonka oli työttömyyden poistamiseen tähtäävien aktivointitoimenpiteiden lisäksi tarkoitus koota yhteiskunnan reunalle pudonneita työttömiä yhteen. Moni kuitenkin keskeytti asiakkuuden. Huonoimmillaan ulkopuolelta asetettu, ongelman perusteella yhteen koottu yhteisö toimii institutionaalisen vallan välineenä ja saattaa vain synnyttää ja vahvistaa jäseniinsä liitettäviä negatiivisia leimoja.

Lamaantuja-positioinnissa työn merkitys näyttäytyy siis suurena ja sen puute aiheuttaa häpeän, epäonnistumisen ja ulkopuolisuuden tuntemuksia – työn merkitys identiteetille on suuri. Tiukentuneen taloudellisen tilanteen luomat toiminnan rajoitteet, tylsyyden ja eristäytymisen kokemukset saattavat jopa korostaa työn merkitystä. Tätä ajatuskuviota vasten voisi siis ajatella, että työttömyys voi johtaa jopa tiukempaan sitoutumiseen

työkeskeisen yhteiskunnan arvoihin ja normeihin, kun on omakohtaisesti joutunut näkemään, mikä kaikki elämässä työttömyyden myötä muuttuu. (Vrt. Jahoda 1982, 61.)

4.4 Sinnittelijä

Neljännessä subjektipositioinnissa työtön kuvataan työttömyyttä vastaan taistelevana tai vähintäänkin sen kanssa toimeentulevana. Ulla Räisänen (2003, 57–59) löysi samankaltaisen position tarkastellessaan masentuneita nuoria koskevaa lehtikirjoittelua. Työttömien asemointi jäsentyy voimaantumisen mahdollisuutta korostavan diskurssin kautta. Tällä tarkoitan puhetapaa, jossa yksilö on saanut toimijuutensa takaisin ja on siis itse itseään määräävä ja vapaa ulkoisista pakotteista. Taustalla näyttäytyy voimakkaasti normi siitä, ettei saa antaa periksi ja lopettaa yrittämistä:

(86) ”Tsemppiä joka tapauksessa! Ainakin kannattaa jotakin **opiskella, itseään kehittää**, olipa missä tahansa - ja yrittää iloita edes pienistä asioista kuten uusista opituista vieraan kielen ilmauksista tms..” (K8)

(87) ”**Mene järjestöihin** vapaaehtoiseksi. Esim. eläinsuojelu, kaikenlaiset urheilu- kuoro- tai maalausharrastukset, punainen risti esimerkiksi. Niin **verkostoidut**, saat ystäviä ja voi aueta työmahdollisuus näin puskaradion kautta.” (K7)

Työttömyys piirtyy siis tässäkin positioinnissa pääasiassa asemapaikkana, josta tulee pyrkiä pois. Opiskelua ja vapaaehtoistyötä tarjotaan keinoiksi osoittaa valmiutta ponnistelemaan oman työmarkkina-aseman parantamiseksi. Keskustelijoiden voi ajatella sisäistäneen aktivointipolitiikan ajatuksen, ettei työttömänä sovi jäädä ”lepäämään laakereille” (vrt. Päivärinta 1997, 40). Lähteenmaa (2011, 54–55) puolestaan toteaa, että ilmaistut halut pitää kiinni harrastuksista, rutiineista ja elämänhallintaa tukevista käytännöistä voi tulkita pyrkimyksenä luoda itsestä kuvaa reippaana työttömänä. Tällaisessa jäsennyksessä rajoittavana rakenteena piirtyy uhkaava passiivisuus – oletettua työtöntä uhkaavaa syrjäytymistä kammoksutaan, sillä sen pelätään vievän elämänhallinnan. Työttömyydestä ei saa tehdä mörköä, kuten keskustelija lainauksessa 88 toteaa. Avainasemassa tässäkin positioinnissa näyttäytyy yksilön aktiivisuus, joka ikään kuin nähdään ehtona, että työmarkkinoille voidaan palata. Merkille pantavaa on joka tapauksessa tulevaisuussuuntautuneisuus – työttömyys nähdään välivaiheena ja työelämään palaaminen siintää tulevaisuudessa, kunhan ei lakkaa yrittämästä (vrt. Päivärinta 1997, 42). Olennainen jakolinja kulkeekin aktiivisten ja passiivisten työttömien välillä:

(88) ”Olet selvästi **aktiivinen ihminen**, sulla on hyvä ote työnhakuun. Älä lannistu. Meitä muita työttömiä on paljon ja on paljon niitä jotka eivät tee mitään työllistymisensä eteen. Yrittänyttä

ei laiteta. **Kyllä se työ sieltä löytyy**, asenne kohdalleen ja itsevarmuutta kehiin vaan. Et saa tehdä työnhausta ja työttömyydestäsi noin isoa mörköä!” (K5)

- (89) ”**Ei kannata hävetä kun olet ollut aktiivinen.** Itse olin 6,5 vuotta työttömänä. Tosin minulla oli ikärasite. En antanut asian häiritä. Hakeuduin vapaaehtoiseen toimintaan eli vertaisohjaajaksi, jonka lopetin vasta kun täytin 70. Sitä ennen toimin työttömien yhdistyksessä, joka oli myös antoisaa. Näin lyhyessä kirjeessä ei voi kaikkea kertoa mutta **älä lopeta aktiivisuutta.**” (K7)

Lainauksissa 88 ja 89 ilmenee erottelu ja aktiivisten ja passiivisten työnhakijoiden välillä. Keskustelijat sijoittavat sekä itsensä että keskustelun aloittajan aktiivisten kategoriaan ja ovat luottavaisia sen suhteen, että aktiiviselle töitä kyllä löytyy. Näin tehdessään keskustelijat kieltäytyvät asettumasta siipiveikko-subjektipositioinnin mukaiseen työttömän kategoriaan. Erottelulla siis ikään kuin tehdään selväksi, ketkä ovat sosiaalipummeja ja ketkä aktiivisia ja yritteliäitä työttömiä. (Vrt. Päivärinta 1997, 25.) Myös tässä asemoinnissa siis näkyy normi yksilön vastuusta – jos vain yrittää ja on aktiivinen, töitä kyllä todennäköisesti ennemmin tai myöhemmin saa. Aktiivisuus myös ikään kuin vapauttaa häpeästä – aktiivisen työnhakijan ei tarvitse hävetä tilannettaan, kuten lainauksesta 89 ilmenee.

Sen lisäksi, että aktiivisuus on hyve, se on myös keino tulla toimeen työttömyyden kanssa. Tairan (2006a, 27, 115) mukaan erinäinen puuhailu, kuten urheilu tai itsenäinen opiskelu tuottaa affektiivista toimintakykyisyyttä työttömien arkeen ja toisinaan myös haastaa työttömyyteen liitettyjä, työjärjestyksen edistysmyyttiin kuuluvia stereotyyppisiä käsityksiä. Myös Kortteinen on 1990-luvun alkupuolella keräämänsä aineiston pohjalta alustavasti ehdottanut, että työttömät saattavat kiinnittyä myös johonkin muuhun kuin työhön. Sikäli kuin näin käy, voi olla perusteita puhua ”jonkinlaisista kulttuurisista muutoksista tai siirtymistä, joiden kautta työn merkitys elämän perustana on työttömyyskokemusten kautta vähitellen heikkenemässä”. (Kortteinen 1994, 303.) Työttömien tekemä käsitteellinen ero työttömyyden ja toimeettomuuden välillä onkin tärkeä ja tarve oman aktiivisuuden korostamiseen näkyy varsin selvästi:

- (90) ”Mä oon ollut kohta 8 kk työtön **eikä aika tule pitkäksi.** Olen aina harrastanut paljon liikuntaa (punttien nostelu, juoksu, uinti, fillarointi, rullaluistelu) joten näitä olen päässyt nyt oikein ’kunnolla’ harrastamaan.” (K3)
- (91) ”Itse **kävelen** paljon koiran kanssa. Aamuisin noin 2h ja iltaisin 2h. Sitten tulee kerran päivässä **etsittyä avoimia työpaikkoja, leikin koiran kanssa, luen paljon, pelaan konsolilla, teen ruokaa, siivoan, käyn kaupassa, käyn kirjastossa tai katson elokuvan** jos en muuta tekemistä keksi.” (K3)

Lamaantuja-position kohdalla toin esiin Tairan (2006a, 19) erittelyä siitä, miten esimerkiksi tiettyjen toimintojen perusteella tehdään oletuksia yksilön statuksesta. Lainauksessa 92 keskustelija osoittaa omalla kohdallaan tällaisen stereotyyppisen päättelyn antavan väärän kuvan hänen statuksestaan:

(92) ”Jotkut pitävät **pullojenkeruuta juoppojen hommana**, heidän tyhmyytensä on oma päänsärkynsä. Minä olen **täysraitis** ja ostan pullorahoilla perheelle ruokaa.” (K3)

Keskustelija siis näkee, että stereotyyppisesti pullojenkeruu yhdistetään juoppoihin. Hän pyrkii horjuttamaan tätä käsitystä liittämällä toiminnan täysraittiin kategoriaan. Samalla hän horjuttaa oletusta siitä, mihin pulloista saatavat rahat käytetään ja kertoo ostavansa perheelleen ruokaa oletetun viinan ostamisen sijaan. Keskustelijalle pullojenkeruu on siis negatiivisen leiman sijaan osoitus aktiivisuudesta – se on eräs keino tehdä jotain elantonsa eteen.

Sinnittelijän subjektipositiolle on ominaista minän muutos – työttömyyden aiheuttamasta toivottomuudesta kirjoitetaan mennessä aikamuodossa. Sen vastakohtana esitetään nykyhetki, jota määrittää työttömyyden kanssa toimeentuleminen erilaisten selviytymisstrategioiden avulla. (Vrt. Räisänen 2003, 57–59.) Toimijuus onkin ikään kuin saatu takaisin – monet kertovat ensin hävenneensä tilannettaan, mutta päättäneet sitten olla lamaantumatta. Kirjoituksissa pyritään rohkaisemaan muita työttömäksi jääneitä ja kehoitetaan aktivoitumaan, kun ”alkushokki” on helpottanut:

(93) ”Tajusin, että **elämä voi jatkua työttömyydestä huolimatta**.” (K3)

(94) ”Ymmärrän ton alkushokin, ja tietysti kandee etsiä töitä mahdollisimman tiiviisti heti koska mitä pidemmäksi työttömyys venyy sitä todennäköisempää on valua orjatyöhelvettiin. Tällä halusin vain rohkaista, ettei **työttömyyden tarvitse mikään katastrofi olla**.” (K3)

(95) ”**Meni melko pitkään ennen kuin sain kammettua itseni ylös**, lähes puoli vuotta. **Aloitin** sinä aikana venäjän opiskelut, mutta koska se oli hemmetin vaikea kieli, **hakeuduin** uudelleen töihin.” (K1)

Kuten lainauksista 93 ja 94 ilmenee, laajalle levinnyttä ja omaksuttua käsitystä palkkatyön merkityksestä ja työkultuurista yleisemminkin aletaan haastaa (vrt. Taira 2006a) – **elämä voi siis jatkua elämisen arvoisena työttömänäkin**. Vaikka lainauksessa 94 todetaan, ettei työttömyyden tarvitse olla katastrofi, siinä toisaalta myös varoitellaan, millaiseksi työttömän **elämä voi muodostua**, mikäli työtön ei ymmärrä hakeutua koulutukseen tai töihin, ja siksi sen voi tulkita työjärjestystä vahventavaksi elementiksi (vrt. Taira 2006a, 84).

Asemoinnissa työttömyyden aiheuttamaa häpeää siis kyseenalaistetaan – etenkin, jos kyseessä on aktiivinen työtön. Kuten Taira (2006a, 87) toteaa, työttömyyttä ei koroteta juhlan aiheeksi tai tavoiteltavaksi ominaisuudeksi, mutta tästä huolimatta työttömyyden nähdään tuovan myös mahdollisuuksia. Paineiden kasautuessa työttömyys voi olla hengähdystauko, jonka aikana voidaan kartoittaa uusia mahdollisuuksia ja kasvattaa toimintakykyä. Tällöin siis haastetaan ensinnäkin työttömyyden häpeilyä ja yleisemmin suomalaista työn perinnettä, jonka peruskaavaan on kuulunut ajatus siitä, että työ on kovaa, mutta siinä on pakko pärjätä ja siitä kerrotaan selviytymistarina (Kortteinen 1992). Positioinnissa korostuu ajatus, että selviytyä voi palkkatyön ulkopuolellakin ja joskus palkkatyön ulkopuolisuus kuvataan selviytymisen edellytykseksi (vrt. Taira 2006a, 114).

4.5 Kyseenalaistaja

Viidettä työttömille keskusteluissa avautuvaa positiota kutsun kyseenalaistajaksi. Positioinnissa korostuu politisoiva diskurssi. Pirita Juppi (2004, 214–218) kutsuu politisoivaksi diskurssiksi puhetapaa, jossa sosiaalisesti paheksuttava toiminta – Jupin tutkimuksessa eläinoikeusliike ja tässä työttömyys – jäsentyy oikeutettuna kamppailuna paremman yhteiskunnan puolesta. Politisoivalle diskurssille on ominaista, että se nostaa moraalin selkeästi lain ohi ensisijaiseksi toimintaa ohjaavaksi periaatteeksi. Työttömän toimijuus näyttäytyy aktiivisena, sillä marginaaliin jättäytyminen on vapaaehtoista ja keino osoittaa riippumattomuutta palkkatyöstä. Työttömyys ja laajemminkin työelämän ongelmat kytetään positioinnissa laajoihin yhteiskunnallisten hyväksikäytön muotojen ja alistussuhteiden järjestelmään:

(96) ”Miksi tehdä työtä, jossa ei ole mitään mieltä, jonka **tarkoituksena on vain taata herroille hyvät optiot ja bonukset** ja kvartaalin lopussa kaikki jännää saako nyt potkut vai ei. Tätä se tiivistettynä on monella alalla.” (K4)

(97) ”Mikäs ihme jos syrjäytyy tällaisessa **sairaassa voittoa tavoittelevassa kilpailuyhteiskunnassa, jossa toisten polkeminen on arkipäivää.**” (K6)

(98) ”Miksi ihmeessä sitten **työnantajat** saavat vuodesta toiseen käyttöönsä valtavat määrät työvoimaa erilaisten harjoittelujen ja kuntouttavan työtoiminnan nimissä lähes vastikkeettomasti, siis maksamatta asianmukaista palkkaa? - -. Eikö **orjuus** olekaan Suomessa kielletty?” (K8)

Nyky-yhteiskuntaan liitetään varsin negatiivisia määreitä, kuten ”sairas kilpailuyhteiskunta”. Kriittinen ajattelu näyttäytyy lainauksen 98 standardiparissa työntekijä (työvoima) ja työnantaja. Puheenvuorossa tähän standardipariin liittyy

voimakas vallankäytön aspekti – työntekijän asemaa verrataan orjuuteen ja tästä syystä työntekijän velvollisuutta alistua työnantajan vaatimuksiin kyseenalaistetaan. Työ näyttäytyy rangaistuksena ja ”pakkopaitana”, jota tulee välttää parhaansa mukaan ja josta tulee vapautua (vrt. Päivärinta 1997, 26).

Kyseenalaistaja-positiointia määrittää vahvasti ideologia, jossa korostuu itsetoteutus ja yksilön erityislaatuisuus. Yksilöllä on ikään kuin oikeus rakentaa valitsemistaan elementeistä oma elämänsä ja identiteettinsä välittämättä yhteiskunnan normeista. Sosiologisessa keskustelussa (esim. Saaristo & Jokinen 2004, 263–264) ajatellaan yleisesti, että ”tee se itse” -biografia on ominainen myöhäismodernille maailmalle. Etenkin siipiveikko- ja lamaantuja -positiointien mukaiset työttömyyden jäsenyydet ovat kuitenkin osoittaneet, ettei ajatus normaalibiografiasta ole kadonnut. Edelleen tiettyihin ikävaiheisiin liitetään kulttuurisia odotuksia, vaikka niitä ei olisikaan normitettu yhtä tiukasti kuin traditionaalissa yhteisöissä. Minna Suutari (2002, 33) onkin todennut, että yksilöllinen saa olla vain tiettyyn rajaan asti ja nuorilta vaaditaan realismia toiveidensa ja suunnitelmiensa suhteen.

Myös tässä positioinnissa näyttäytyy sukupolvien välistä vastakkainasettelua, jossa nuoret piirtyvät ”terveinä” kyseenalaistajina ja vanhemmat sukupolvet ”systeemin orjina”. Yksilöllistävään pakkovalinnan ja ansiokansioiden maailmaan on kyllästytty, ja sitä vastaan ollaan valmiita taistelemaan uudella yhteisöllisellä joukkovoimalla (ks. Lähteenmaa 2006, 110):

(99) ”Meidän näkökulmastamme **te olette vain nuoleskelevia orja-robotteja** joilla ei ole muuta elämää kuin työ ja raha, te olette nimenomaan sitä, mitä **meidän sukupolvemme ei halua olla.**” (K6)

(100) ”Homman nimi on se, että ei **me nuoret** uskota enää tähän kapitalismin hikkiin samalla tavalla kuin **vanhemmat polvet**. Tämä lupaa hyviä alkumerkkejä suuremmalle yhteiskunnan muutokselle.” (K4)

(101) ”Minusta on vain hyvä, **jos nuoret alkavat vapautumaan** tästä vanhempia ikäluokkia riivaavasta neuroosista.” (K4)

Jos perinteisesti elämänvaihekokonaisuudessa aikuinen määrittyi lasta tai nuorta ylemmäksi tai vähintäänkin edellä olevaksi (esim. Juhila ym. 2012b, 28), näissä lainauksissa nuoret esitetään kategoriana, jotka ovat ikään kuin oivaltaneet jotain olennaista työelämän vääryyksistä ja näin ollen vapautuneet ”vanhempia ikäluokkia riivaavasta neuroosista”. Lainauksessa 100 palkkatyön merkitys yhteiskunnan sosiaalisen järjestyksen perustana tulee esiin ajatuksesta, jossa keskustelija olettaa asennemuutosten enteilevän laajempaa

yhteiskunnallista murrosta. Sinällään ajatus nuorten radikaalimmasta suhtautumisesta ei ole yllättävä – nuoruuteen liitetään varsin yleisesti ajatus moraalisten rajojen koettelusta (esim. Määttä 2007, 25). Voidaan siis ajatella, että nuoren on sosiaalisesti hyväksyttävämpää kyseenalaistaa ja olla radikaali kuin aikuisen kategoriaan luokittuvan ihmisen.

Raija Julkunen (2008, 296–302) erottelee kaksi työn merkityksen kyseenalaistuksen diskurssia: työstä kieltäytymisen ja työstä pakenemisen. Voimakkaimmin järjestelmää kyseenalaistavat työstä kieltäytyvät, jotka ovat aktiivisia toimijoita – he ovat omasta tahdostaan jättäytyneet marginaaliin, eivätkä edes pyri tavoittelemaan valtavirran elämäntapaa, jossa palkkatyöllä on keskeinen merkitys. Torild Hammerin ja Helen Russellin (2004, 83) mukaan on yleisesti hyväksytty näkemys, että etenkin nuorten keskuudessa pitkittynyt työttömyys heikentää sitoutumista palkkatyöhön. Nuoret työttömät voivat muodostaa keskenään sosiaalisen verkoston, jolloin työttömien ryhmittymä voi ikään kuin luoda alakulttuurin, joka kieltää palkkatyökeskeisen yhteiskunnan arvot ja normit.

Myös vuoden 2013 Nuorisobarometrin mukaan työttömät nuoret eivät pidä työttömyyttä taloudellisesti turvatussa tilanteessa yhtä usein pahana kuin muut. Mitä pidempään työttömyys on jatkunut, sitä harvempi pitää sitä pahana asiana. Asenne-erot työttömien ja muiden välillä ovat myös kasvaneet viime vuosina. (Myllyniemi 2014, 83.) Työn merkitys identiteetille siis kyseenalaistetaan – työn ei nähdä tuovan elämään mitään lisäarvoa, kuten lainauksesta 102 ilmenee. Toisaalta työmarkkinoiden ulkopuolelle jättäytyminen näyttäytyy myös keinona säilyttää itsekunnioitus, jos työelämä koetaan riistona ja hyväksikäyttönä (lainaus 103).

(102) ”En näe siis mitään syytä miksi en pysyisi **”yhteiskunnan ulkopuolella”**, kun sen sisäpuolelle kuulumalla en voi saavuttaa mitään mitä minulla ei jo nyt olisi.” (K6)

(103) ”Tällaista paskaa minäkin olen kokenut ja kokemusteni perusteella päätynyt siihen tulokseen että **jättäydyn työmarkkinoiden ulkopuolelle. Enää minua ei käytetä hyväksi.**” (K8)

Lainauksessa 102 palkkatyön merkitys sosiokulttuurista järjestystä ylläpitävänä tekijänä kuitenkin näkyy vapaaehtoisesta marginaaliin jättäytymisestä huolimatta – keskustelija positioi itsensä (vaikkakin lainausmerkeissä) yhteiskunnan ulkopuolelle. Palkkatyön keskeisyyttä yhteiskunnan kiinnittymisen väylänä ei siis tässä puheenvuorossa varsinaisesti kyseenalaisteta. Taira (2006a, 87) tulkitsee työttömien kyseenalaistusta

Georg Simmelin (2005) muukalaisen käsitteen avulla – palkkatyön merkityksiä haastavat työttömät eivät ole selkeästi osa ” muita ” eivätkä osa normaaliuden keskustaa asuttavia ” meitä ”. He ylittävät luokitusjärjestelmien rajoja poiketessaan annetuista odotuksista ja piirtävät niitä uudelleen paljastaen luokitusjärjestelmien oletetun luonnollisuuden haurauden. Palkkatyön kyseenalaistaja on osa yhteiskuntaa, mutta silti jollain tavalla ulkopuolinen. Näin ollen kyseenalaistaja tarkastelee muuta yhteiskuntaa ikään kuin objektiivisella, ulkopuolisella katseella. Läheisyyden ja etäisyyden suhteen vuoksi hän on siis erityisroolissa.

Toisaalta palkkatyön merkitys sosiokulttuurista järjestystä ylläpitävänä tekijänä ilmenee ajattelutavassa, jonka mukaan työ on niin olennainen osa yhteiskuntajärjestystä, että työelämästä poisjättäytyminen nähdään keinona irtisanoutua pahoinvointia aiheuttavasta yhteiskuntajärjestelmästä:

- (104) ” Parempi pumpata rahaa pois työttömänä kuin tukea **sairasta järjestelmää**.
HÄVETKÄÄ VERONMAKSAJAT! HÄVETKÄÄ!” (K4)

Lainauksessa 104 ilmenee varsin selvästi vapaaehtoinen marginaaliin asettautuminen. Kommentin kirjoittajan mukaan työttömyyden sijaan osallistumisen ” sairaaseen järjestelmään ” tulisi hävettää.

Vaikka täydellinen työjärjestyksen kieltäminen onkin marginaalista, on aineistossa paljon puheenvuoroja, joissa haetaan uudenlaista jäsenystä palkkatyön ja itsearvostuksen välillä. Jos siipiveikko-subjektipositioinnissa keskeiseksi ongelmaksi muotoutuu laiska yksilö, joka toiminnallaan uhkaa yhteiskunnan järjestystä ja olosuhteiden uhri -positioinnissa puolestaan yhteiskunta, joka rajoittaa yksilön toimintamahdollisuuksia, nousee kyseenalaistaja-positioinnissa kritiikin kohteeksi kulttuurinen ilmapiiri, jossa palkkatyö on kärjistetyksi ihmisarvon mitta. Lainauksessa 105 keskustelija pyrkii purkamaan siipiveikko-positioinnissa voimakkaasti esiin nousevaa vastakkainasettelua ” kunnan kansalaisen ” ja syrjäytyneen työttömän välillä:

- (105) ” On vakiintunut ajattelumalli, että ihminen on joko ” **työelämässä** ” tai sitten hän on syrjäytynyt, tai vähintään ” **syrjäytymisvaarassa** ”. Ihmiskuva on kaventunut olemattoman ohueksi.” (K8)
- (106) ” Siis ihmisarvo riippuu lähes vain työssäkäynnistä. **Töissäkäyvä alkoholisti** suunnilleen parempi ihminen kuin ” **kunnollinen** ” **työtön**. Työ, työ, työ.” (K4)

Lainauksessa 106 työn merkitystä ihmisarvon mittana kyseenalaistetaan argumentoimalla, että palkkatyön arvostus on niin suurta, että ihminen voi kärjistäen

toimia moraalisesti kyseenalaisesti, jos vain käy töissä. Kiinnostavaa onkin ajatus alkoholinkäytön merkityksen eroista, jos sitä vertaa työssäkäyvän ja työttömän kategoriaan liitetyn ihmisen toimintana.

Myös palkkatyön roolia itsensä toteuttamisessa kyseenalaistetaan argumentoimalla, että haasteita voi hakea muualtakin kuin työstä. Näin ei siis kyseenalaisteta vain vanhemmille ikäpolville ominaista velvollisuuseettistä suhtautumista työntekoon, vaan osansa kyseenalaistuksesta saavat myös nuorilla painottuvat työn merkitykset, kuten itsetoteutus ja elämyksellisyys.

(107) ”Elämässä voi hakea **muualtakin haasteita kuin työstä**. Meillä vain se mitä tekee **vaikuttaa liikaa ihmisen arvostukseen**.” (K1)

(108) ”Mieleeni ei kuitenkaan tulisi **syylittää vaikkapa sairaita ihmisiä** siitä, että he sairastavat minun verorahoillani.” (K1)

Lainauksessa 108 puolestaan kyseenalaistetaan työttömiin kohdistuvaa moraalista paheksuntaa ja syytöksiä verorahoilla elämisestä vertaamalla työttömiä sairaisiin. Tämä osaltaan kertoo moraalista – tiettyyn kategoriaan luokittuminen tekee sosiaalietuuksien varassa elämisestä kulttuurisesti hyväksytympää. Julkunen (2003, 210–211) on tarttunut myös tähän problematiikkaan ja todennut, että lapsilisiä, sairauspäivärahaa tai työkyvyttömyyseläkettä ei ole tapana arvostella vastikkeettomina, vaikka niitä ei olisi ansaittu työsuhteessa. Neuvottelua käydään myös tiettyyn kategoriaan luokittuvan oikeuksista ja velvollisuuksista, toisin sanoen siitä, millainen toiminta on työttömän kategoriaan luokitulta moraalisesti hyväksyttävää:

(109) ”Hohojaa, en jaksa enää jaksa väitellä kateellisten ihmisten kanssa, tulee vaan mieleen että pitäisikö muka tämän ajattelumallin **mukaisesti muuttaa perintönä saadusta omistusasunnosta vuokra-asuntoon vain sen takia että olen työtön?**” (K8)

Tässä puheenvuorossa keskustelija purkaa näkemystä siitä, että työttömällä ei olisi oikeutta asua omistusasunnossa. Hän siis esittää argumenttinsa oletusta vastaan, että työttömällä ei ole oikeutta omistaa – ikään kuin sosiaaliturvan varassa elävän olisi osoitettava työssäkäyville nöyryyttä ja kiitollisuutta tyytyen vain kaikkein välttämättömimpään.

Viime vuosina prekaariliike on asettunut vastustamaan työhön velvoittavaa workfare-politiikkaa ja vaatimaan työnteon velvoittavuudesta vapauttavaa perustuloa. Perusargumenttina on, että kansalaisille pitäisi maksaa elämästä eikä työstä – uutta sosiaaliturvaa tarvitaan palkitsemaan elämä, joka rakentaa yhteiskuntaa palkkatyön

ulkopuolellakin, ja jonka piirissä tosiasiaa tuotetaan ne yhteisölliset kyvyt ja merkitykset, joiden hyödyntämiseen myös taloudellinen kilpailukyky perustuu. (Esim. Peltokoski 2006.) Toisaalta itse perustulodiskurssia voidaan pitää yhtenä osoituksena työnteon moraalista vahvuudesta. Mitä enemmän perustulo pyrkii vakavasti otettavaksi poliittiseksi vaihtoehdoksi, sen vahvemmin perustulo on kehystettävä työhön kannustavaksi, ei työstä vapauttavaksi ideaksi (Julkunen 2009, 287).

Täydellisen työstä kieltäytymisen lisäksi aineistossa esiintyy työstä pakenemista, joka lainauksessa 110 hahmottuu tervetulleena hengähdystaukona:

- (110) ”Minulle kuukauden lomautus on ihan **kuin toinen kesäloma** ja se tulee joka vuosi, en valita yhtään ansiosidonnainen tupsahtaa tililleni.” (K8)

Työstä pakenemisen diskurssi on Julkunen mukaan keskiluokkainen, jopa menestyjiä kuvaava diskurssi ja sen iskulause on ”pako oravanpyörästä”. Pako voi suuntautua ”joutilaisuuteen” tai johonkin mielekkäämpään tekemiseen. ”Oravanpyörä” viittaa kohtuuttomiin ja oman kontrollin ulottumattomissa oleviin vaatimuksiin ja tämän vuoksi venyviin työaikoihin. Ääriesimerkkejä työstä pakenijoista ovat riittävän omaisuuden loppuelämäksi esimerkiksi yrittäjinä haalineet, jotka voivat jo varhaisessa keski-ässä siirtyä ”etsimään itseään” tai antamaan enemmän aikaa perheelle. Useimmilla ihmisillä mahdollisuus paeta työstä joko väliaikaisesti tai lopullisesti nojaa hyvinvointivaltion tarjoamaan toimeentuloon: äitiys-, vanhempain- ja hoitovapaisiin, sairaus-, työkyvyttömyys- ja työttömyysturvaan, vuorotteluvapaaseen tai eläkkeisiin. (Julkunen 2008, 299–300.) Riitta Jallinoja (2006, 102) on tulkinnut työstä pakenemista familistisen käänteen kulttuurisena merkinä. Jos Suomessa lähtökohtaisesti on vaikeaa elää mielekästä ja hyväksyttyä elämää palkkatyön ulkopuolella, perheelle omistautuminen on kulttuurisesti hyväksytty syy uran jättämiselle. Tällöin työmoraali ikään kuin sallii olla tekemättä työtä. Myös tässä aineistossa on puheenvuoroja, joissa perhe toimii selonteon välineenä:

- (111) ”Ihmissuhteeni toimivat sata kertaa paremmin ja ennen kaikkea **parisuhteelle sekä perheelle läsnäoloni on hyväksi**. Olen oppinut tulemaan toimeen pienellä ja materia ei merkitse minulle myöskään onnellisuutta. Nautin aamupalani rauhassa joka aamu ja voin iltaisin lukea yömyöhään koska minulla ei ole kelloa joka herättäisi töihin. Säälin ystäviäni jotka ovat stressissä töidensä vuoksi ja **potevat huonoa omatuntoa perheensä vuoksi**.” (K5)

Lainauksessa tulee myös esiin, kuinka työttömyys kokemuksena merkitsee mahdollisuutta tehdä asioita, joihin ei työssäoloaikana ollut mahdollisuutta. Arvomuutos onkin kyseenalaistaja-subjektipositiossa merkittävässä roolissa.

Työttömyys sysää pohdinnat liikkeelle ja elämän arvokkuuden perustalle aletaan hahmottaa yksinkertaisia ja vähän kulutusta vaativista asioista koostuvaa suuntaa (vrt. Taira 2006a, 125–131). Sen lisäksi, että materian ihannoitua kritisoidaan siksi, ettei se ole ekologisesti kestävä, sen nähdään olevan ongelmallista, koska se vieraannuttaa ”oikeasti tärkeistä arvoista”. Lainauksissa 112–114 työttömyys jäsentyykin kasvattavana kokemuksena:

(112) ”Itsekin **olin työssä ’sokaistunut’**, tavoittelin hienolta näyttävää uraputkea ja arvoni olivat aika kovat ennen kuin työttömyys iski. Enpä olisi osannut kuvitella kohdalleni. Kuitenkin aikani häpeiltyäni olen huomannut työttömyyden kokemisen vuoksi ’joutuneeni’ kasvamaan ihmisenä. **Näköalani ihmisyydestä ja elämän tarkoituksesta on laajentunut.** Olen nyt mielestäni avarakatseisempi ihminen, jolla on paremmat mahdollisuudet löytää elämässä niitä **oikeasti arvokkaita asioita.**” (K3)

(113) ”Minun energiani riittää aamusta iltaan enkä minä laiskottele. Hoidan niitä asioita mitä työssäkäyvät eivät kerkiä tai jaksa eli keräilen roskia katujen varsilta kulkiessani kävellen kauppaa ja **juttelen yksinäisten vanhuksien kanssa** puistoissa. Minulla on myös **mahdollisuus tukea lapsia ja nuoria läsnäolollani** ja pysähtyä kuuntelemaan heitä. Koen itseni paljon tärkeämmäksi kuin ikinä työelämässä koin olevani.” (K5)

(114) ”Kun ei ole ’työllinen’, tulee oppineeksi sen mitä on olla ihminen.” (K3)

Työttömyys nähdäänkin paikoitellen tärkeänä elämänvaiheena, joka on merkittävästi vaikuttanut oman identiteetin muotoutumisessa:

(115) ”Osaan työttömyysaikani vuoksi **suhtautua elämään paljon rakentavammalla, ja rennommalla tavalla** kuin jos olisin päässyt uraputkeen ja kaikki työelämässä olis mennyt putkeen. Uskon että olen sisäisesti paljon **vahvempi ja eheämpi** myös kestävästi vastoinikäymisiä, kun olen elänyt täällä muun yhteiskunnan silmillä katsottuna pohjalla.” (K3)

Elämään voi löytyä uusia sisältöjä ja työttömyydestä kehoitetaan jopa nauttimaan vedoten mahdollisuuteen tehdä asioita, joihin työelämässä ollessa ei ollut aikaa. Lainauksissa toistuvat sellaiset kansanomaiset uskomukset kuin ”raha ei tuo onnea” ja ”köyhät ovat aidompia ihmisiä” (ks. Virtanen 1994, 207). Vaatimattomalla rahalla toimeen tulemisesta ollaan paikoitellen jopa ylpeitä. Rahattomuus siis käännetään kekseliääksi kuluttamiseksi:

(116) ”Kohtuuhintaisen tai ilmaisen terveellisen ruoan hankkiminen ja varastoiminen voi olla parhaimmillaan **taidetta**. Ja sillä säästää pitkän pennin. Köyhyys voi opettaa todella **nerokkaaksi rahankäyttäjäksi.**” (K3)

Työttömyys nähdään mahdollisuutena itsetutkiskeluun – ikään kuin kulutuksesta riisutun alta löytyisi se aito, oikea ja alkuperäinen itseys (Taira 2006a, 125).

Kulutushanteen kyseenalaistus toimii siis keinona kritisoida väärille arvoille perustuvaa yhteiskuntajärjestystä, jossa palkkatyö on merkittävässä roolissa.

Taulukko 3. Keskustelupalstoilla työttömille avautuvat subjektipositiot ja niiden keskeiset piirteet.

	siipiveikko	olosuhteiden uhri	lamaantuja	sinnittelijä	kyseen-alaistaja
diskurssi	työttömyys näyttäytyy yhteiskunta-järjestystä uhkaavana	holhoava	kokemuksellinen, uhriutuva	kokemuksellinen, voimaantumisen mahdollisuutta korostava	politisoiva
työttömän toimijuus	vapaaehtoisesti passiivinen	yksilön toimintamahdollisuudet rajalliset vastuu abstrakteilla valtiollisilla toimijoilla	toimijuus menetetty, työttömyys määrittää kaikkea olemista	toimijuus saatu takaisin, ei määrity pelkästään työttömyyden kautta	aktiivinen
selitys työttömyydelle	työttömyys pääasiassa yksilön oma vika	huonot poliittiset päätökset	ei analysoi työttömyyden syitä	ei analysoi työttömyyden syitä	tahallinen jättäytyminen marginaaliin, keskustan elämäntapa (palkkatyö) ei tavoiteltavaa
tarjotut ratkaisut	vapaa-matkustamisen kitkeminen aktiivointi-politiikalla, yksilön vastuun korostaminen	poliittisten päättäjien tartuttava ongelmaan, erityisesti nuoria kuunneltava ja tuettava	ei analysoi ratkaisuja työttömyyteen	ei analysoi ratkaisuja työttömyyteen	työttömyys ei jäsenny ongelmana, vaan keinona kyseenalaistaa yhteiskunta-järjestystä
työn merkitys	suuri, työ yhteiskunnan perusta	suuri	suuri, merkitys piirtyy häpeän kautta	työttömyyden aiheuttaman häpeän kyseenalaistus, palkkatyö silti edelleen tavoiteltava instituutio	kyseenalaistetaan, jopa kielletään

5 Vastapuhe keinona purkaa negatiivista leimaa

Työttömän kategoriaan liitetään helposti kulttuurinen leima, jonka mukaan kaikki työttömät ovat arkielämän ajankäytössään passiivisia sosiaalielämyksien hyväksikäyttäjiä (Välimaa 2011, 166). Osoituksena tämän leiman vahvuudesta voi pitää keskustelun kolme (3) aloituspuheenvuoroa, jossa työttömäksi esittäytyvä keskustelija pohtii ”mitä ihmettä teen kaikella tällä vapaa-ajalla”. Näin hän osoittaa itsekin omaksuneen ajatuksen palkkatyön ja aktiivisuuden liitoksesta.

Tässä luvussa keskityn tarkastelemaan keinoja, joihin työttömäksi esittäytyvät keskustelijat tukeutuvat perustellessaan ja oikeuttaessaan työttömyyttään. Keskeinen käsite tarkastelussa on vastapuhe (talking back), jolla tarkoitetaan leimattua identiteettiä kommentoivia ja vastustavia tekoja. Leimattu identiteetti puolestaan viittaa kategoriaan, johon kiinnittyy poikkeuksellisen vahvoja, negatiivisia luonnehdintoja. Vastapuheen avulla keskustelijat pyrkivät esittämään oman identiteettinsä erilaisuuden suhteessa kulttuurisesti vallitsevaan kategorisoinnin tapaan. Juhilan mukaan vastapuheelle ei niinkään ole ominaista jyrkkä leimatun identiteetin kieltäminen, vaan se on pikemminkin hienovaraista neuvottelua, jossa kyseenalaistetaan vakiintuneita kategorisointeja ja viritellään vaihtoehtoisten identiteettien mahdollisuuksia. (Juhila 2004b, 20–32.) Tarkastelussani analysoin merkityskamppailua, jossa keskustelijat pyrkivät neuvottelemaan työttömän kategoriaa sellaiseksi, ettei siihen kuulumisen ole enää uhka omalle identiteetille. Stereotyyppisiin kohdistuvalla vastapuheella hahmotellaan siis vaihtoehtoisten työttömyyskäsitteiden mahdollisuuksia. (Vrt. Jokinen 2004, 83–86.)

Juhila (2004b, 28–32) erottelee vastapuheelle kaksi mekanismia, joita hän kutsuu tavallisuusretoriikaksi ja eron politiikaksi. Alaluvuissa 5.1 ja 5.2 tarkastelen, miten nämä kaksi mekanismia ilmenevät aineistossani. Juhila korostaa, että erottelu kahden tavan välillä tulee ymmärtää ennen kaikkea analyysin välineeksi, sillä tavat eivät ole toisensa poissulkevia – sama ihminen voi tukeutua jopa lähes samanaikaisesti sekä tavallisuusretoriikkaan että eron politiikkaan.

5.1 Tavallisuusretoriikka

Tavallisuusretoriikkaan turvautuessaan työttömät korostavat samankaltaisuuttaan palkkatyöläisten kanssa. Tällöin työtön pyrkii omasta elämästään kertoessaan

aktiivisesti tuottamaan sellaista todellisuutta, jossa henkilökohtainen subjektipositio voitaisiin hyväksyä yhteiskunnallisesti ja moraalisesti kelvolliseksi (Taira 2006a, 229). Sacks (1984) kuvaa ihmisten halua esittää itsensä tavallisen ihmisen kategoriassa sanoilla *doing being ordinary*. Aineistossani tähän mekanismiin turvaudutaan huomattavasti useammin kuin eron politiikkaan, jonka voinee tulkita yhtenä osoituksena palkkatyön ortodoksiasta työkuultuurin muutoksista ja murtumista huolimatta.

Keskusteluista erottuu erityisesti kolme tavallisuusretoriikaksi tulkitsemaani tapaa perustella ja oikeuttaa työttömyyttä. Nämä ovat koulutukseen ja aiempaan työhistoriaan vetoaminen, aktiivisuuden korostamisen ja laiskan työttömän kategoriasta irrottautuminen. Tulkitsen näiden olevan keinoja osoittaa, etteivät työttömiin yleensä liitetyt ominaisuudet päde kyseessä oleviin keskustelijoihin. Keskustelijat siis pyrkivät osoittamaan ”kunnon kansalaisuuttaan” ja sitä kautta oikeuttamaan yhteiskunnan jäsenyyttään.

Sini Perho (2010, 70–73) löysi samantapaista neuvottelua negatiivisesti leimautuneen, ulkoapäin tarjotun skini-kategorian kohdalla tutkiessaan rasistisuutta joensuulaisten nuorten yhteisöissä. Perhon havainnon mukaan nuoret asettivat skiniyden marginaaliin suhteessa itseensä ja rasistiseen miljööseen ja ottivat siihen etäisyyttä tavallistamalla itsensä ja yhteisönsä. Nuorten mielestä heidän rasismissaan ei ollut kyse mistään marginaalisesta, vaan tavallisesta ja normaalista suhtautumistavasta. Juhila (2004b, 30) kuitenkin toteaa, että tavallisuusretoriikkaan turvautuminen on loputon ja usein myös tulokseton prosessi – harvemmin ”yksittäiset poikkeustapaukset” kykenevät horjuttamaan vakiintuneita kulttuurisia kategorioita ja niihin liitettäviä piirteitä.

5.1.1 Koulutus ja aiempi työhistoria oikeuttamisen välineinä

Merkittävä tapa oikeuttaa työttömyyttä keskusteluissa on kouluttautumiseen vetoaminen. Tämä korostuu erityisesti olosuhteiden uhri -subjektipositioinnissa. Tulkitsen sen perustuvan ajatukseen tiettyjen kulttuuristen hyveiden täyttymisestä ja yrityksestä siirtää vastuuta työttömyydestä muille tahoille – kouluttautunut ihminen on yrittänyt: hän on hankkinut koulutuksen sen sijaan että olisi maannut toimeettomana kotona.

- (1) ”Itse en kylläkään ole päässyt edes niihin hantihommiin joihin olen hakenut. Minulla on **kaksi ammattitutkintoa**, toiseen valmistunut 2006 ja viimeisimpään 2011. Itse **aion suunnata loppukuusta kurssille**, sillä sekin on parempi kuin ei mitään. Ensi vuodeksi olen sitten suunnitellut että **käyn vuoden vielä opiskelemassa erästä toista erikoistumisalaa**, joka siis liittyy nykyiseen ammattiini.” (K7)

Lainauksessa 1 keskustelija pyrkii esittämään itsensä aktiivisena vedoten jo suoritettuihin tutkintointoihin ja kertoen tulevaisuuden opiskelusuunnitelmistaan. Näin hän ikään kuin täyttää yritteliäisyyden ihanteen. Työttömyyttä oikeutetaan myös sillä, että kouluttautuminen on merkinnyt uhrautumista – se on vaatinut aikaa ja rahaa ja näin ollen kouluttautuneella on oikeus odottaa koulutusta vastaavaa työtä:

- (2) ”Niin, mielestäni **olen siihen** [työttömänä olemiseen -IJ] **vielä täysin oikeutettu, kun olen kuluttanut vuosia aikaa ja rahaa siihen, että olen koulutukseni hankkinut.** Jos olisin mennyt suoraan työhön, joka ei vaadi koulutusta, olisi minulla varmaan jo oma asunto (toki lainoineen) eikä elämiseen käytettyä lainaa.” (K1)

Eronteko kouluttautuneen työttömän ja toimettoman työttömän välillä onkin tärkeä:

- (3) ”**Jos on panostanut koulutukseensa**, ei pidä suostua mihin tahansa jämäpaikkoihin. Mun mielestä jokaisella on oikeus tehdä juuri sitä työtä mikä tuntuu oikealta. Tämä ei kylläkään koske **tapatyöttömiä.**” (K2)

Lainauksessa 3 koulutus näyttäytyy kulttuurisesti hyväksyttävänä syynä kieltäytyä tietentyypisistä töistä. Keskustelija puhuu valinnanvapauden puolesta, joskaan ei universaalisti – tietyt työttömät kategorisoituvat *tapatyöttömiiksi*, joita valinnanvapaus ei koske. Kouluttautuneet ihmiset eivät tässä puheenvuorossa näytä lukeutuvan tapatyöttömiin. Erotuksena tapatyöttömästä kouluttautuneesta työttömästä muodostuu siis ikään kuin oma kategoria, johon keskustelija asettaa itsensä. Suoritettujen tutkintojen lisäksi keino osoittaa ahkeruuttaan on vedota muiden antamiin arvioihin eli hyviin työtodistuksiin kuten lainauksessa 4:

- (4) ”Olen aina ollut **ahkera työntekijä** ja **työtodistukset ovat hyviä** yms joita alkaa olemaan aika vino pino jo...” (K8)

Hyvät työtodistukset ovat keino osoittaa, ettei työttömyys johdu henkilökohtaisista ominaisuuksista kuten laiskuudesta. Myös takana olevat työvuodet toimivat osoituksena siitä, että yhteiskunnan ylläpitoon on jo annettu ainakin jonkinlainen panos. Tämä on tapa osoittaa, ettei itse asetu työnvieroksujan kategoriaan (vrt. Välimaa 2008, 252–253). Työnvieroksujan sijaan lainauksessa 5 keskustelija asettaa itsensä veronmaksajan kategoriaan, vaikkakin toteaa hieman vähättelevään sävyyn, ettei niillä rahoilla vielä ketään elättäisi:

- (5) ”On tässä jo jonkin verran **veroja maksettu**, vaikka ei niillä vielä ketään elättäisikään.” (K1)
- (6) ”Itsekin **annan tilaa nuorille**, heille pitää löytyä työtä sillä elämä on edessä ja **olen kans tehny jo yli 35v työtä.**” (K7)
- (7) ”Yli 2v. sitten tuli yt ja ilmoitin itseni heti vapaaehtoiseksi ja sitten 15 muuta lyöttäytyi samaan sakkiin, kaikki pääsimme putkeen ja olemme tyytyväisiä olleet valintaamme. Saihan siinä sitten **saman verran nuorempia säilyttää työnsä joille se on tarpeellinen ja estää ehkä elämän mittaisen syrjäytymisen.**” (K7)

Lainauksissa 6 ja 7 vedotaan siihen, että oma työttömyys tarkoittaa työpaikkaa nuoremmille, joiden nähdään tarvitsevan työpaikkaa enemmän kuin jo varttuneempaan ikään päässeiden. Kommentteihin sisältyy ajatus, että koska töitä ei riitä kaikille, on ikään kuin moraalinen teko antaa työtä sitä enemmän tarvitsevalle. Ikä näyttäytyy siis oikeutuksen välineenä – yleisesti voinee ajatella, että on moraalisesti hyväksytypää jättäytyä pois palkkatyöstä iäkkäämpänä kuin nuorena. Omaan aiempaan työhistoriaan vetoamisen lisäksi yhtenä keinona rakentaa itsestään kuvaa ”kunnon kansalaisena” on tuoda esiin puolison työskentely:

- (8) ”Minä elän vain ja ainoastaan puolisoni tulojen varassa. Ja **puolison, joka joka päivä tekee töitä** yksityissektorin puolella.” (K5)

Lainauksessa 8 keskustelija luokittelee puolisonsa työssäkäyväksi. Tätä voidaan tulkita Sacksin johdonmukaisuussäännön avulla – kun keskustelija kuvaa puolisoaan positiivisin määrein, hän samalla rakentaa itsestään positiivisempaa kuvaa kuin mikä pelkän työttömän kategoriaan kuulumisen pohjalta rakentuu. Sen lisäksi, että vedotaan aikaisempaan työhistoriaan ja puolison työssäkäyntiin, yhtenä vastapuheen keinona toimii oman työttömyyden kategorisointi *tilapäiseksi työttömyydeksi*, kuten lainauksessa 9 ilmenee:

- (9) ”Siksi toiseksi **tilapäinen työttömyyteni** on pääasiallisesti **rasittanut alakohtaista liittoani**, jonne olen jässärini maksanut parikymmentä vuotta, eikä **niinkään yhteiskuntaa**.” (K1)

Puheenvuorossa oma työhistoria tulee epäsuorasti esiin keskustelijan viitatessa omaan ammattiliittoonsa. Ammattiliittoon kuulumisen toimii puolustuksena mahdollista syytöstä sosiaaliturvan varassa elämistä vastaan. Työttömyyskassan avustuksen vastaanottamista keskustelija puolestaan oikeuttaa sillä, että on vuosikymmeniä maksanut sinne jäsenmaksunsa. Oman työttömyyden kategorisointi tilapäiseksi työttömyydeksi viestii myös siitä, että keskustelija aikoo palata työelämään. Myös tämä on tapa osoittaa, ettei hän asetu työnvieroksujan kategoriaan (vrt. Välimaa 2008, 252–253).

5.1.2 Työtön ja silti aktiivinen

Toinen aineistossa korostuva tapa neuvotella työttömän kategoriaa uudelleen on aktiivisuuden korostaminen. Tairan (2006a, 114) mukaan koko työn käsite on totuttu liittämään kapeasti palkkatyöhön ja näin ollen siis palkkatyön puute stereotyyppisesti merkitsee toimettomuutta. Aineistossani omaan aktiivisuuteen vetoaminen korostui

etenkin sinnittelijä-positioidinnissa. Aktiivisuutta korostamalla työttömät tuottavat passiivista sosiaalielämänsä hyväksikäyttäjän leimaa vastustavaa kuvaa itsestään (esim. Välimaa 2008, 256–258) ja samalla ikään kuin osoittavat omaa työmarkkinakelpoisuuttaan.

(10) ”Itse kävelen paljon koiran kanssa. Aamuisin noin 2h ja iltaisin 2h. Sitten tulee kerran päivässä etsittyä avoimia työpaikkoja, leikin koiran kanssa, luen paljon, pelaan konsolilla, teen ruokaa, siivoan, käyn kaupassa, käyn kirjastossa tai katson elokuvan jos en muuta tekemistä keksi. Ei tuossa varmasti edes kaikki ole mitä voi päivisin tehdä mutta ei tule muuta mieleen.” (K3)

(11) ”Päivärytmi ollut nyt:

09.00 Herätys ja aamiainen
10.30 5 km reipasta pyöräilyä
11.00 Punttisalilla 45 min
12.00 5 km reipasta pyöräilyä
13.00 Netissä roikkumista. Salaliittouutiset, keskustelupalstat, heräteostokset
16.00 Kotihommat, siivous, tiskaaminen, pyykit, ruuanlaittoa
18.00 Sählyä tai kotona aerobista liikuntaa
21.00 Suihku + sauna, järvessä polskuttelua
23.00 Maaten” (K3)

Lainauksissa 10 ja 11 keskustelijat purkavat passiivisen työttömän stereotypiaa kuvaamalla omaa aktiivista päiväohjelmaansa. Päiväohjelman tekeminen on myös ratkaisu arjen rytmittömyyteen. Säännölliset toiminnot, rutiinit, jotka aikaisemmin saattoivat tuntua taakalta, saavat työttömyyden aikana uuden merkityksen. Ne eivät enää ole elämää haittaavia elementtejä – päinvastoin. Ne pitävät ihmiset kiinni elämässä, ja niiden kautta voi tuntea kuuluvansa johonkin. Rutiinit ovat siis keino taistella passiivisuuteen vajoamisen vaaraa vastaan. (Päivärinta 1997, 46; Lähteenmaa 2011, 55.) Välimaa (2008, 256) toteaa, että erityisesti liikunta on yleisesti hyväksytty ja kunnostaan huolta pitävän ihmisen tunnusmerkki ja siksi työttömän keino purkaa itsen kohdistuvaa negatiivista leimaa.

Lainauksissa tulee toisaalta esiin se, kuinka työttömän on erikseen korostettava aktiivisuuttaan, kun taas työssäkäyvä ihminen täyttää ikään kuin automaattisesti aktiivisuuden sosiokulttuurisen hyveen. Työn ajatellaan tekevän tekijänsä tietynlaiseksi: työ rutinoi aikataulun, pakottaa heräämään aikaisin aamulla ja tarjoaa tavoitteita elämään (vrt. Taira 2006a, 88). Oman aikataulutetun päiväohjelman kuvausta voikin tulkita yritykseksi jäljitellä palkkatyöläisen arkea, jolloin palkkatyökeskeinen ortodoksia korostuu erityisellä tavalla. Aktiivisuuden korostamisesta on helppo löytää yhtymäkohtia Weberin tarkastelemaan protestanttiseen työetiikkaan, jossa joutilaisuus ja ajan haaskaus oli synneistä raskain. Joutilaisuuden pahe tuli korvata työteliäisyyden

hyveellä, jonka perimmäisenä tarkoituksena oli kasvattaa tehokkuutta ja pitää ihmiset poissa syntisistä toimista. (Weber 1980, 116–117.) Kaikki eivät kuitenkaan koe erinäistä puuhailua palkkatyöhön verrattavaksi aktiivisuudesta:

- (12) ”Olen aina ollut ahkera työntekijä ja työtodistukset ovat hyviä yms. joita alkaa olemaan aika vino pino jo...En osaa olla tekemättä mitään, **korvaan aikani urheilulla, menen tekemään talkoo hengellä hommia** yms.. Eniten tämä **toimettomuus** jurppii kun on aina tottunut tekemään.” (K8)
- (13) ”Pienestä pitäen olen oppinut että **raskaan työn raataja palkitaan**. Harrastin aikani paljon urheilua ja nautin kyllä töistä joissa on tekemisen tuntua. Nautin töistä joka on oikeasti raskasta..johtuu varmaan **urheilullisesta taustasta** mutta pidin siitä että illalla kun lösähti sohvalle sänkyyn ja tiesi että on jotain tehnyt ja keho väsyksissä niin uni tuli mukavasti. Enemmän minua ottaa hermoille tämä 4 seinän sisällä kytkeminen. **Työnhaku on koko ajan päällä mistään ei mitään kuulu.**” (K8)

Lainauksessa 12 keskustelija korostaa omaa aktiivisuuttaan ja sitä, ”ettei osaa olla tekemättä mitään”. Urheilusta ja muusta puuhailusta huolimatta keskustelija kuitenkin kokee itsensä työttömänä toimettomaksi. Lainauksessa 13 keskustelija on pettynyt, ettei yritteliäisyyttä ja aktiivisuutta ole palkittu. Hän rakentaa itsestään kuvaa työntekijänä, jolla on työmoraali kohdallaan kertoen muun muassa nauttivansa työstä, jossa on ”tekemisen tuntua”. Jatkuva työnhaku toimii myös osoituksena aktiivisuudesta suhteessa työhön – se on keino välttää työn vieroksujan leima.

Aktiivisuutta ja toimeliaisuutta korostava jäsennys on toisaalta mahdollista tulkita Tairan (2006a, 114–116) tavoin keinoksi erottaa työttömyys toimettomuudesta ja työ palkkatyöstä – siis keino tuoda palkkatyökeskeiselle ortodoksialle vaihtoehtoja kuten lainauksessa 14 ilmenee:

- (14) ”Mitä se työttömyys on? Itsekin virallisesti työttömänä olleena tiedän että moni **työttömyyskorvausta saava on paljon tuottavampi ja tekevämpi** yhteiskunnan jäsen kuin moni palkkatyössä oleva. Suurin osa **työttömistä ovat erittäin aktiivisia** toimijoita; he tekevät vain yleensä sitä mihin tuntevat aitoa kiinnostusta ja halua (ja yleensä lähes ilmaiseksi laskematta tunteja). **Työn tulokset monin verroin parempia** kuin jos he olisivat jossain hanttihommissa pakon alla töissä.” (K4)

Lainauksessa 14 tulee esiin kriittinen ääni, joka korostaa työtä olevan palkkatyön ulkopuolellakin. Keskustelija haastaa palkkatyön merkitystä korostavien näkemysten lisäksi käsitystä työttömästä ja työttömyydestä toteamalla, että työtön saattaa olla monin verroin toimeliaampi kuin palkkatyössä oleva. Lainauksessa myös korostuu ajatus, ettei palkkatyö ole yhteiskuntaan kiinnittymisen edellytys.

5.1.3 Erottautuminen siipiveikko-työttömistä

Kolmas aineistossa esiintyvä tapa korostaa oman itsen normaaliutta on erottautua siipiveikko-työttömistä. Tähän vastapuheen mekanismiin tukeutumista voi havaita etenkin sinnittelijä-positioinnista, jossa keskeistä on eronteko aktiivisen ja passiivisen työttömän välillä. Myös lamaantuja-positioinnissa voi havaita häivähdyksiä tästä vastapuheen mekanismista – lamauttaneessa ja toivottomassa tilanteessa viimeisenä keinona osoittaa kunnollisuuttaan on erottautua esimerkiksi päihdeongelmaisista. Työttömät muodostavat ikään kuin kategorian, jossa on eri tasoja ja työttömät ovat toisiinsa nähden hierarkkisessa suhteessa. Tällä tarkoitan sitä, että stereotyyppistä käsitystä työttömistä ei yleisesti pyritä kyseenalaistamaan, mutta itselle rakennetaan erillistä asemapaikkaa muihin työttömiin nähden. Työttömiin yleisesti kohdistuvasta leimasta pyritään irrottautumaan ensinnäkin vetoamalla koulutukseen, ahkeruuteen ja moitteettomaan ulkonäköön ja toiseksi kieltämällä stereotyyppisen leiman sopiminen omaan tilanteeseen:

- (15) ”Olen nyt ollut vuoden työttömänä ja olen reilusti alle 30-vuotias **hyvin koulutettu** nuori nainen. **Olen ahkera, terve ja ulkonäkökin on kohdallaan.** Olen harrastanut ja yrittänyt kuluttaa aikaa järkevästi. --. Kotona oleminen kyllästyttää ja alkaa jo nolottaa. En halua olla mikään **työtön maleksija**. Ystäville ja tuttaville joudun selittelemään jatkuvasti, kuinka hain taas yhteen paikkaan ja en saanut sitä. Välillä pidättelen itkua, kun tiedostan tilanteeni ja tunnen itseni surkeaksi. Vihaan niitä käyntikertoja työkkäriin, kun koko odotustila on täynnä **oikeasti köyhän näköistä** porukkaa, surullisine ilmeineen.” (K7)

Lainauksessa 15 keskustelija ei halua tulla kategorisoiduksi ”työttömäksi maleksijaksi” ja kokee käynnit työvoimatoimistoon ahdistavaksi, koska siellä on ”oikeasti köyhän näköistä porukkaa”. Lainauksessa keskustelija omalla tavallaan vahvistaa työttömän kategorian negatiivista leimaa ja pelkää, että näyttäytymällä tällaisten ihmisten kanssa samassa paikassa ulkopuoliset niputtavat myös hänet samaan kategoriaan. Myös lainauksessa 16 keskustelija näkee tärkeäksi tehdä eroa ”kunnollisten työttömien” ja ”Itäkeskuksen narkkareiden” välillä. Tulkitsen puheenvuoroa niin, että jälkimmäiseen kategoriaan lukeutuvia on oikeutettua syrjiä. Tässä myös liitetään osaan työttömistä kategoriapiirre päihdeongelmainen.

- (16) ”Taällä syrjitään vielä **kunnollista jengiiä**. Nyt ei puhuta itiksen **narkkareista**.” (K7)

Kirsi Juhila (2012, 199) toteaa, että tämänkaltaisessa vertailussa on kyse oman itsen moraalisesta ylentämisestä ja toisten alentamisesta. Mitä tehokkaammin kykenee kuvaamaan toisen poikkeavana, sen ylevämmäksi itse määrittyy. Toisaalta myös omaan traagiseen kohtaloon vetoaminen voidaan nähdä keinona erottautua siipiveikko-

työttömästä – onneton työtön säästyy todennäköisemmin syyttelyltä kuin asemaansa tyytyväinen työtön. Onnettoman elämän korostaminen perustuu siihen, että jokainen tieto, jonka mukaan työttömät eivät aina olekaan onnettomia, uhkaa tragediatulkinnan oikeutusta ja tukee rikostarinatulkintaa, joka korostuu siipiveikko-positioidinnissa (vrt. Hänninen 1999, 97–98). Oma onnetonta kohtaloa esiintuova puhe korostuu lamaantuja-positioidinnissa.

5.2 Vapaaehtoinen marginaaliin jättäytyminen eron politiikkana

Jos tavallisuusretoriikassa poikkeava – tässä tutkielmassa työtön – pyrkii korostamaan tavallisuuttaan, eron politiikassa painotetaan positiivista erontekoa keskukseen nähden. Se on vastapuheen mekanismi, jossa etsitään hallitsevien, etuoikeutettujen kategorioiden suunnasta tuleviin määrittelyihin verrattuna toisenlaisia minän esittämisen tapoja. Näin syntyvät identiteetit eivät asetu alisteisiksi etuoikeutettuihin kategorioihin nähden, vaan niiden rinnalle. (Juhila 2004b, 30–31.) Eron politiikassa korostuu siis halu erottautua ongelmalliseksi koetusta keskuksesta. Tällä vastapuheen mekanismilla on keskeinen asema kyseenalaistaja-subjektipositioinnissa. Keskustan elämäntavan tai niin sanotun kulttuurisen mallitarinan nähdään perustuvan väärille arvoille ja siksi marginaaliin jättäytyminen onkin vapaaehtoista (vrt. Taira 2006a, 87.):

- (17) ”Miksi **maksaa veroja hulluudelle**? Mitä hävettävää todella on työttömyydessä? Ennen minulla olikin ”oikeita” töitä, mutta jostain syystä nyt maailma pakottaisi minut asumaan suureen kaupunkiin **saastuttamaan, unohtamaan ihmisyyden ja itseni**.” (K4)
- (18) ”**Raha/materia** ei ole tärkeintä, vaan että elämässä on onnellinen ja jokainen toimii kykyjensä mukaisesti. Uskonpa, että yhä suurempaa osaa työttömistä nuorista ei vain kiinnosta olla osa työelämää, joka vaatii kyvyiltä vain entistä enemmän ja enemmän – **yli inhimillisten rajojen**. Siksi työttömyyttä on turha häpeillä.” (K4)
- (19) ”**Nykysysteemi on sairas**. Meiät kansalaisetkin lasketaan jo rahassa. Jos valtio menettää minussa 1,2 miljoonaa niin sitten menettää, ei ole minun ongelmani. Mutta se, mikä on minun ongelmani on se, että en millään ymmärrä, mihin **unohtui inhimillisyy** ja mistä tänne pohjolaankin rantautui koko maailmaa vaivaava **minä minä minä -asenne**. No ei siinä mitään, mutta kun ette näe mihin tämä tulee johtamaan. Simmut auki hyvät ihmiset!” (K6)

Lainauksissa 17, 18 ja 19 keskustelijat luovat varsin negatiivista kuvaa palkkatyöhön osallistumisesta – se merkitsee sekä ympäristön että oman hyvinvoinnin unohtamista. Palkkatyö-kategorian piirteiksi liitetään muun muassa epäinhimillisyyttä, hulluutta ja itsekkyyttä. Työelämän kiristyvän ilmapiirin nähdään aiheuttavan lähinnä negatiivisia seurauksia – mielen ja ajattelun nähdään turtuvan ja lopulta seuraa loppuun palaminen. Jos ei työelämän koeta olevan varsinaisesti turmiollista, ei sen ainakaan nähdä tarjoavan mitään lisäarvoa elämälle:

(20) ”En näe itseni menevän enää työelämään. Miten se eroaa eläkkeestä? Tarpeeksi pitkään kun töitä tekee niin **mieli ja ajatuksenkulku turtuvat**, jämähtävät paikalleen. Työvaihetta on myös vaikea itse kääntää pois päältä, ja **loppuunpalaminen** seuraa. Sitten kun tulee viikkojen tauko työnteossa niin mieli virkistyy ja ajattelukin luistaa taas.” (K8)

(21) ”Elämä on tässä ja nyt. Ja jos **työelämällä ei ole tarjota kuin pätkätoita ja epävakautta**, typeryyttähän se olisi olla sopeuttamatta omaa elämäntapaa olosuhteisiin.” (K8)

Lainauksessa 21 keskustelija puolestaan esittää varsin suoraan mielipiteen, ettei pätkätoita ja epävarmuutta ole velvoitetta sietää. Vaihtoehtona on sopeutuminen työttömän rooliin:

(22) ”Itse olen työttömyyskorvausta nostonut ja sossun luukulla käynyt viimeiset pari vuotta. Pitkäaikaiseen työhön en suostu monesta syystä. Ikää on alle 30. Ihan sama mulle ansaitsenko 500 vai 5000 euroa kuussa. **Elämä on paljon yksinkertaisempaa työttömänä**. Minkäs teet kun **raha lakkaa kiinnostamasta**. Jos se minusta olisi kiinni, laittaisin jokaisen ihmisen työttömäksi vuoden ajaksi. Ei se pahaa tee, ellei sen ihan väkisin halua olevan pahaksi.” (K4)

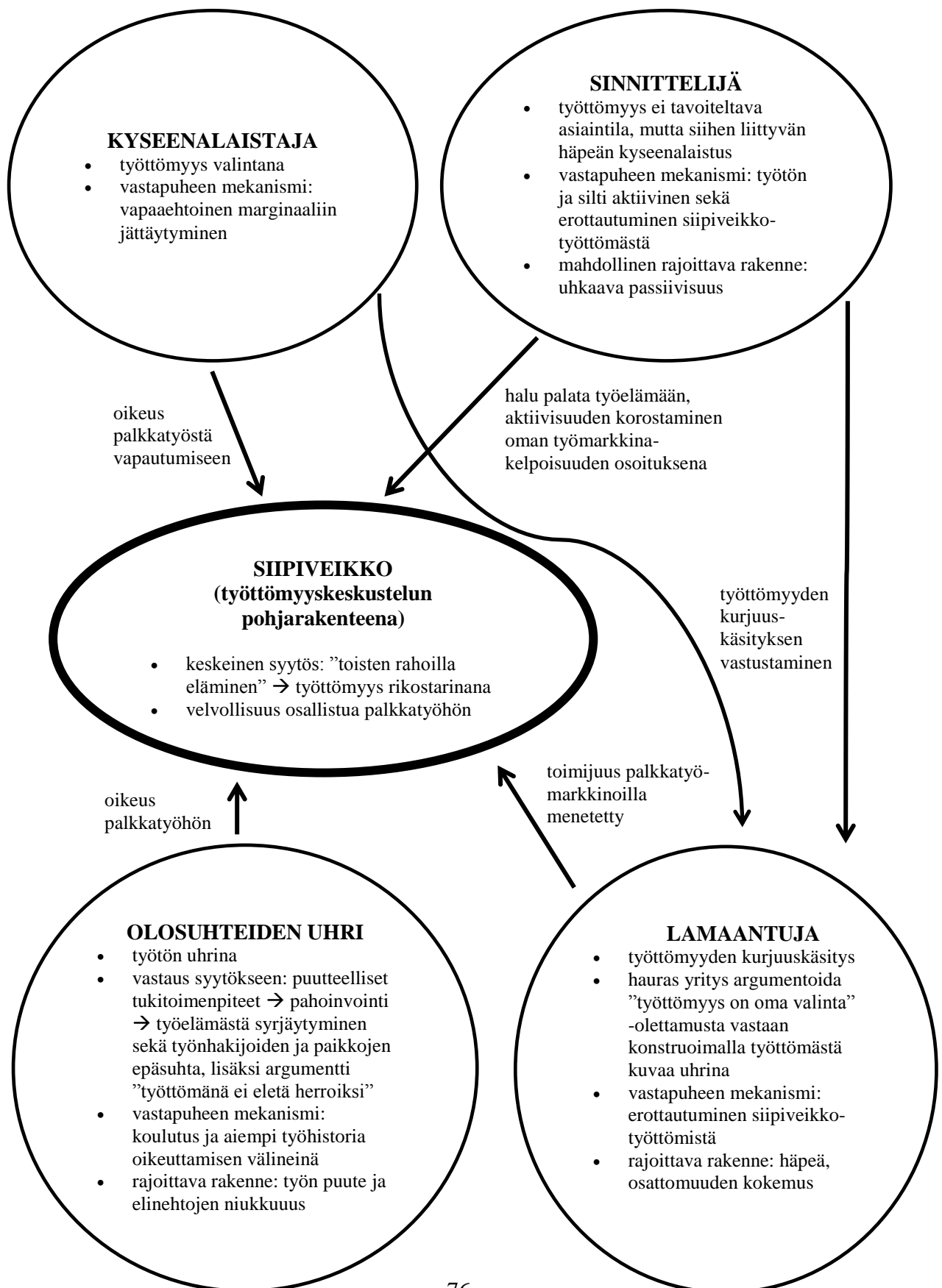
Lainauksessa 22 keskustelija ei näe työelämän antavan muuta kuin rahaa ja kun se on lakannut kiinnostamasta, kokee hän elämän olevan mielekkäämpää ja yksinkertaisempaa työttömänä. Näin keskustelija rakentaa positiivista erontekoa keskukseen nähden. Kati Mustola (1990, 102) puhuu köyhyyskulttuurin omaksumisesta. Tällöin sosiaaliavustukset ovat työlle vaihtoehtoinen elannon hankkimisen keino. Vapaaehtoisesti marginaaliin jättäytyjä on ikään kuin ylittänyt sisäisen ristiriidan elämäntapansa ja protestanttisen työetiikan hengessä pyörivän yhteiskunnan välillä. Positiivisessa eronteossa erityisen korkealle arvotetaan aika, jonka voi käyttää haluamallaan tavalla:

(23) ”Kyllästyttää tuo ainainen työttömyyden demonisointi ja siitä valittaminen, ei koskaan löydetä mitään positiivista – *****, siinähan on **loputtomasti aikaa ihmissuhteille, harrastuksille ja luovalle rentoutumiselle**.” (K7)

(24) ”Työ on yliarvostettua. **Nyt voit nauttia elämästä** ja saat nukkua ja liikkua luonnossa vaikka mielin määrin. Nyt **voit harrastaa** jotain kun sinulla on aikaa siihen. Jos turhaudut niin **vapaaehtoistyö** on vaihtoehto toimettomuudelle ja **antaa paljon enemmän kuin normi palkkatyö**.” (K5)

Lainauksissa 23 ja 24 keskustelijat rakentavat työttömän identiteettiä palkkatyöhön perustuvan identiteetin rinnalle tai jopa ohi. Keskustelijat korostavat mahdollisuutta panostaa ihmissuhteisiin, harrastaa ja rentoutua. Lainauksessa 24 keskustelija toteaa, että ”nyt voi nauttia elämästä” – tämän voinee tulkita niin, että palkkatyöhön osallistuva ei keskustelijan mielestä voi ainakaan samalla tavalla nauttia elämästä kuin työtön. Palkkatyöhön on suoran kielteinen asenne – jos aika käy pitkäksi, keskustelija neuvoo menemään mukaan vapaaehtoistoimintaan. Sekin antaa keskustelijan mukaan enemmän kuin palkkatyö.

Kuvio 1. Työttömille rakennettavien subjektiposititioiden suhteet. Nuolet kuvaavat posititioiden suhdetta toisiinsa nähden, erityisesti neljän position suhdetta keskusteluiden pohjarakenteeksi muotoutuneeseen siipiveikko-positiointiin.

6 Tulokset ja keskustelu – Kategorioilla tuotetaan todellisuutta, jossa elämme

Palkkatyöyhteiskunnan kriisistä, jopa työyhteiskunnan odotettavissa olevasta katoamisesta on keskusteltu jo 1980-luvulla (Aho 1988). Tämän tutkielman aineiston perusteella palkkatyöllä näyttää kuitenkin edelleen olevan vahva asema sosiokulttuurisen järjestyksen perustana. Työelämän muutoksista huolimatta työmarkkinakansalaisuuden idea ilmenee työelämään ja työttömyyteen liittyvissä jäsennyksissä selvästi. Tältä osin tutkielman tulokset myötäilevät esimerkiksi Kortteisen (1992), Tairan (2006a), Julkusen (2008) ja Välimaan (2011) havaintoja palkkatyön merkityksestä. Tulosta, jonka mukaan palkkatyö on edelleen keskeinen yhteiskuntaan kiinnittymisen väylä voi myös pitää osoituksena siitä, että työttömyyteen liittyviä toimenpiteitä ja ilmiön ympärillä käytävää keskustelua on kiinnostavaa ja tärkeää tarkastella.

Työelämään ja työttömyyteen liittyvien arvojen ja asenteiden tarkastelu kuitenkin osoitti, että keskustelupalstoilla ilmenevien jäsennysten taustalta on löydettävissä myös toisenlaisia työorientaatioita. Kaiken kaikkiaan tutkielman aineistosta voidaan nostaa esille kaksi keskeistä neuvottelua. Ensinnäkin neuvottelua käydään siitä, nähdäänkö työttömyys yksilöllisistä ominaisuuksista johtuvana vai yhteiskunnallisena ongelmana. Toiseksi neuvottelua käydään työkeskeisen elämäntutkimuksen kyseenalaistavan ja toisaalta tällaista ajattelutapaa voimakkaasti kritisoiden ja sitä yhteiskunnallisesti vastuuttomana pitävien puhetapojen välillä. Näissä vastakkaisissa jäsennyksissä työttömän toimijuus ja työn merkitys näyttäytyvät varsin erilaisina. Tutkielma myös vahvistaa käsitystä, että arkisessa vuorovaikutuksessa käytetään jatkuvasti kategorioita ja että kategorioihin on varastoitunut varsin paljon kulttuurista tietoa. Kategorioita analysoimalla on mahdollista eritellä, miten kielellisten valintojen ja käytäntöjen kautta synnytetään todellisuutta, rajataan ratkaisuvaihtoehtoja ja luodaan sitoutumista tiettyihin ajatusmalleihin (vrt. Alasuutari 2007, 164). Näin voidaan paljastaa esimerkiksi palkkatyöhön ja työttömyyteen liitettäviä vakiintuneita käsityksiä, jotka usein ”otetaan annettuina” vailla kyseenalaistusta.

Tutkielmani päätösluvussa kertaan tarkasteluni päätulokset. Lyhyesti sanottuna erittelen sitä, miten hahmottelemissani subjektipositioissa ilmenevät kategorisoinnit osallistuvat vallitsevan järjestyksen eli palkkatyökeskeisen yhteiskunnan rakentamiseen ja

kyseenalaistamiseen. Toiseksi pohdin sitä, miten työttömyyteen liitettävät käsitykset voivat mahdollisesti vaikuttaa työttömien toimintamahdollisuuksiin ja yhteiskuntaan kiinnittymiseen. Erityisesti korostan sitä, miten toisinaan varsin kiivaana ja arvolutuneenakin polveileva aktivointipolitiikka-keskustelu ilmenee jäsennyksissä ja miksi aktivointipolitiikan ideaa voidaan pitää yhteiskuntapolitiikan ja sosiaalityön näkökulmasta ongelmallisena. Pohdintani ponnahduslautana on siis yleisesti jaettu näkemys, että Suomessa on pitkään vallinnut yksimielisyys hyvinvointivaltion ja tasa-arvon tavoittelemisen tärkeydestä, mutta yhä kovemmat markkinatalouden arvot ovat alkaneet korostua lamavuosista alkaen. Ennen varsinaisten tulosten esittelyä ja pohdintaa kertaan kuitenkin lyhyesti tutkielman teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat.

Lähtökohtana tutkielmassani oli, että marginaalien tarkastelu voi paljastaa jotain olennaista niin sanotusta keskuksesta. Analyysissäni erittelin, miten ja millaiseksi työttömyys ilmiönä rakennetaan keskustelupalstojen vuorovaikutustilanteessa. Keskityin tarkastelussa erityisesti siihen, millaisiin diskursseihin keskustelijat tukeutuvat jäsentäessään työttömyyttä ja millaiseksi työttömän toimijuus eri subjektipositioissa rakentuu. Analyysissä tukeuduin Sacksin ajatteluun pohjautuvaan jäsenyysskategoria-analyysiin, jonka ydinajatus on, että käytämme jatkuvasti arkielämän kommunikaatiossa – usein ilman erityistä huomiota – kategorioita. Niin ihmisiä, asioita kuin ilmiöitäkin luokitellaan, sillä se tuo järjestystä sosiaaliseen elämään.

Työssäni tarkoituksena on ollut tehdä näkyväksi kulttuurisesti itsestäänselvyyksinä pidettyjä työttömyyteen liitettäviä käsityksiä sekä näiden käsityksien taustalla vaikuttavia arvoja ja normeja. Konstruktiivisen näkemyksen mukaan keskusteluissa esiintyvät jäsennykset myös tuottavat todellisuutta, jossa elämme. Howard S. Becker (1963, 8–9) näkee poikkeavuuden yhteiskunnan tuotteena, jonka muotoutumisessa keskeistä eivät ole niinkään poikkeavaksi määrittävän henkilön yksilölliset ominaisuudet vaan pikemminkin toisten tavat reagoida poikkeavaksi koettuun toimintaan tai käyttäytymiseen. Tutkielman tulokset osaltaan osoittavatkin, millaisia – toisinaan varsin negatiivisia – seurauksia vallitsevilla käsityksillä voi yksilöille olla. Tästä syystä niitä on myös tärkeää tehdä näkyviksi.

Päätösluvussa peilaan tuloksiani etenkin Tuija Päivärinnan (1997) tutkimukseen, jossa hän tarkastelee, millaisia subjektipositioita työttömät nuoret rakentavat tekstissä

itselleen ja muille työttömille nuorille. Samalla pyrin arvioimaan tutkimusprosessiani. Merkittävä ero tutkimusasetelmissamme on se, että Päivärinnan tutkimusaineisto koostuu työttömien kertomuksista, kun taas omassa aineistossani työttömäksi esittäytyy selkeä vähemmistö keskustelijoista. Päivärinnan aineisto koostuu nuorien, alle 25-vuotiaiden työttömyyskertomuksista, oman aineistoni kirjoittajien ikää en sen sijaan pysty arvioimaan kuin niiltä osin kuin keskustelija tämän itse tuo esiin. Tätä voikin pitää aineiston yhtenä rajoituksena, vaikkakaan se ei valitussa tarkastelutavassa ole ongelma. Päivärinnan analysoimat tarinat ovat myös huomattavasti pidempiä kuin oman aineistoni pääasiassa lyhyet kommentit. Tämä selittänee ainakin osittain sen, että aineistossani keskustelijoiden puheenvuorot hahmottuvat pääasiassa tietyistä positiosta käsin, eivätkä keskustelijat siis juurikaan siirry kommentissaan positiosta toiseen, kuten Päivärinnan aineistossa.

Työttömyysjäsenysten pohjarakenteeksi¹¹ muotoutui analyysissäni *siipiveikko*-subjektipositiointi, joka myötäilee kulttuurista stereotypiaa tai mallitarinaa, jossa työtön esitetään laiskana pinnarina. Siipiveikko-positioinnissa on yhtymäkohtia Päivärinnan konstruoimaan sosiaalipummi-identiteettiin. Molemmissa konstruoinneissa työttömiä pidetään työnvieroksujina ja ilmaisen rahan perässä juoksijoina. Siipiveikko-positioinnissa korostuu diskurssi, jossa työttömyys näyttäytyy yhteiskuntajärjestystä uhkaavana ilmiönä. Työttömyyskorpauksia ja muita yhteiskunnan tulonsiirtoja pidetään liian isoina ja siipiveikko-positioinnin mukaisesti työttömyyttä jäsentävät keskustelijat katsovat, että yhteiskunnan tukia pitäisi pienentää tai äärimmillään ne pitäisi lopettaa kokonaan. (Vrt. Päivärinta 1997, 43.)

Yhtymäkohdista huolimatta siipiveikko-positioinnissa ja Päivärinnan sosiaalipummi-identiteetissä on myös merkittäviä eroja – Päivärinnan sosiaalipummi-identiteetissä työ näyttäytyy rangaistuksena ja pakkopaitana, josta tulee vapautua ja työttömyys puolestaan määrittyä lomana ja vapaa-aikana, jota käytetään lepoon ja huvitteluun (Päivärinta 1997, 26–27). Nämä elementit ovat omassa luokittelussani kyseenalaistaja -positioon sopivia. Tämä ero konstruointiemme välillä selittyy ainakin osittain sillä, että omassa aineistossani kukaan siipiveikko-asemoinnin mukaisesti työttömyyttä

¹¹ Työttömyysjäsenysten pohjarakenteena tarkoitan sitä, että siipiveikko-positioinnin avulla myös muut tavat asemoida työttömät saavat merkityksensä (vrt. Päivärinta 1997, 24).

jäsentävä keskustelija ei itse esittäydy työttömäksi, kun taas Päivärinnan aineisto muodostuu yksinomaan työttömien kertomuksista.

Siipiveikko-positioinnissa aktivointipolitiikan idea näyttäytyy selkeästi. Asemoinnin mukaisissa puheenvuoroissa esitetään varsin suoraviivaisesti, että jokaisen terveen ja täysi-ikäisen kansalaisen velvollisuus on elättää itsensä työllä – ja että töitä kyllä löytyy, jos niitä vain haluaa tehdä. Työttömyys hahmottuu siis yksilön ongelmallisista ominaisuuksista johtuvaksi – työtön on vapaaehtoisesti valinnut passiivisuuden. Julkusen (2006, 212) mukaan aktivointipolitiikan ideassa ei sinällään ole mitään väärää – päinvastoin, jos se todella pystyy antamaan elämään toivoa ja paremman toimeentulon näkymän. Sitä on kuitenkin arvosteltu yhteiskuntapolitiikan ja sosiaalityön näkökulmasta ennen kaikkea siksi, että sen mukana yhteiskunnan vastuuta työttömyydestä tai muusta huono-osaisuudesta siirretään yksilön harteille. Esimerkiksi Jukka Peltokoski (2006, 23–25) on todennut, että vaikka riskit tuotetaan yhteiskunnallisesti, eikä kukaan kykene kantamaan yksilönä vastuuta monimutkaisen yhteiskunnan tilanteista, riskien hallintaa yksilöllistetään.

Siipiveikko-asemoinnissa näyttäytyykin varsin selvästi ”blaming the victim” -ajattelu (Bauman 1998), jonka mukaan niin työttömyys, asunnottomuus kuin päihderiippuvuuskin nähdään ihmisen omina valintoina, joiden jälkiä yhteiskunnan ei ole velvollisuutta korjailla. Ajattelulla voi olla varsin ikäviä seurauksia, kuten lamaantuja-positioinnin mukaisista kokemuksista ilmenee. Äärimmillään työtön kokee itsensä täysin epäonnistuneeksi ja epäkelvoksi yhteiskunnan jäseneksi ja työvoimapolitiittiset toimenpiteet toimintakykyä edelleen lamaannuttavaksi. Yhteiskunnan toimet voivat osaltaan tuottaa etenkin nuorille sivullisen identiteettejä heihin kohdistettujen erityistoimenpiteiden vuoksi.

Siipiveikko-positiointiin nähden *olosuhteiden uhri* -positiointi edustaa toisenlaista mallitarinaa – siinä työtön esitetään uhrina. Päivärinnan (1997) konstruoimassa köyhän työttömän identiteetissä on samoja elementtejä kuin olosuhteiden uhri -positioinnissa. Kun siipiveikko-positioinnissa työtön on valinnut passiivisuuden, olosuhteiden uhri -positioinnissa työttömän toiminnan mahdollisuudet ovat yhteiskunnallisten rakenteiden rajoittamia. Kutsun olosuhteiden uhri -positioinnissa korostuvaa diskurssia holhoavaksi. Positioinnissa on selkeästi nähtävissä siipiveikko-asemoinnin vastustaminen – väitteet työttömien yhteiskunnan kustannuksella viettämästä nautiskelevasta joutilaisuudesta

halutaan kumota perättöminä. Olosuhteiden uhri -asemoinnissa sivutaankin sosiaaliturvan vastikkeellisuuteen kietoutuvia monimutkaisia eriarvoisuus- ja oikeudenmukaisuuskysymyksiä, kuten miksi etuuksien varassa elävät laitetaan tekemään työtä jäljitteleviä toimintoja sen sijaan, että heille tarjottaisi oikeaa työtä (Julkunen 2006, 212). Olosuhteiden uhri -positioinnissa korostuu ajatus oikeudesta työhön – jos yhteiskunta ei pysty tarjoamaan yksilölle koulutusta vastaavaa työtä, on hänellä oikeus jäädä työttömäksi.

Vaikka olosuhteiden uhri -asemoinnissa vastuun työttömyydestä nähdään olevan yksilön sijaan yhteiskunnallisilla toimijoilla, voidaan senkin mukaisesti jäsenyissä puheenvuoroissa nähdä merkkejä sosiaalipolitiikan suunnanmuutoksesta, jolloin työttömyyden poistamisen ensisijaisena keinona nähdään yksilöiden kilpailukyvyyn, elämänhallinnan ja stressintietokyvyn kehittäminen yhteiskunnallisten reformien sijasta. Tällöin ratkaisuna työttömyyteen nähdään siis resurssien suuntaaminen eri tahojen järjestämiin elämänhallintaprojekteihin, jotta syrjäytymisvaarassa olevat voisivat kulkea kohti keskusta, marginaalit valistuisivat ja saavuttaisivat elämänhallintansa. (Raitakari 2004, 56.)

Näiden kahden mallitarinan lisäksi työttömille rakennetaan keskusteluissa kolme muuta positiota, jotka ovat *lamaantuja*, *sinnittelijä* ja *kyseenalaistaja*. Päivärinnan (1997) konstruoima sivullisen identiteetti vertautuu lamaantuja-positioon – molemmissa korostuu työttömyyden kurjuuskäsitys. Lamaantuja-positiointi rakentuu kokemuksellisen diskurssin kautta. Kokemuksellisella diskurssilla tarkoitan sitä, että työttömyydestä puhutaan omiin, henkilökohtaisiin kokemuksiin nojautuen. Lamaantuja-positioinnin kokemuksellisen diskurssin tarkensin edelleen uhriutuvaksi. Tässäkin positioinnissa ilmenee yrityksiä haastaa siipiveikko-positioinnin työttömyysjäsenyydestä argumentoimalla sen tarjoamaa ”työttömyys on oma valinta” -olettamusta vastaan. Käytännössä tämä tapahtuu konstruomalla työttömästä kuvaa uhrina, jolta puuttuu mahdollisuus vaikuttaa omaan tilanteeseensa ja joka on ajautunut täydelliseen umpikujaan. (Vrt. Päivärinta 1997, 51).

Sinnittelijä-positioinnissa tukeudutaan lamaantuja-positioinnin tapaan kokemukselliseen diskurssiin, jonka tarkensin edelleen voimaantumisen mahdollisuutta korostavaksi diskurssiksi. Tällä tarkoitan sitä, että toimijuus – siis päätösvalta omasta elämästä – on saatu takaisin. Sinnittelijän subjektipositiolle onkin ominaista minän muutos –

työttömyyden aiheuttamasta toivottomuudesta kirjoitetaan mennessä aikamuodossa. Viidettä asemointia kutsun *kyseenalaistajaksi*. Kyseenalaistaja-positioinnissa korostuu politisoiva diskurssi. Työttömän toimijuus näyttäytyy aktiivisena, sillä marginaaliin jättäytyminen on vapaaehtoista ja keino osoittaa riippumattomuutta palkkatyöstä. Kyseenalaistaja ei siis hyväksy stereotyyppistä ”oikeaa” työttömyyskuvaa, johon kuuluu kärsimys – positioinnissa kärsimys kuuluu pikemminkin palkkatyöhön ja siksi siitä on oikeus vapautua.

Sen lisäksi, että sinnittelijä ja kyseenalaistaja -positioinnit haastavat siipiveikko-positioinnin tarjoamia työttömyyskäsityksiä, ne argumentoivat myös työttömyyden kurjuuskäsitystä vastaan. Päivärinnan tutkimuksessa tämä elementti korostui partiolaisidentiteetissä. Selkeä ero sinnittelijä- ja kyseenalaistaja -positiointien välillä on kuitenkin siinä, että sinnittelijä-positioinnissa ei kielletä työyhteiskunnan arvoja, kun taas kyseenalaistaja-positioinnissa halutaan äärimmillään irrottautua palkkatyökeskeisestä yhteiskunnasta kokonaan.

Jos olosuhteiden uhri -positioinnissa sivutaan vastikkeellisuuteen liittyviä eriarvoisuus- ja oikeudenmukaisuuskysymyksiä, kyseenalaistaja-positioinnissa ne nousevat avainasemaan. Erityisen voimakkaasti kritisoidaan sitä, että työtä jäljittelevistä toiminnoista ei makseta asianmukaista palkkaa. Yhtä voimakasta kyseenalaistusta ei Päivärinnan aineistossa esiintynyt, vaikkakin hän joitain kyseenalaistaja-positioon liittämiäni piirteitä analyysissään sivuaa. Yhtenä selityksenä erolle voi pitää sitä, että Päivärinta käyttää nuorten työttömyyspuhetta tarkastellessaan aineistoa, joka on kerätty vuonna 1993. 2000-luvulla kyseenalaistajat saavat eri tavalla tukea argumenteilleen niin sanotusta prekaariliike-retoriikasta. Useimmat ovat vähintäänkin kuulleet liikkeestä, jossa kyseenalaistetaan palkkatyön normi ja kamppaillaan palkkatyön ulkopuolella olevien oikeuksien puolesta. Julkisuuudessa esiintynyt puhe työelämän epäkohdista on toisaalta aiheuttanut sen, että prekaariliike-retoriikkaan vetoaminen on mahdollistunut sosiaalisena selitysmallina ja toisaalta julkinen keskustelu on tuottanut sellaisia sosiaalisia konstruktioita, joiden avulla epävarmuuteen ja muihin työelämän epäkohtiin on entistä helpompaa vedota.

Kyseenalaistavaa jäsennystä ei kuitenkaan voi pitää täysin uutena löydöksenä. Esimerkiksi Wrede-Jäntin (2010) työttömiä nuoria koskevassa haastatteluaineistossa ilmeni vastaavanlaista kyseenalaistusta – tutkimuksen yksi johtopäätös on, että nuori

työtön voi päätyä työelämän ulkopuolelle myös aktiivisen reflektoinnin tuloksena ja omasta tahdostaan. Myös Kati Mustolan (1990) yhtenä johtopäätöksensä hänen tarkastellessa työn ja koulutuksen ulkopuolella olevia 16–24-vuotiaita helsinkiläisnuoria oli, että osa helsinkiläisnuorista oli jo 1990-luvun kynnyksellä omaksunut uudenlaisen, urbaanin köyhyyskulttuurin. Työstä kieltäytymistä on Suomessa kuitenkin tutkittu melko vähän, mikä varmasti ainakin osittain selittyy sillä, että tutkimusaihe on palkkatyökeskeisessä yhteiskunnassa tietynlainen tabu.

Viiden asemointitavan lisäksi tarkastelin, miten työttömäksi keskusteluissa esittäytyvät käyttävät vastapuhetta keinona purkaa työttömän kategoriaan liitettävää negatiivista leimaa. Käytännössä vastapuhe vastustaa siipiveikko-subjektipositioinnissa muotoiltua käsitystä työttömyydestä. Olosuhteiden uhri-, lamaantuja- ja sinnittelijä -positioinneissa korostuvat tavallisuusretoriikka eli ihmisten halu esittää itsensä mahdollisimman tavallisina ihmisinä. Tällöin siis marginaaliin asettuminen ei ole toivottavaa toisin kuin eronpolitiikassa, jossa ei edes haluta olla osa keskusta. Yhtenä osoituksena palkkatyön ortodoksiasta voi pitää työttömien tarvetta antaa selontekoja siitä, miksi he eivät täytä kulttuurista odotusta palkkatyöhön osallistumisesta.

Vastapuheen tarkastelussa erityisen kiinnostava löydös oli työttömän kategorian sisällä käytävä neuvottelu. Työttömät siis ikään kuin muodostavat kategorian, jossa on eri tasoja ja työttömät ovat toisiinsa nähden hierarkkisessa suhteessa. Tähän ilmiöön voi hakea selityksiä asenneilmapiirin kovenemisesta. Voisi ajatella, että sen lisäksi, että uusliberalistinen ideologia aiheuttaa kovenevaa kilpailua työpaikoista – toisin sanoen marginaaliin putoamista vastaan, se synnyttää myös kamppailua paremmuudesta, tarvetta erontekoon työttömien joukossa. Itsen esittäminen suopeassa valossa korostuu tilanteessa, jossa vastuun ja syyllisyyden nähdään olevan yksilöllä itsellään.

Kyseenalaistaja-subjektipositioinnissa vastapuhe ei niinkään keskity työttömyystilanteen oikeutukseen, vaan palkkatyökeskeisen yhteiskunnan kyseenalaistamiseen. Kyseenalaistuksessa havaitsin ikään kuin kaksi tasoa – yhdelle kyseenalaistus on ehkä väliaikaista, ”nuoruuteen kuuluvaa” kapinointia palkkatyöhön perustuvaa yhteiskuntaa vastaan. Toiselle se voi sen sijaan olla keino luoda oma, vaihtoehtoinen elämäntapa. (Vrt. Mustola 1990, 102.) Tämän aineiston perusteella en puhuisi varsinaisen vastakulttuurin muodostumisesta, mutta omalla tavallaan osa keskustelijoista toiminnallaan kyseenalaistaa palkkatyön monopolia yhtäältä

yhteiskuntaan integroitumisen väylänä ja toisaalta sen merkitystä yksilöllisenä elämänalueena ja itsearvostuksen lähteenä. Näin tehdessään he myös kyseenalaistavat stereotyyppisiä työttömyyskäsitteitä (vrt. Taira 2006a, 229). Palkkatyön ulkopuolelle jättäytyjät osoittavat toiminnallaan, etteivät he ole palkkatyöyhteiskunnan ideaalikansalaisen rajoihin alistujia, vaan he osallistuvat odotetun ja velvoitetun rajoja koskeviin neuvotteluihin poiketessaan kulttuurisista odotuksista (vrt. Komonen 2000, 5). Kyseenalaistaja-positioiden voi nähdä osana liikettä, jossa taistellaan työhön sitomattoman ihmisarvon puolesta ja nöyryyttäviä vastikkeita vastaan (vrt. Julkunen 2009, 281).

Palkkatyön merkit näkyvät kuitenkin myös kyseenalaistavissa puheenvuoroissa. Tällä viittaa siihen, että kyseenalaistavissakin puheenvuoroissa on nähtävissä, että kulttuurisen käsikirjoituksen olemassaolo kyllä tunnustetaan. Palkkatyön merkitystä yhteiskuntaan kiinnittymisen väylänä ei siis varsinaisesti kiisteta, vaikkakin palkkatyön monopolia ihmisen määrittäjänä paikoitellen kyseenalaistetaan varsin voimakkaasti. Taira (2006a, 225) toteaa, että palkkatyölle vaihtoehtoisten strategioiden artikuloimisen vaikeus korostaakin palkkatyön merkityksen jatkuvuutta, vaikka samanaikaisesti osoitetaan yrityksiä haastaa kyseistä perinnettä.

Yleisesti tietty kapinointi ja kyseenalaistus liitetään nuoruuteen. Keskusteluissa ilmeneekin vastakkainasettelu nuorten ja vanhempien ikäluokkien välillä. Nuoret ovat kiinnostava kategoria palkkatyötä tarkasteltaessa jo siinäkin mielessä, että työhön siirtyminen nähdään yleisesti eräänlaisena initiaattoriittinä, siirtymänä täysivaltaiseksi jäseneksi aikuisten yhteiskuntaan. Yhtenä jatkotutkimuksen mahdollisuutena olisikin tarkastella tarkemmin, miten nuoria tämän teeman tiimoilta kategorisoidaan esimerkiksi poliittisissa ohjelmissa. Nuorisotutkimusverkoston erikoissuunnittelija Sanna Aaltonen ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimusprofessori Sakari Karvonen toteavat Aamulehdessä 25.2.2014 julkaistussa artikkelissa, että poliittisen keskustelun tarkastelu nuorisonäkökulmasta antaa viitteitä siitä, että käsitys nuorista ja heidän osallisuudestaan yhteiskuntaan on varsin kapea. Yhtenä vahvana juonteena näissä keskusteluissa on pelko nuorten syrjäytymisestä ja työelämän ulkopuolelle jäämisestä tai jättäytymisestä.

Aaltosen ja Karvosen (emt.) mukaan nuorille on raporteissa varattu paikka kustannusvajeen umpeenkuorojina, ja tästä näkökulmasta syrjäytyminen ja työvelvoitteesta lipsuminen näyttää uhkaavan koko kansakunnan tulevaisuutta. Kun

nuoret ymmärretään lähinnä työmarkkinoiden ehdoilla koulutettavana, tulevana työvoimareservinä, heidän arvonsa ja osallisuutensa määritellään aikuisvetoisen työelämän suppeasta näkökulmasta. Puhetapojen kriittinen tarkastelu on tärkeää, sillä tavat, joilla nuorista puhutaan vaikuttavat siihen, miten heitä kuunnellaan ja miten he asemoituvat sukupolvien välisissä suhteissa. Aaltonen ja Karvonen (emt.) painottavatkin, ettei nuorten tulisi olla pelkkä huolenaihe. Tämä ajatus on julkilausuttu EU:n nuorisostrategiaa koskevassa tiedonannossa (KOM(2009)200), jossa todetaan, että yhteiskunnan ei tule pitää nuoria joukkona, jota kohtaan sillä on työläitä velvollisuuksia, vaan arvokkaana resurssina, joka auttaa toteuttamaan pidemmälle tähtääviä sosiaalisia tavoitteita.

Tutkielmani on pyrkinyt osoittamaan kategorioiden käyttöön kytkeytyvän seurauksellisuuden ja osaltaan laajentamaan käsityksiä työttömyydestä. Analyysini pohjarakenteeksi muotoutunut käsitys, että töitä kyllä löytyy, jos niitä vain haluaa tehdä, on yksiulotteinen, eikä näytä vastaavan ympäröivää todellisuutta. Työttömyyteen liitettävien käsityksien voi siis sanoa olevan ristiriidassa yhteiskunnallisen todellisuuden kanssa. (Esim. Suutari 2002, 30–31.) Jaana Lähteenmaa (2011, 47) onkin todennut, että aktivoiva työvoimapolitiikka alkaa rakoilla sekä ideana että käytäntönä, jos ja kun jälkiteollisessa Euroopassa ei enää ole tarjolla tarpeeksi työtä kaikille (ks. myös Wrede-Jäntti 2010, 15–32). Ulrich Beckin (1999, 264–246) mukaan hyvinvointivaltio onkin rakennettava uudestaan sellaiseksi, että se ottaa huomioon epäjatkuvan palkkatyön. Tämä merkitsee epäjatkuvien ja moninaisten työurien – joiksi luetaan myös esimerkiksi vanhemmuus ja lasten kanssa tehtävä työ – yhteiskunnallista ja laillista tunnustamista ja suojelemista. Beckille työyhteiskunnan vastakohta ei kuitenkaan ole vapaa-ajan yhteiskunta, vaan moninaisen työn yhteiskunta ja riskien sosialisoinnin periaatteen pohjalta uudistettu hyvinvointivaltio.

Mielikuvat ja niistä kumpuavat suhtautumistavat muuttuvat kuitenkin usein hitaammin kuin ympäröivä todellisuus. Anthony Giddens (1991, 20–21) on todennut, että moderni elämä edellyttää asioiden suhteuttamista toisiinsa, kykyä katsoa ympäröivää todellisuutta monelta kantilta ja kykyä luopua ennakkoluuloista ja ehdottomina pidetyistä totuuksista. Moderni maailma synnyttää jatkuvasti uusia tilanteita ja samalla uutta tietoa ja uusia toimintatapoja. Tällainen kehitys haastaa vanhan ja vaatii – mutta myös antaa – toisenlaisia mahdollisuuksia suhtautua maailmaan. Työn epätasaisen jakautumisen lisäksi keskeinen työelämän muutostrendi on epätyypillisten työsuhteiden

tyypillistyminen, mikä käytännössä tarkoittaa erilaisten tilapäisyyksien ja sijaisuuksien muuttumista pysyviksi. Lineaarisen urakehityksen sijaan työn, työttömyyden ja kouluttautumisen väliset elämäntilanteet limittyvät yhä useammin. Tämä antaa aihetta pohtia ansiotyön monopolia toimeentuloon, identiteettiin ja osallisuuteen.

Lähteet

Kirjallisuus

Aho, Simo (1988): *Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Alasuutari, Pertti (1996): *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994*. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (2007): *Laadullinen tutkimus*. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Asp, Erkki & Peltonen, Matti (1991): *Työelämän sosiologia*. Helsinki: Otava.

Baker, Carolyn (1997a): Ticketing Rules: Categorization and moral ordering in school staff meeting. Teoksessa Hester, Stephen & Eglin, Peter (toim.): *Culture in Action. Studies in Membership Categorization Analysis*. Studies in Ethnomethodology and Conversation Analysis, No. 4. Washington D.C.: International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis & University Press of America, 77–98.

Baker, Carolyn (1997b): Membership Categorization and Interview Accounts. Teoksessa Silverman, David (toim.): *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. Sage: London, 130–143.

Bauman, Zygmunt (1998): *Work, Consumerism and the New Poor*. Buckingham: Open University Press.

Bauman, Zygmunt (2002): *Notkea moderni*. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.

Beck, Ulrich (1999): Työyhteiskunnan tuolle puolen. Suom. Tuula Helne. *Janus* 7 (3), 257–266.

Beck, Ulrich (2000): *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press.

Becker, Howard S. (1963): *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York & London: The Free Press.

Billig, Michael (1991): *Ideology and Opinions. Studies in Rhetorical Psychology*. London: Sage.

Brownlow, Charlotte & O'Dell, Lindsay (2002): Ethical Issues for Qualitative Research in Online Communities. *Disability and Society* 17 (6), 685–694.

Crystal, David (2001): *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.

Davies, Bronwyn & Harré, Rom (1990): Positioning: The Discursive Production of Selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20 (1), 43–63.

Douglas, Mary (2000): *Puhtaus ja vaara. Rituaalistisen rajanvedon analyysi*. Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari (2001): Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine: *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Fairclough, Norman (1989): *Language and Power*. London: Longman.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino; Järviluoma, Helmi & Roivainen, Irene (1991): MCD-analyysillä moraalisen järjestyksen lähteille? Julkaisussa Forsberg, Hannele; Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi; Järviluoma, Helmi; Kuronen, Marjo; Pösö, Tarja; Ritala-Koskinen, Aino; Roivainen, Irene; Rostila, Ilmari; Silverman, David; Suoninen, Eero: *Sosiaalisia käytäntöjä tutkimassa. Katkelmia empiirisen tutkimuksenteon vaiheista*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia, Sarja A Nro 1. Tampere: Tampereen yliopisto, 111–121.

Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge & Oxford: Polity Press.

Gordon, Tuula (2005): Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Meurman-Solin, Anneli & Pyysiäinen, Ilkka (toim.) *Ihmistieteet tänään*. Gaudeamus, Helsinki, 114–130.

Hall, Stuart (1999): *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

Hammer, Torild & Russell, Helen (2004): Gender Differences in Employment Commitment Among Unemployed Youth. Teoksessa Duncan, Gallie (toim.): *Resisting Marginalization: Unemployment Experience and Social Policy in the European Union*. Oxford: University Press, 81–104.

Heritage John (1996): *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Suom. Ilkka Arminen, Outi Palokoski, Anssi Peräkylä & Soile Veijola. Helsinki: Gaudeamus.

Hester, Stephen & Eglin, Peter (1997): Membership Categorization Analysis. An Introduction. Teoksessa Hester, Stephen & Eglin, Peter (toim.): *Culture in Action: Studies in Membership Categorization Analysis*. Lanham, Maryland: International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis & University Press of America, 1–24.

Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2004): *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.

Hoikkala, Tommi (1989): *Nuorisokulttuurista kulttuuriseen nuoruuteen*. Helsinki: Gaudeamus.

Hoikkala, Tommi (1998): Aikuistumisen paradoksi. Teoksessa Saksala, Elina (toim.): *Muutoksen sosiologia*. Jyväskylä: Gummerus, 134–141.

Hänninen, Riitta (2003): Elektroniset aineistot etnologiatieteissä. *J@rgonia* – elektroninen julkaisusarja. 1 (1). 1–19. Sähköisenä: <http://research.jyu.fi/jargonia/artikkelit/jargonia1.pdf>, luettu 21.3.2012.

Hänninen, Vilma (1999): Työpaikan menetys tarinana. Osana julkaisua *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto, 93–105. (Alkuperäisjulkaisuna: *Psykologia* 26 (5) (1991), 348–355.) Sähköisenä: <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67873/951-44-5597-5.pdf?sequence=1>, luettu 12.3.2014.

Jahoda, Marie (1982): *Employment and Unemployment: A Social-Psychological Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jallinoja, Riitta (2006): Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.

Jayyusi, Lena (1984): *Categorization and the Moral Order*. Boston, MA: Routledge & Kegan Paul.

Jenkins, Richard (2000): Categorization: Identity, Social Process and Epistemology. *Current Sociology*, 48 (3), 7–25.

Jokinen, Arja; Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004): Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.

Jokinen, Arja (2004): Asuntola kulttuurisella kartastolla. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 74–97.

Jokinen, Eeva; Könönen, Jukka; Venäläinen Juhana & Vähämäki, Jussi (2011): Johdanto. Teoksessa Jokinen, Eeva; Könönen, Jukka; Venäläinen, Juhana & Välimäki, Jussi: *”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Helsinki: Tutkijaliitto, 7–14.

Juhila, Kirsi (2004a): Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. Historiaa ja nykysuuntauksia. *Janus* 12 (2), 155–183. Sähköisenä: http://www.sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus/0204/artikkeli2_0204.pdf, 22.12.2013.

Juhila, Kirsi (2004b): Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Jokinen, Arja; Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.

Juhila, Kirsi (2012): Poikkeavan kategorian jäsenyyden tuottaminen ja vastustaminen. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Kategoriat, kulttuuri & moraali. Johdatus kategoria-analyysiin*. Tampere: Vastapaino, 175–225.

Juhila, Kirsi; Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012a): Esipuhe ja lukuohje. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Kategoriat, kulttuuri & moraali. Johdatus kategoria-analyysiin*. Tampere: Vastapaino, 9–15.

Juhila, Kirsi; Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012b): Kategoria-analyysin juuret. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Kategoriat, kulttuuri & moraali. Johdatus kategoria-analyysiin*. Tampere: Vastapaino, 17–41.

Juhila, Kirsi; Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012c): *Kategoria-analyysin teesit*. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Kategoriat, kulttuuri & moraali. Johdatus kategoria-analyysiin*. Tampere: Vastapaino, 45–86.

Julkunen, Raija (2000): Työelämänpolitiikka. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.): *2000-luvun elämä: sosiologisia teorioita vuosituhaten vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus, 219–237.

Julkunen, Raija (2002): Työtä vastaan. *Yhteiskuntapolitiikka* 67 (4), 315–323.

Sähköisenä:

<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/101555/024julkunen.pdf?sequence=1>,
luettu 16.1.2014.

Julkunen, Raija (2003) Työ – elämää ja politiikkaa. Teoksessa Helne, Tuula; Julkunen, Raija; Kajanoja, Jouko; Laitinen-Kuikka, Sini; Silvasti, Tiina & Simpura, Jussi (toim.): *Sosiaalinen politiikka*. Helsinki: WSOY, 413–434.

Julkunen, Raija (2006): *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes.

Julkunen, Raija (2008): Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija (2009): Perustulo – kuinka sama idea kohtaa toistuvasti sosiaalidemokraattisen hyvinvointivaltion. Teoksessa Kananen, Johannes & Saari, Juho (toim.): *Ajatuksen voima – Ideat hyvinvointivaltion uudistamisesta*. Jyväskylä: Minerva, 261–295.

Juppi, Pirita (2004): ”Keitä me olemme? Mitä me haluamme?” *Eläinoikeusliike määrittelykamppailun, marginalisoinnin ja moraalisen paniikin kohteena suomalaisessa sanomalehdistössä*. Jyväskylä Studies in Humanities 29. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Jyrkämä, Jyrki (2008): Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehyyksi. *Gerontologia* 22 (4), 190–203.

Kaskisaari, Marja (2004): Yhteiskuntakriittinen näkökulma työuupumustutkimukseen. *Työelämän tutkimus* 2 (1), 99–109. Sähköisenä:

<http://www.tsr.fi/tsarchive/files/TietokantaTutkittu/2001/101291MarjaKaskisaari.pdf>,
12.2.2014.

Kojo, Marjaana (2010): Laajentunut nykyisyys. Nuorten työhön suuntautuminen työn marginaalissa. *Nuorisotutkimus* 28 (2), 28–35.

Komonen, Katja (2000): Koulutusyhteiskunnan marginaalissa – ammattikouluopinnot keskeyttäneiden nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen polut. Verkkojulkaisussa: Viitanen, Reijo. (toim.): *Nuorisokasvatus ammattina – interventioita osattoman nuoren arkeen*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

http://www.nuorisotutkimusseura.fi/sites/default/files/verkkojulkaisut/Komonen_Katja.pdf,
luettu 5.2.2014.

Kortteinen, Matti (1992): *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Helsinki: Hanki ja jää.

- Kortteinen, Matti (1994): Kun pohja pettää. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.): *Työ ja työttömyys*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 279–306.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998): *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Helsinki: Tammi.
- Kosonen, Pekka (1998): *Pohjoismaiset mallit murroksessa*. Tampere: Vastapaino.
- Kuula, Arja (2006): *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Kuusela, Pekka (2002): Sosiaalipsykologian maailmahypoteesit. Tieteenalan historia ja sosiaalisen konstruktionismin muodot. Kuopio: Oy UNIPress Ab.
- Lehto, Anna-Maija & Sutela, Hanna (2008): *Työolojen kolme vuosikymmentä. Työolotutkimusentuloksia 1977–2008*. Helsinki: Tilastokeskus. Sähköisenä: http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/isbn_978-952-467-930-5.pdf, luettu 27.1.2014.
- Lepper, Georgia (2000): *Categories in Text and Talk. A Practical Introduction to Categorization Analysis. Introducing Qualitative Methods Series*. London: SAGE Publications.
- Lähteenmaa, Jaana (2006): Ansiokansioita, ”paskaduuneja” ja sukupolvimaisemia – (te 80-luvulla ja (me) 60-luvulla syntyneet. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Salasuo, Mikko (toim.): *Prekaariruoska? Portfoliosukupolvi, perustulo ja kansalaistoiminta*. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisusarja, 108–113. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/prekaariruoska.pdf>, luettu 2.5.2014.
- Lähteenmaa, Jaana (2010): Nuoret työttömät ja taistelu toimijuudesta. *Työvoimapolitiittinen Aikakauskirja* 4/2010. Työ- ja elinkeinoministeriö, 51–63. Sähköisenä: <http://www.tem.fi/files/28624/tak42010.pdf>, luettu 22.3.2012.
- Lähteenmaa, Jaana (2011): Nuoret työttömät ja yliviritetty toimijuus. *Nuorisotutkimus* 29 (4), 47–60.
- Löytty, Olli (2005): Toiseus. Teoksessa Rastas, Anna; Huttunen, Laura & Löytty, Olli: *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 161–189.
- Melin, Harri (2007): Yhteiskuntatieteellinen työelämän tutkimus Suomessa. Teoksessa Kasvio, Antti & Tjäder, Johanna (koonneet): *Työ murroksessa*. Artikkelikokoelma. Helsinki: Työterveyslaitos, 17–29.
- Mustola, Kati (1990): *Vaihtoehtona vapaus. Tutkimus ilman työtä elävistä helsinkiläisnuorista*. Nuorisosaasiainkeskuksen julkaisuja 1990:3. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Myllyniemi, Sami (toim.) (2014): *Vaikuttava osa. Nuorisobarometri 2013*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja; 145. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Sähköisenä: http://www.tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2014/02/Nuorisobarometri_2013_lowres1.pdf, 6.3.2014.

Määttä, Mirja (2007): *Yhteinen verkosto. Tutkimus nuorten syrjäytymistä ehkäisevistä poikkihallinnollisista ryhmistä*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia; 252. Sähköisenä: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23454/yhteinen.pdf?sequence=2&origin=publication_detail, 13.1.2014.

Niemelä, Pauli (2009): Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mäntysaari, Mikko; Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 209–236.

Niemi-Väkeväinen, Leena (1998): *Koulutusjaksot ja elämänpolitiikka. Kouluttautuminen yksilöllistymisen ja yhteisöllisyyden risteysasemassa*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 140. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Nikander, Pirjo (1995): Ikä ja kielenkäyttö – tutkimus ikäidentiteettien neuvottelusta. *Gerontologia* 9 (1), 16–27.

Nikander, Pirjo (2002): *Age in Action. Membership Work and Stage of Life Categories in Talk*. Helsinki: Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia. Humaniora 321.

Nikander, Pirjo (2010): Jäsenkategoria-analyysi ja haastattelun kulttuuriset järjestykset. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna; Nikander Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 242–268.

Nikunen, Minna (2005): *Surman jälkeen itsemurha. Kulttuuriset luokitukset rikosuutisissa*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Ojala, Hanna; Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana (2009): Paikalla pysyvää ja liikkeessä olevaa – Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa Ojala, Hanna; Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana (toim.): *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino, 13–38.

Paananen, Reija; Ristikari, Tiina; Merikukka, Marko; Rämö, Antti & Gissler, Mika: *Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kansallinen syntymäkohortti 1987 -tutkimusaineiston valossa*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 52/2012. Sähköisenä: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/102984/THL_RAPO52_2012_web.pdf?sequence=1, luettu 10.3.2014.

Peltokoski, Jukka (2006): Prekariaatti, palkitsematon elämä. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Salasuo, Mikko (toim.): *Prekaariruoska? Portfoliosukupuoli, perustulo ja kansalaistoiminta*. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisusarja, 21–26. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/prekaariruoska.pdf>, luettu 20.1.2014.

Perho, Sini (2010): *Rasistisuus nuorten yhteisöissä. Tutkimus vuosituhaten vaihteen Joensuusta*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Pyöriä, Pasi; Saari, Tiina; Ojala, Satu & Siponen, Katri (2013): Onko Y-sukupolvi toista maata? Nuorten työorientaatio 1980-, 1990- ja 2000-luvuilla. *Hallinnon Tutkimus* 32 (3), 197–212.

Päivärinta, Tuija (1997): Minä, työtön nuori. Teoksessa Helve, Helena; Lähteenmaa, Jaana; Päivärinta, Tuija; Päällysaho, Katja; Saarikoski, Helena & Virtanen, Petri:

Nuorten elämänpolkuja lama-Suomessa. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 13–55.

Pälli, Pekka (1999): ”Kyllä niilläkin joku paikka pitää olla missä asua mutta...” Rasismi suomalaisnuorten ulkomaalais- ja pakolaispuheissa. *Sosiologia* 36 (3), 205–218.

Raitakari, Suvi (2004): Nuoren elämänhallinta: toivottua arkea ohjeistamalla? Teoksessa Jokinen, Arja; Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista.* Helsinki: Gaudeamus, 56–73.

Rinne, Risto & Salmi, Eeva (1998): *Oppimisen uusi järjestys. Uhkien ja verkostojen maailma koulun ja elämänmittaisen opiskelun haasteena.* Tampere: Vastapaino.

Roivainen, Irene (1991): Kurssi kohti paikallisuutta – MCD-analyysin soveltamismahdollisuuksia yhdyskuntaa kuvailevan aineiston analysoinnissa. Julkaisussa Forsberg, Hannele; Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi; Järviluoma, Helmi; Kuronen, Marjo; Pösö, Tarja; Ritala-Koskinen, Aino; Roivainen, Irene; Rostila, Ilmari; Silverman, David; Suoninen, Eero: *Sosiaalisia käytäntöjä tutkimassa. Katkelmia empiirisen tutkimuksenteon vaiheista.* Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia, Sarja A Nro 1. Tampere: Tampereen yliopisto, 152–161.

Ruusuvuori, Johanna (2001): Harvey Sacks – Arkielämän metodit ja keskusteluanalyysi. Teoksessa Hänninen, Vilma; Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena: *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä.* Tampere: Vastapaino, 383–405.

Räisänen, Ulla (2003): Masentuneet nuoret mediassa: riskiryhmiä ja masennuksen orjia. Teoksessa Modinos, Tuija & Suoninen, Annika (toim.): *Merkkillinen media. Tekstit nuorten arjessa.* Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen laitos. Sähköisenä: <http://www.fsd.uta.fi/metelmaopetus/kvali/UllaRaisanen.pdf>, luettu 12.2.2013.

Saaristo, Kimmo & Jokinen, Kimmo (2004): *Sosiologia.* Helsinki: WSOY.

Sacks, Harvey (1984): On Doing “Being Ordinary”. Teoksessa Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John (toim.): *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis.* Cambridge: Cambridge University Press, 413–429.

Sharf, Barbaba (1999): Beyond Netiquette. The Ethics of Doing Naturalistic Discourse Research on the Internet. Teoksessa Jones, Steve (toim.): *Doing Internet Research. Critical Issues and Methods for Examining the Net.* London and New Delhi: Sage, 243–256.

Siltala, Juha (2013): *Nuoriso – mainettaan parempi? Nykynuorten sopeutumiskaisut historiassa.* Helsinki: WSOY.

Silverman, David (1997): *Discourses of Counselling: HIV Counselling as Social Interaction.* London: Sage.

Simmel, Georg (2005): Muukalainen. Teoksessa: *Suurkaupunki ja moderni elämä – kirjoituksia vuosilta 1895–1917.* Suom. Tiina Huuhtanen. Helsinki: Gaudeamus, 76–84.

Suoninen, Eero (2012): Identiteettien rakentuminen. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Kategoriat, kulttuuri & moraali. Johdatus kategorianalyysiin.* Tampere: Vastapaino, 89–130.

Suutari, Minna (2002): *Nuorten sosiaaliset verkostot palkkatyön marginaalissa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Taira, Teemu (2006a): *Työkulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1097. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Taira, Teemu (2006b): Työ ja työttömyys uskontotieteellisessä aikalaistulkinnassa. *Lectio praecursoria. Elore* 13 (2), sähköisenä: http://www.elore.fi/arkisto/2_06/tai2_06.pdf, luettu 12.2.2014.

Tervo, Jukka (1993): *Hapuulua ja hallintaa: syrjäseudun nuorten käsitykset koulunkäynnistä sekä odotukset ammatista ja työelämään sijoittumisesta lähisosialisaation kehyksessä*. Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A. vol. 387. Tampere: Tampereen yliopisto.

Tuohinen, Titta (2010): Nuorten 'työeetos' – protestanttisesta etiikasta työyhteisöjen henkeen? *Työvoimapolitiittinen Aikakauskirja* 4/2010. Työ- ja elinkeinoministeriö, 33–42. Sähköisenä: <http://www.tem.fi/files/28607/Tuohinen.pdf>, luettu 12.2.2014.

Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli (2002): *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Tuppurainen, Simo (2010): Nuorten asenteita, työtä, työn sisältöä ja koulutusta kohtaan. *Työvoimapolitiittinen Aikakauskirja* 4/2010. Työ- ja elinkeinoministeriö, 14–22. Sähköisenä: <http://www.tem.fi/files/28607/Tuohinen.pdf>, luettu 15.1.2014.

Turunen, Teemu (2009): Nuorten palkansaajien työorientaatiot Suomessa. Tutkimus 18–29-vuotiaiden suomalaisten palkansaajien työkeskeisyyttä lisäävistä yksilöllisistä taustatekijöistä. *Janus* 17 (1), 4–19.

Törrönen, Jukka (2000): Subjektiaseman käsite empiirisessä sosiaalitutkimuksessa. *Sociologia* 37 (3), 243–255.

Valentine, Gill (2004): *Public space and the culture of childhood*. Ashgate: Aldershot.

Virtanen, Leea (1994): *Arjen uskomukset. Punatukkaiset ovat intohimoisia*. Helsinki: WSOY.

Välimaa, Outi (2008): Oikeutetusti työtön? Teoksessa Roivainen, Irene; Nylund, Marianne; Korkiamäki, Riikka & Raitakari, Suvi (toim.): *Yhteisöt ja sosiaalityö. Asiakkaan vai kansalaisen asialla?* PS-kustannus, 245–260.

Välimaa, Outi (2011): *Kategoriat ongelman selontekoina. Pitkäaikaistyöttömyydestä neuvottelemisen ja sen rakentuminen haastattelupuheessa*. Acta Universitatis tamperensis 1589. Tampere: Tampere University Press. Sähköisenä: <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66710/978-951-44-8351-6.pdf?sequence=1>, 9.1.2014.

Warr, Peter (1987): *Work, unemployment and mental health*. Oxford University Press, Oxford.

Weber, Max (1980): *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Suom. Timo Kytäjä. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Wrede-Jäntti, Matilda (2010): Pengarna eller livet? En kvalitativ och longitudinell studie om långtidsarbetslösa unga i ett aktörsperspektiv. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Sähköisenä:
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23340/pengarna.pdf?sequence=2>, 13.3.2014.

Åkerblad, Leena (2011): Prekaari työmarkkinatilanne ja toimijuus. Teoksessa Jokinen, Eeva; Könönen, Jukka, Venäläinen, Juhana & Välimäki, Jussi: *"Yrittäkää edes!" Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Helsinki: Tutkijaliitto, 19–36.

Internet-lähteet

Aamulehti (25.2.2014): Puheenaihe: Nuori ei ole pelkkä huolenaihe. Sanna Aaltonen & Sakari Karvonen. Sähköisenä:
<http://www.aamulehti.fi/Kotimaa/1194878695329/artikkeli/puheenaihe+nuori+ei+ole+p elkka+huolenaihe.html>, luettu 13.3.2014.

Helsingin Sanomat (31.1.2006): Melkein presidenttiainesta.

(KOM(2009) 200) Komission tiedonanto: EU:n nuorisostrategia – Satsataan nuorten vaikutusmahdollisuuksiin. Uudistetulla avoimella koordinoitimenetelmällä kiinni nuorison haasteisiin ja mahdollisuuksiin. Sähköisenä: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=CELEX:52009DC0200>, luettu 30.3.2014.

Nuorisolaki 27.1.2006/72. Sähköisenä:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060072>, luettu 15.1.2014.

Suomen nuorisoyhteistyö – Allianssi ry (2012): *Nuorista Suomessa. Tietoa nuorista, heidän asemastaan, elinoloistaan ja nuorisotyöstä 2012*. Tutkimuskooste. Sähköisenä:
<http://www.alli.fi/binary/file/-/id/615/fid/1803>, luettu 15.1.2014.

Tilastokeskus (2009): Internetin käyttö on yleistä ja arkista. Sähköisenä:
http://www.stat.fi/artikkelit/2009/art_2009-09-30_007.html?s=0, luettu 8.5.2012.

Tilastokeskus (2013a): Avoimia työpaikkoja vuoden 2013 kolmannella neljänneksellä 23 500. Sähköisenä: http://tilastokeskus.fi/til/atp/2013/03/atp_2013_03_2013-11-14_tie_001_fi.html, luettu 15.1.2014.

Tilastokeskus (2013b): Syyskuun työttömyysaste 7,6 prosenttia. Sähköisenä:
http://tilastokeskus.fi/til/tyti/2013/09/tyti_2013_09_2013-10-22_tie_001_fi.html, luettu 15.1.2014.

Tilastokeskus (2013c): Työttömyysaste ei kerro nuorten syrjäytymisestä.
http://www.stat.fi/ajk/tiedotteet/2013/uutinen_008_2013-03-11.html, luettu 15.1.2014.

YLE – Elävä arkisto (10.8.2011): Laman lapset.
http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/laman_lapset_76548.html#media=76550, katsottu: 10.3.2014.

YLE (5.1.2013): Työyhteiskunta vastaan oleskeluyhteiskunta. Sähköisenä: http://yle.fi/uutiset/tyoyhteiskunta_vastaan_oleskeluyhteiskunta/6437854, luettu 15.1.2013.

YLE (5.8.2013): Risikko täsmensi ehdotustaan - Vertaa vastikkeellista sosiaaliturvaa nuorisotakuuseen. Sähköisenä: http://yle.fi/uutiset/risikko_tasmensi_ehdotustaan_-_vertaa_vastikkeellista_sosiaaliturvaa_nuorisotakuuseen/6762745, luettu 15.1.2014.

Työttömyysturvalaki 30.12.2002/1290. Sähköisenä: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021290>, luettu 12.3.2014.

Liitteet

Liite 1. Koodilista

antautuminen: työttömyys hävettää
häpeän kyseenalaistus
ihanteiden kyseenalaistus: duunarin työssäkin puolensa
itsen asettaminen toiseen kategoriaan: hyvä vanhempi
itsen asettaminen toiseen kategoriaan: koulutettu
itsen asettaminen toiseen kategoriaan: kunnon kansalainen - veroja maksettu
itsen asettaminen toiseen kategoriaan: työtön ja silti aktiivinen
järjestelmän hyväksyntä: näin markkintalous toimii
järjestelmän kyseenalaistus
järjestelmän kyseenalaistus: "jo riittää kyykytys"
järjestelmän kyseenalaistus: arvomaailmaa uusiksi
järjestelmän kyseenalaistus: ihmisten pahoinvointi
järjestelmän kyseenalaistus: kepin sijaan porkkanoita
järjestelmän kyseenalaistus: liian hyvä sosiaaliturva
järjestelmän kyseenalaistus: nuorille takuu työstä tai opiskelupaikasta
järjestelmän kyseenalaistus: sosiaaliturvan epäkohdat
järjestelmän kyseenalaistus: tietynlaista kuria yhteiskunnan taholta tarvitaan
järjestelmän kyseenalaistus: ulkomaille
järjestelmän kyseenalaistus: yhteiskunnan otettava enemmän vastuuta
järjestelmän puolustus: esim. työttömyysturva toimiva
järjestelmän puolustus: työ maistuu
kyseenalaistus : työ ei itseisarvo, ei pidä suostua mihin vain
kyseenalaistus: kapitalistien huijaus
kyseenalaistus: korkeakoulutuksen yliarvostus
kyseenalaistus: miksi työttömien pitäisi näyttää onnettomilta
kyseenalaistus: työelämän pelisäännöt
kyseenalaistus: työtön / opiskelija hyväksikäytön uhri
normi: individualismi: pääsääntöisesti vastuu omasta itsestään
normi: toimeentulo ansaittava
normi: työn merkitys identiteetille
oikeutus: (työ)elämä on muuttunut, asenteet siinä mukana
oikeutus: työttömyys väliaikaisena vaiheena
pohdinta: työelämän odotukset työntekijältä
puolustus syytökselle vanhemmista
puolustus: ei tarpeeksi työpaikkoja
puolustus: helsinkiläisten itsekkyyys
puolustus: joskus perusteltua olla tilapäisesti työtön
puolustus: joskus työttömyys on paras vaihtoehto kaikille
puolustus: kaikista ei ole esim sairaanhoitajiksi
puolustus: kaikista ei yrittäjiksi / Suomessa yrittäjäyys ei kannata
puolustus: kouluttautuneen ei pidä / tarvitse suostua mihin tahansa

puolustus: koulutuksen puolustus
puolustus: koulutus hankittu
puolustus: on niitä lusmuilijoita työelämässäkin
puolustus: työttömyys ei ole kansantaloudellisesti suuri ongelma
puolustus: työttömyys henk. koht. kriisinä
puolustus: työttömyys itsestä riippumattomista syistä
puolustus: työttömänä olo on tylsää
puolustus: työttömätkin osa yhteiskuntaa
puolustus: töiden saannin vaikeus
puolustus: uudelleen kouluttautuminen ei aina mahdollista
puolustus: veroja maksettu
puolustus: viranomaistoiminnan kritisointi
puolustus: ylikoulutettu
Suomessa asiat hyvin
syytös: aina työttömyyteen joku tekosyy
syytös: eipä sitä mitään saakaan jos ei edes yritä
syytös: liian kranttuja töiden suhteen, pitää saada iso palkka ja helppo duuni
syytös: nykynuoret
syytös: oravanpyörä-protestoijien syyttäminen
syytös: passiiviseksi ei saa heittäytyä työttömänäkään
syytös: terveet ihmiset pystyvät vaikuttamaan omaan elämäänsä
syytös: työ yhteiskunnan perusta
syytös: työtön lusmuilija, vastuun pakoilija
syytös: vanhemmat
syytös: välttämättömyydestä tehdään hyve
työnantajien puolustus: kaikki ei riistä, yritysten kansantaloudellinen merkitys
työttömien puolustus: syyttely ei auta
työttömyysjaksot esteenä työn saannille
työttömyysturvajärjestelmän ongelmat
ärtymys syyttelystä, että työtön eläisi mukavaa elämää muiden rahoilla

Liite 2. Subjektipositio, joka kuvaa keskustelijoiden puhetapoja parhaiten (keskustelijat jaoteltuna nimimerkin perusteella edustamaan tiettyä subjektipositiota)

	siipiveikko	olosuhteiden uhri	lamaantuja	sinnittelijä	kyseenalaistaja	ei luokiteltavissa*
K 1	20	24	-	1	3	16
K 2	9	1	-	-	1	4
K 3	2	-	2	11	5	8
K 4	6	46	-	-	12	7
K 5	6	5	8	3	12	6
K 6	30	68	1	-	25	43
K 7	56	33	4	24	22	50
K 8	73	97	4	1	52	99
YHT.	202	274	19	40	132	296

* Ei luokiteltavissa -luokkaan luokittelin esimerkiksi sellaiset keskustelijat, joiden puheenvuorot eivät olleet tutkimuskysymyksien kannalta kiinnostavia.